

**FEDERALİZM İLE KONFEDERALİZM ARASINDA:
İRAK VE LÜBNAN SİYASİ SİSTEMLERİ**

BAHROS GALALI

HAZİRAN 2015

**T.C.
ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**FEDERALİZM İLE KONFEDERALİZM ARASINDA: IRAK
VE LÜBNAN SİYASİ SİSTEMLERİ**

BAHROS GALALI

ANKARA 2015

Tez Başlığı: Federalizm ile Konfederalizm Arasında: Irak ve Lübnan Siyasi Sistemleri

Tezi Hazırlayan: Bahros Yasin GALALI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof.Dr. Mehmet YAZICI
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

Bu Tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof.Dr. Aykut KANSU
Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler A.B.D Başkanı

Bu Tez, tarafımdan incelenmiş olup yüksek lisans tezi olarak uygun bulunmuştur.

Yrd. Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK
Tez Danışmanı

Tez Juri Tarihi: 01/06/2015

Tez Juri Üyeleri:

Prof. Dr. Tanel DEMİREL (Çankaya Üniversitesi)

Doç. Dr. Burak Bilgehan ÖZPEK (TOBB ETÜ, UI)

Yrd. Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK (Çankaya Üniversitesi)

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı,Soyadı: Bahros Yasin GALALI

İmza:

Tarih: 01.06.2015

ÖZET

FEDERALİZM İLE KONFEDERALİZM ARASINDA: IRAK VE LÜBNAN SİYASİ SİSTEMLERİ

GALALI, Bahros Yasin

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

Haziran 2015, 93 sayfa

2003 yılı sonrasında Irak'ta yeni bir siyasi sistem kurulmuştur ve yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Irak'ta kurulan yeni siyasi sistem kendine has özellikler taşımaktadır. Irak'taki yeni siyasi sistem anayasal olarak federal bir yapı sayılmakta ancak hem federal hem de konfederal devlet nitelikleri göstermektedir. Irak'ta resmi olarak olmasa da pratikte etnik ve mezhepsel güç bölüşümüne dayalı bir sistem geliştirilmiştir. Bu sistem Lübnan'daki mezhepsel güç bölüşümüne benzemektedir. Çalışmada, federal ve konfederal devlet sistemlerine ilişkin teorik çerçevenin ardından Irak ve Lübnan tarihi ile bu ülkelerin etnik ve mezhepsel bölüşüme dayalı siyasi sistemlerine yer verilecektir. Ayrıca İki ülkenin siyasi sistemleri karşılaştırılacak ve bu sistemlerin olumsuzluklarına değinilecektir.

ABSTRACT

BETWEEN FEDERALISM AND CONFEDERALISM: POLITICAL SYSTEMS OF IRAQ AND LEBANON

GALALI, Bahros Yasin

Master's Thesis

The Institute of Social Science

Faculty of Political Science

Thesis Advisor: Yrd. Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

June 2015, 93 Pages

After the year 2003, the new political system was founded in Iraq and the new constitution was arranged. The new political system in Iraq has its own characteristics. It is possible to see both federal and confederal system characteristics. There is a federal structure constitutionally but confederal qualities are seen as well. Although it is not officially emphasized, in practice, ethnic and sectarian power sharing exists. This system is similar with the sectarian power sharing politics in Lebanon. In the thesis, first, theoretical structure about federal and confederal state systems, then history of both Iraq and Lebanon will be studied. Lastly, political systems of Iraq and Lebanon based on ethnic and sectarian power sharing will be compared emphasizing negative sides of the systems.

TEŞEKKÜR

Bu tez alışmamı, barışın daimi olması umuduyla memleketim Irak'a, eşim ve çocuklarıma armağan ediyorum. Bu araştırma, ankaya Üiversitesi'ne takdim edilen, ikibuçuk yıldan beri üzerinde çalıştığım yüksek lisans tezidir.

Eğer bazı dostlarım olmasaydı bunu başaramazdım. Bundan dolayı hepsine şükranlarımı sunuyorum. Özellikle, bu araştırmanın bütün bölümlerinde bana yardımcı olan ve gözlemleriyle yön veren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ebru oban-Öztürk'e müteşekkir ve minettarım.

Bahros Yasin GALALI

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	III
İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
TEŞEKKÜR	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
1-Federal ve Konfederal Sistemler	4
1.1 Federalizm	4
1.1.1 Federalizmin Doğuşu	4
1.1.2 Federalizmin Tanımı	7
1.1.3 Federal Devletin Niteliğine İlişkin Teoriler	10
1.1.4 Federal Devlette İktidar Bölüşümü	14
1.1.5 Federal Devletlere İlişkin Örnekler	18
1.2 Konfederalizm	23
1.2.1 Konfederalizmin Tanımı ve Doğuşu	23
1.2.2 Konfederal Devletlere İlişkin Örnekler	25
1.2.3 Konfederalizm ile Federalizm Farkı	27
2- Irak Federal Yönetimi	29
2.1 Irak Tarihi	29
2.1.1 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi ve Irak	29
2.1.2 İngiliz Yönetimi, İngiliz Yönetiminin Sonlanması ve Bağımsızlık Dönemi	32
2.1.3 Irak İşgali ve 2003 Sonrası Siyasi Sistem	37
2.1.4 Kürtler ve Irak Siyasi Sistemindeki Rolü	39
2.2 Irak'ta Siyasi Sistem	41
2.2.1 Irak Anayasasında Federal Sistem	41

2.2.2	Irak'ta Federal ve Konfederal Sistem Özellikleri	48
2.2.3	Irak'ta Etnik ve Mezhepsel Siyasi Bölüşüm	52
2.3	Lübnan'da Siyasi Sistem	55
2.3.1	Lübnan Tarihi	55
2.3.2	Ulusal Pakt ve Etnik ve Mezhepsel Siyasi Bölüşüm	59
2.3.3	Lübnan'da Siyaset ve Hizbulah'ın Rolü	64
2.3.4	Lübnan'da Siyasi Yapı ve Anayasa	67
2.3.5	Irak ve Lübnan Siyasi Sistemlerinde Benzerlikler ve Farklılıklar	74
3-	Sonuç	77
4 -Ek:	Lübnan Hakkında Röportaj	78
5 -Kaynakça		89

KISALTMALAR

ABD :	Amerika Birleşik Devletleri
AB :	Avrupa Birliği
KBH :	Kürdistan Bölgesel Hükümeti
BM :	Birleşmiş Milletler
IMF :	Uluslararası Para Fonu
OECD :	Dünya Bankası Ekonomik İşbirliğine Kalkınma Teşkilatı
WTO :	Dünya Ticaret Örgütü
F.BAŞKENT:	Federal Başkent

Giriş

Federalizmin hiçbir tanımı, konunun uzmanları için bütünüyle tatmin edici olmamakla birlikte hepsinde ortak olan nokta, merkezi ve bölgesel yönetimler arasında siyasal organizasyon şekli olarak, güvenceli bir iktidar bölüşümü olduğudur. Federalizmi sadece kurumsal bir çerçevede ele almak tek başına yeterli değildir. Bu aynı zamanda birlik içinde, çeşitliliğin felsefesi olarak, teşvik edici bir özelliğe sahiptir. Ancak buradaki hassas nokta, federe birimlerin özerkliğinin, kendi anayasalarını yapma veya değişikliğe gitme gibi konularda, devletin kurucu belgesi olan anayasa ile çelişmemesi ve onun koyduğu genel çerçevenin dışına çıkmaması gerektiği ile sınırlanmasıdır. Uluslararası uygulamada ise, federal devlet ile federe devletler arasında yetkilerin bölüşülmesi, devletin dış saldırılara karşı korunması ve toprak bütünlüğünün sağlanması ile ilgili bulunduğu için, bu yetki sadece federal devletin yetkilerinden sayılmaktadır.

Kavramsal olarak ortaklık, sınırlı olmayankültürel, etnik ve coğrafi yapılarına göre oluşmuş ve birlikte yaşamsal çıkarlarını sağlamak üzere meydana getirilmiş bir birliktir. Birliğe katılan devletler kısmen tek bir iktidara bağlı, kısmen de kendi bağımsızlıklarını korumaktadırlar. Federalizmin, ülkeler ve bölgeler bazında değişik uygulamaları mevcuttur. Bu sistem, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde, demokrasi ve çoğulculuğun gereği olarak birey, grup ve mahalli özgürlüklerinin desteklenmesi için eyalet sistemi olarak uygulanırken, Kanada, İsviçre, Belçika, İspanya, Malezya'da ise etnik farklılıkları tanımak amacıyla benimsenmiştir. Özerklik ve katılma olarak oluşan bu birlikteliklerde, birden fazla devletin, kendi istekleriyle bir araya gelerek, dışarıya karşı tek bir siyasal güç olarak görülmeleri ve bu amaçla kurdukları örgütün, kendisini oluşturan

devletlerin üzerinde olmasıdır. İç işlerinde ise yine aralarındaki anlaşmaya göre geniş veya dar ölçüde özerk olmaları ile oluşan bir topluluktur. Bu anlamda federalizm, merkezi yönetim ile federasyonun üye birimlerinin (devletler, eyaletler, kantonlar)yönetimleri arasında,anayasa ile güvence altına alınmış bir iktidar bölünmesi olduğu noktasında da önemli bir uzlaşma olarak görülmektedir.

Federal devlet, içyapıları itibariyle özerk olan devletlerin oluşturduğu, tek yapılı devlet gibi yasama, yürütme ve yargılama organlarına sahip siyasi bir birliktir.Fakat yasalar üst devlet yani federal devlet kimliğine ait anayasaya aykırı olmama koşulu taşır. Birliği oluşturan birimlerin gönüllü olarak müzakere yapmaları birlikten ayrılma hakkını vermez. Kurucu birimlerin ayrılıkları kısımdır. Bölgesel birlikten çekilemezler. Anayasanın yorumlanması ve uygulanması federal merkezin denetimindedir.Bu anlamda federe devlet, farklı hükümetlerin egemenliklerini, aralarında paylaştığı ve otoritesini koruduğu bir üst bağ olarak ortaya çıkmıştır.

Federalizmin sürdürülmesi için kurucu birimlerin, kendilerine ait yönetim kurumlarına sahip olmaları gerekir. Bu aynı zamanda kendi birim sınırları içinde tek yanlı değişiklik hakkını da verir. Federe devletler, iç güvenliklerini sağlamak amacı ile kendi polis teşkilatını kurabilir ve farklı yargılama hususları belirleyebilir. Bir federe devlet için suç teşkil eden bir yasa, diğer devlet için suç teşkil etmeyebilir. Federe devletlerin her biri kendi ülkesine, anayasasına sahip iken diğer devletlerle olan ilişkilerin düzenlenmesinde yetki federal devlete aittir. Bu bakımdan federalizmin dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere iki anlamı vardır. Dar anlamda federalizm; politik sistemlerin bir bütün olarak sürekliliğini sağlayan siyasi bir entegrasyondur. Geniş anlamda ise bir siyasi hareket tarzı olupherhangi bir politik sistemi canlandıran belli şekillerde ortaklaşa ilişkileri gerektirir. Değişmeyen özellik ise federal devlette, iktidarın iki yönetim düzeyi arasında bölünmesidir. Yetkilerin kapsamı bakımından

ülkeden ülkeye bazı önemli farklılıklar görülebilir. Ancak dış ilişkiler ve savunma konusunda merkezi yönetime yetki tanınması vazgeçilmez bir özelliktir.

Irak'ın yeni siyasi sistemi federal bir devlet olarak anayasada yer almaktadır. Çalışmada ilk olarak federalizme yer verilecektir. Ancak yeni siyasi sistem konfederal nitelikler de taşıdığından konfederalizmin çalışılması gerekli görülmüştür. Irak'taki sistemin hem konfederal hem federal nitelikler taşıdığı vurgulanacaktır. Hangi sistem yönünde gelişmeler olacağı ise önümüzdeki yıllarda belli olacaktır.

1-Federal ve Konfederal Sistemler

1.1 Federalizm

1.1.1 Federalizmin Doğuşu

Federal kavramı Latince kökenli "foedus"tan türetilmiştir. Genel anlamda anlaşma ifadesi olmasına rağmen, günümüzde federasyon ile anlatılmak istenenden, çok daha dar bir anlamda kullanılmıştır. Federasyon kavramına ilişkin tartışmalarda genellikle bu kavrama ideoloji olma özelliği katan “-izm” eki ile türetilen federalizm, federal modellerin siyasi sisteme uygulanmasıdır. Zira Latince sözlüklerde de anlam olarak anlaşma birleşme sözleşme gibi ifadeler yer almaktadır. Oktay Uygun ise bu ifadeler içinden anlaşma ve sözleşme ifadelerini öne çıkararak yorumlamıştır.¹ İçerik olarak birden fazla ama çok uzak olmayan bu anlamlar gerek dinsel, ekonomik, kültürel gerekse coğrafi olarak bugünün federalizmini doğurmuştur. Bu noktada ‘izm’leşmeye gelmeden önce ‘foedus’ un anlamını biraz daha incelemek doğru olur. *Webster's New Universal Unabridged Dictionary'sinde* kavramın, Latince "foedus"tan geldiğine vurgu yapılırken, anlam olarak lig ve uzlaşma kelimeleri sunulmaktadır.² Federalizm ve federal sistem ile ilgili olarak Türkiye'de bu konu üzerine çalışan önemli isimlerden İlhan Lütem de kavramın kökünün foederisolduğuna işaret ettikten sonra, foederisin, pakt, kontrat, antlaşma, sözleşme manasına geldiğini ifade etmektedir.³ Toplumların gelişip değişmesi ile birlikte ‘foedus’ kelimesinin anlamını dinsel boyutlardan siyasi boyuta taşıdığını söyleyen Daniel Elazar, *Exploring Federalism* isimli eserinde,

---

¹Oktay Uygun, *Federal Devlet Temel İlkeleri, Başlıca Kurumlar ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, İstanbul, On İki Levha yayıncılık, 2007, s.79.

²*Webster's New Universal Unabridged Dictionary*, New York, SimonandSchuster, 1979, p. 671. Aktaran, Yavuz Özdemir, Elif Aktaş, *TurkishStudies - International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic*. Volume 8/8, Ankara, Summer 2013, s.3.

³ İlhan Lütem, “*Cihanşümül Bir Federalizmin Şartları ve Güçlükleri*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt VIII, Sayı: 1-2,1950, s. 304.

federal kavramının Judeo-Hıristiyan geleneğinden geldiğini ve İncil kaynaklı olduğunu belirtmektedir.⁴

Kavramın kökeni Latince foedus olarak veren Elazar, onun aynı zamanda İbranicedeki "brit" terimi gibi sözleşme anlamına geldiğini kaydetmektedir. Ayrıca kavramın ilk kullanımının teolojik alanda olduğuna işaret eden Elazar, tanrı ve insan arasındaki ilişkiyi tanımlamak amacı taşıdığına vurgu yapmaktadır.⁵

Dinsel alandan siyasal alana yayılışı sonrasında kavramın anlamında ve ruhunda değişimler meydana gelmiş ve kavram, kabileler, şehir devletleri ve diğer siyasî birimler arasında geçici ya da kalıcı uzlaşma veya ittifaklar için kullanılır olmuştur. Bu uzlaşma ya da ittifak foedusun da üzerine oturduğu bir kavram olan "fides" çerçevesinde oluşturulacaktır. Foedusa zemin oluşturan fides ise inanç, itikat, iman, güven, itimat, emniyet, güvenilirlik, şeref, bağlılık, hakikat, gerçek; söz, vaad, teminat, yemin; garanti, himaye, koruma; (iş) kredi; (yasa) ve iyi niyet anlamlarına sahiptir.⁶ Bunları adeta pekiştiren Burgess de fidesin içeriğinde "karşılıklı tanınma, söz verme, sözünde durma, yemin etme, başkalarına taahhütlerde bulunma, işbirliği ve ortaklık" gibi anlamlar bulmaktadır.⁷ Federal kavramının dinsel alandan siyasal alana yayılışı sonrasında giderek bir "izm"leşmeye doğru gittiği ve hatta zaman içerisinde "izm"leştiği söylenebilir. Teorik bağlamda yaşanan bu gelişmenin öncüleri olarak iki teolog ve filozof öne çıkmaktadır.

Dinsel inançlar üzerinden temellendirilerek, siyasal alanda şekillenmeye başlanan federalizmin kurucu babaları olarak nitelendirebileceğimiz bu isimlerden ilki 1504-1575 yılları arasında yaşamış olan Zürihli reformist Heinrich Bullinger'dir. Bullinger, *A Brief*

---

⁴Daniel J. Elazar, *Exploring Federalism*, Tuscaloosa, Alabama, The University of Alabama Press, 1987, s.5.

⁵*Ibid.*, s. 3-4.

⁶Sinan Kabağaçaç, Erdal Alova, *Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1995, s. 241.

⁷Michael Burgess, *Federalizm and European Union: the Building of Europe, 1950-2000*, London, New York, Routledge, s. 5-6.

Exposition of the One and Eternal Testamentor Covenant of God, isimli eserini 1534'te yayımlayarak, hem kıta Avrupası'nda, hem Anglo-Amerikan dünyasında gelişen federal akımların düşünsel temellerine işaret etmesi bakımından son derece önemli bulunmakta ve bu konudaki fikirleri sebebiyle bazı kaynaklarda modern federalizmin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Bullinger'in federalizm anlayışının temelinde eserine de adını veren "ahit" (*testament, covenant*) kavramı yatmakta, bu bağlamda yukarıda federasyon kavramının içeriğindeki önemi belirtilen "karşılıklı taahhüt altına girme" olgusu vurgulanmaktadır.⁸ Temelini İncil'den ve Hıristiyan ilahiyatının diğer başlıca kaynaklarından alan bu yaklaşım Kuzey Amerika'ya ilk yerleşen İngilizler tarafından da benimsenmiş, bu sebeple Bullinger'in Amerikan federalizmi üzerindeki etkisi Kıta Avrupası'ndaki federalist akımlardan daha çok olmuştur.⁹

---

⁸ Alper Arısoy, "Avrupa'da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar", *Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review*, Cilt 10, Sayı 4, Ekim 2010, s. 1201.

⁹ C. Coy, J. Baker, *Fountainhead of Federalism: Heinrich Bullinger and the Covenantal Tradition*, Kentucky, John Knox Press, 1991, s. 11-14.

1.1.2 Federalizmin Tanımı

Federalizm, birliği oluşturan topluluklardan birisinin, zoru kullanarak diğer bileşenlerini yok edip eritmesi değildir. Tam tersine toplumları birleştirmenin yol ve yöntemi olarak, farklılıkları koruyan ve kollayan, bir anlaşma çerçevesinde, iktidar yapılanmasıdır. Bazı bilim adamlarına göre demokrasi ve federalizm ikiz kardeştir. Ancak demokrasi federalizm olmadan gelişebildiği halde grupların özerkliğine imkân veren demokratik çoğulculuk olmadan federalizm var olamaz. Bundan dolayı federalizmin çoğulculuğun bir şekli ya da alt kategorisi olduğu düşüncesi siyaset bilimciler arasında yaygındır. Preston King, bunu kategorik bir şekilde ifade eder: “Çoğulculuk, federalizmden çok daha geniş bir teorik ilgiyi yansıtır. Yinede federalizm çoğulculuk içine oturtulabilir.”¹⁰

Elazar ise, bunu en ikna edici şekilde şöyle belirtir: “ Federalizm çoğulculuktan ayrılır, çünkü çabalarını insan tabiatının gerçeklerini sağlam anayasal bir yapı üzerine oturtmaya yöneltir.(...) Çoğulculuk şu veya bu şekilde hürriyet için bir koruyucu olabilir, fakat (...) anayasal olarak uygun bir şekilde kurumlaştırılmadıkça, kendi başına güvenilemez.”¹¹

Friedrich'e göre, "federalizm, ortak inanç ve geleneklerin yerleştirilmesi ve ortak değer ve menfaatlerin müşterek çabalarla etkin olarak uygulanması yoluyla yerel olarak farklılaşmış değerler, menfaatler, inançlar ve geleneklere sahip topluluklara uygun örgütlenme biçimidir. (...). Kısaca, eğer bir dizi siyasal gruplaşma bir arada ve özerk birimler olarak birbirleriyle ilişki içinde ve kendi özerkliği olan ortak bir düzen biçiminde birleşmişse, gerçek anlamında bir federalizmden söz edebiliriz.”¹²

---

¹⁰Preston King, *Federations and Federalism*, Baltimore, Johns Hopkins University Press,1982, s. 75.

¹¹ Daniel J. Elazar,*op.cit.*, s. 87.

¹² Carl J. Friedrich, *Smırlı Devlet*, Çev: Mehmet Turhan, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1999, s. 85-87.

Siyaset, siyasetin sorunları ve demokrasi gibi konulara kafa yoran bir bilim insanı olarak ArendLijphart ise federalizmi, merkezî yönetim ile federasyonun kurucu birimleri yani federe devletler, eyaletler arasında anayasayla güvence altına alınmış yereldüzeyde bir yetki paylaşımı olarak tanımlanmaktadır.¹³ Daha kısa bir ifadeyle federalizm, “merkezi ve bölgesel yönetimler arasında güvenceli bir iktidar bölüşümü” demektir.¹⁴

Anayasa Hukukuna Giriş isimli eserinde Kemal Gözler de federalizmi, "merkezi ve bölgesel yönetimler arasında güvenceli bir iktidar bölüşümü" şeklinde ifade etmektedir.¹⁵ Federalizmin özü, siyasi birlik olan ve birlik içerisinde farklı bölgelerin, çıkarlarının korunması ile birlikte “aynı zamanda aralarında köklü farklılıklar olan değişik gruplara kendilerine ait mülki iktidar alanları sağlanarak, bir yandan demokratik yönetim korunurken, öte yandan federal sistemin siyasi bütünleşmenin aracı olarak işleyebilmesi sağlanır.¹⁶

Federalizm konusunda yazdıklarıyla önemli oranda referans almış olan William H. Riker'in genel olarak benimsenmiş tanımı şöyledir: "Federalizm, devlet faaliyetlerinin bölgesel yönetimlerle bir merkezi yönetim arasında her yönetim türünün bazı faaliyetler hakkında kesin kararlar verebileceği biçimde bölündüğü bir örgütlenme tarzıdır.”¹⁷

King'e göre ise, “federalizm iktidarın yayılması ve yoğunlaştırılması konusunda birbiriyle çatışan taleplere verilen bir cevap oluşturur. Daha belirgin olarak federalizm, özellikle mülki temelde iktidarın merkezileştirilmesi veya âdem-i merkezileştirilmesi konusunda birbiriyle çatışan taleplere verilen, esnekliği olan ve dinamik bir gelişim sürecine sahip değişken bir cevaptır.”¹⁸

---

¹³Arend Lijphart, *Patterns of Democracy, Division of Power: The Federal-Unitary and Centralized-Decentralized Contrasts*, New Haven, Yale University Press, 1999, s. 185-186.

¹⁴*Ibid.*, s. 185.

¹⁵ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2012, s. 66-67.

¹⁶ International Encyclopedia of Sciences, “*Federalizm*” maddesi, Aktaran, D.J.Elazar, s. 353-365.

¹⁷ Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, Çev. Ergun Özbudun, Ersin Onulduran, İstanbul, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1986, s. 113-114.

¹⁸ Preston King, *op.cit.*, s.21-23.

Friedrich tanımında, birlik ve farklılık antimonisinin çözümü için sosyo- politik bir örgütlenme biçimi ve bunları ifade eden terim olarak tanımlanan federalizm Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi'nde de "ülkesel alanın siyasal bir biçimi olarak "indirgemeci" bir yaklaşımla tanımlanmaktadır.¹⁹ En geniş anlamıyla federal düzen ya da federalizm, aileden, yerel, bölgesel topluluklara ve devlete kadar uzanan özerk birimlerin dâhil bir sistemi ifade eder şeklinde bir tanımlamada bulunan Balta, federalizmi en bilinen şekliyle özerk birimler üzerine kurulu bir devlet teşkilatı formu olarak nitelemektedir.²⁰

Daha dar bir anlamda federalizmi, bileşik bir devlet yapısı olarak ifade eden bir kavram olduğuna dikkat çeken Balta, kavramın bağımsız devletlerin birleşmesini çağrıştırdığı zaman "çekici", kurulu federal devletlerde çok defa özerklik unsurunu anımsattığında ise "itici" bir eğilim taşıdığını belirtmektedir.²¹ Yukarıda verdiğimiz tanımlamalarıyla, Balta'nın, federalizmi teorik boyutundan ziyade, pratik boyutuyla ele aldığı anlaşılacakla beraber çekici ve itici antimonisine dikkat çekmesi manidardır.

Kuvvetler ayrılığı noktasından konuya yaklaşan Field, federalizmi her bir seviyede önemli kuvvetlere sahip olan ve kullanan yönetim güçlerinin ulusal ve ulus-altı seviyelerde paylaşılması olarak ifade eder.²² Önde gelen bir siyaset bilimi yazarı olan, Britanyalı Andrew Heywood, federalizmi, "temel özelliği egemenliğin paylaşılması olan bir fikir ve iktidarı bir devlet içinde bölgesel olarak bölüştüren yasal ve siyasal yapıları anlatan bir biçim," şeklinde ifade etmektedir.²³

---

¹⁹Vernon Bogdanor, *Blackwell Siyaset Bilimi Ansiklopedisi*, Çev. Bülent Peker, Leyla Keskiner, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1999, s. 265.

²⁰ Tahsin Bekir Balta, *Federal Sistem Üzerine Bazı Düşünceler*, Çev. Özer Ozankaya, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, 1965, s. 139-140.

²¹*Ibid.* s.139-140.

²² <http://www.auilr.org/pdf/8/8-23.10.pdf>, p. 448, Erişim Tarihi: 23.07.2014.

²³ Andrew Heywood, *Siyaset*, Çev. Bekir Berat Özipek v.d., Ankara, Liberte, 2006, s. 234.

1.1.3 Federal Devletin Niteliğine İlişkin Teoriler

Federalizm, Avrupa devletler sisteminde reform hareketleri ve mezhep savaşlarına bağlı olarak yaşanan köklü değişim ile ortaya çıkan eğilim ve teoriler sonucunda, 17. yüzyılda doğmuştur. Sonrasında Amerika coğrafyasında büyümeye ve olgunlaşmaya devam etmiştir. Kıtanın hemen hemen tümünde federalizmin değişik şekilleri mevcuttur. Buradaki başarılı federal yönetimlerin ayırt edici özelliği iç sınırlarının sürekliliğidir. Özellikle ABD’de, değiştirme olanağı zorlaştırılmış, yazılı ve sert anayasa geleneği belirleyici konumdadır.

Federal devlete ilişintartışmalar, ortak özellikleri göz önüne alınarak üç ana grupta toplanabilir: Birinci grupta federalizmin niteliğini açıklamayı amaçlayan klasik teori yer almaktadır. İkinci gruptaki teorilerin ortak özelliği, federalizmin kökenini açıklamalarıdır. Üçüncü gruba giren teoriler ise federal sistemin işleyişi üzerinde durmuşlardır.²⁴

Klasik teoriye göre egemenlik veya iktidar, federal yönetim ile federe yönetimler arasında bölünmüştür. Dış ilişkiler, savunma gibi konular federal yönetimin yetki alanına girerken; sağlık, eğitim, kültür, sosyal güvenlik, asayiş, ulaşım gibi birçok konuda federe yönetimler yetkilidir. Klasik teorinin iki temel varsayımından biri, yönetimlerin birbirinden bağımsızlığı, diğeri ise yönetimler arası eşitliktir. Bu eşitlik hukuki eşitliktir. Klasik teoriye göre, federal devlet iki farklı yönetim alanından oluşur. Birinci yönetim alanı ulusal ölçekte kurulmuştur. Burada, “genel yönetim”, “ulusal yönetim” veya “merkezi yönetim” olarak adlandırılan federal yönetim faaliyette bulunur. İkinci yönetim alanı ulus altı ölçekte örgütlenmiştir. Bu alanda faaliyet gösteren yönetimlere “eyalet yönetimleri”, “bölgesel yönetimler” gibi adlarla anılan federe yönetimlerdir.²⁵ İki yönetim alanının yetki alanları, konu

---

²⁴ Oktay Uygun, *op.cit.*, s. 7.

²⁵ *Ibid.*, s. 8.

ve kapsam bakımından anayasa ile belirlenmiştir. Federal yönetim yetkileri bütün ülkeyi kapsar, federe yönetimlerin otoriteleri ise kendi coğrafi sınırları içinde geçerlidir.

Federalizm ‘yönetimlerin bağımsızlığı’ esasına dayanan tanımlamalarından biri Amerikan Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi tarafından yapılmıştır. “Aynı coğrafi sınırlar içinde var olmaları ve yetkilerini kullanmalarına rağmen, federal yönetim ve federe yönetimler ayrı ve özerk egemenliklerdir. Kendi yetki alanları içinde, ayrı ayrı ve birbirlerinden bağımsız hareket ederler.”Federal bir devletin anayasası, her iki yönetim düzeyinin yetki alanını belirleyerek, bu alanlar içinde yönetimlerin bağımsız hareket etmelerine olanak tanır ve eşitliğini de güvence altına alır. Sonuç olarak görüldüğü gibi her iki yönetimde yetkilerini anayasadan alır ve hiçbir yönetim diğerinden üstün değildir.

Klasik teorinin, federalizmi yalnızca anayasalara ve anayasalar da düzenlenen kurumsal yapıya dayandırarak açıklaması, süreç içerisinde en büyük eleştirilerde bu anlamda yapılmıştır. Bir siyasi sistem içerisinde kurumlarının işleyişinin ve siyasi davranış biçimlerinin anayasa hükümlerine bakılarak anlaşılması bir yanılgıdır. Bir ülkenin federal bir anayasasının olması veya federal kurumlara sahip olması, tek başına yeterli değildir. Bazı ülkelerde öyle uygulamalar var ki ona federal demek doğru değildir. Federal anayasalarasahip Latin Amerika ülkelerinin veya Sovyetler Birliği’nin merkeziyetçiliğın çok güçlü olması nedeniyle üniter devlet şeklinde yönetilmişlerdir.²⁶ Federalizmi, statik bir yapı olarak değerlendiren klasik teori, mevcut düzenin devamını sağlama ve temel özelliklerinin değişmemesini savunur. Oysa federalizm dinamik bir süreçtir, federal devleti yalnızca yetkilerin yönetimler arasında ne şekilde bölündüğüne bakarak anlamak mümkün değildir. Çünkü yönetimler arası ilişkilerin değişmesi yeni görünümeler kazandırır. “Bu bağlamda,

---

²⁶W. S. Livingston, “A Note on the Nature of Federalism”, *The Journal of Public and International Affairs*, Cilt 67, Sayı 1, Mart 1952, s. 92.

federalizmi statik bir düzen olarak görmek yerine, siyasal bir topluluğun federalleşme sürecini ifade eden bir sistem olarak algılamak daha doğru olacaktır.²⁷

Ulus aşan, uluslararası niteliği olan Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kuruluşlar ve sözleşmelerde, klasik anlayışın artık aşınma sürecine girdiğini göstermektedir. Devletler tek başına çözülemeyecek, bölgesel veya küresel işbirliği gerektiren sorunlara karşı örgütlü hareket etme gereği duymaktadır. Artık, devlet egemenliğinin, ülke dışında bulunan ulus üstü kurumlar ve yaptırımı olan ulus üstü insan hakları sözleşmeleri ile de sınırlanabilmektedir. Üniter devletin, egemenlik anlayışının yerini çok boyutlu bir egemenlik anlayışı almaktadır.

18. ve 19. yüzyıllardaki büyük yönetimlerin çoğu, imparatorluklardan oluşuyordu. 20. yüzyıla gelindiğinde imparatorluklar büyük toprak parçalarını kontrol altında tutamaz hale gelmişlerdir. Bunun temel iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki savaşların ülkeleri yıpratması, ikincisi de, ülke içindeki grupların modern bir biçimde kendilerini eğitmesidir. Ayaklanan gruplar, kendi buldukları bölgelerde, bağımsızlıklarını ilan edebilmekte, bütün yetkilerin tek bir merkezde toplanması sonucunda da yeni bir egemen gücün etkisine girmektedirler. Osmanlı devletinden ayrılan Balkan ülkelerinde de benzer bir süreç yaşanmıştır.

Bunun için 20. yüzyılın federalizm çağı olduğunu söyleyen William Riker, federalizmi, iki grup siyasi lider pazarlığı olarak görmektedir. Birinci grup liderler ulusal liderler olup ikinci grup liderlere yani bölgesel liderlere tek bir yönetim altında birleşmeyi teklif edebilmektedir. Bu birleşmenin özünde bölgesel yönetimlerin dış tehditlere karşı kendini

---

²⁷C. Friedrich, *Constitutional Government and Democracy: Theory and Practice in Europe and America*, 4.B Blaisdell, Waltham, 1968, s. 193.

güvence altına almak istemesi bulunmaktadır. Ulusal liderlerde güç kullanmaksızın daha büyük topraklarda söz sahibi olma eğilimi mevcut olabilmektedir.²⁸

1783'te bağımsızlığını yeni kazanmış on üç eski İngiliz kolonisi ile İngiltere arasında yapılan barış aynı zamanda savaş tehdidini de yanında getirmişti. İngiltere çok geçmeden kuzeybatı topraklarını işgal etmiştir, aynı zamanda güneybatı toprakları da İspanya'nın askeri tehdidi altında kalmıştır. Bu koşullar altında on üç eski koloninin liderleri stratejik olarak federasyona geçmeyi uygun görmüşlerdir. Bugünkü Kanada'yı oluşturan eyaletlerin, özellikle Quebec ve Ontario'nun federal çatı altında birleşmesi Amerikan iç savaşı'na kadar mümkün olmamıştır. İrlanda kökenli Amerikalılar Kanada'yı istila etmek için örgütlenmiş ve başarısız bir istila girişiminin üzerine, bugünkü Kanada toprakları üzerinde bulunanlar bir yıldan kısa bir süre içerisinde federal bir anayasa üzerinde anlaşmışlardır. Bu durumu İngiliz parlamentosu 'İngiliz Kuzey Amerika Yasası' olarak 1867'de onaylamıştır.

Bu örnekler aynı topraklarda yaşayan farklı grupların dış tehditlere karşı yaptıkları federal girişimlerdir. Fakat Antony Birch'e göre bunların yanı sıra, dış tehditler kadar iç tehditlerin de federasyon ihtiyacı doğurduğunu göstermektedir.²⁹ Bu görüşü doğrulayan güncel örneğin 21 Kasım 1995 Anayasası ile kurulan Bosna-Hersek'tir. Bu ülkede dış güçlerin baskısı ile federal birlik oluşturulurken, bu birleşmenin üç kurucu halk arasında iç savaş sona ereceği düşünülmüştür. Ayrıca Boşnakların ve Hırvatların, Sırp tehdidine karşı birleşerek federasyon içinde bir federasyon oluşturması da bu öngörüye desteklemektedir.

Federasyonda, federe devletler de bir devlettir; çünkü bunların her birinin kendisine özgü bir ülkesi, kendisine özgü bir halkı ve belli alanlarda sınırlandırılmış olmakla birlikte

---

²⁸ William H. Riker, *Federalism: Origin, Operation, Significance*, Little, Brown, Boston, 1964, s. 1-12- 13.

²⁹ Antony Birch, "Another Liberal Theory of Secession", *Political Studies*, Cilt: 32 No:4, University of Victoria, Aralık 1984.

kendisine özgü bir egemenliği vardır. Federal devlet de bir devlettir; çünkü federal devlet de bir ÷lkeye sahiptir. Ayrıca federe devletlerin ahalisinin bütününden oluşan bir insantopluluğu da bulunmaktadır.

1.1.4 Federal Devlette İktidar Bölüşümü

Federal devlet tipleri üç'e ayrılabilir; Bunlardan ilki federal devlet tipini en iyi yansıtan ABD, İsviçre, Kanada ve Avustralya gibi devletlerdir. İkinci grupta bazı yazarların 'federal olmayan' bazılarının ise 'federal benzeri'³⁰ olarak nitelendirdikleri eski Yugoslavya Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği (SSCB), Hindistan, Avusturya, Arjantin örnekleri yer almaktadır. Üçüncü grup ise üniter devlet olarak nitelendirilmekle birlikte, bölgesel birimlere tanıdıkları geniş özerklikler nedeni ile federal devletlerle karşılaştırılan İngiltere, İtalya ve İspanya gibi ÷lkeler bulunmaktadır.

Federal devlet, farklı ÷lke ve halkın oluşturduğu federe devletler üzerinde kuruludur. Federal devlet ve federe devletler ayrı ayrı tüzel kişiliklere sahiptir. Federasyonda iki ayrı tür devlet olduğuna göre, aynı ÷lke ve insan topluluğu iki ayrı devlet egemenliğine ve dolayısıyla hukuk düzenine tabidir. Bunlar arasında görev ve yetkileri kurala bağlayan, federal anayasadır. Federal birimlerin hem buna uyması ve hem de uygulamada uyum içinde birlikte çalışması, federal devletin tüm alanlarında başarılı bir siyasi ve idari yönetim için vazgeçilmez bir koşuldur.

Yaşar Karayalçın, İsviçre Federal mahkemesi hakkında yazdığı eserinde federal devlet konusunda şöyle demektedir: Federal devlet, federal anayasa adını alan ve iç amme hukukunu ilgilendiren bir sözleşme ile ikiden fazla hükümrân devletin ortak ve belirli amaçları gerçekleştirebilmek gayesi ile meydana getirmiş olduğu bir nevi üst devlettir. Bu tip devletlerde hükümrânlık, federal bir devlet ile ABD'de *state*, Almanya'da *land*, İsviçre'de

---

³⁰K. Wheare, *Federal Government*, Chicago, The University of Chicago Press, 1947, s.1- 3.

canton gibi isimlerle anılan üye devletlerarasında paylaşılmış bulunmaktadır. Her üye devlet federal anayasa tarafından açıkça gösterilen haller dışında tam bir hükümlanlığa sahip olur. Federal devlet, üye devletler tarafından federal anayasa ile kendisine bırakılmış olan işleri yerine getirmektedir. Aynı zamanda her üye devlet, bağımsız bir devlet gibi yasama, yürütme ve yargı organlarına sahiptir.³¹

ABD’de her coğrafi bölgede hem küçük hem de büyük eyaletler bulunur. (...). İsviçre federalizmi, farklı büyüklükte ve farklı din ve dil kökenlerinde kanton gruplarının varlığı ile ayakta durur.”³²Federalizm, genellikle kurucu birimlerin coğrafi olarak tanımlandığı mekânsal ve yerel bir iktidar bölüşümü şeklinde anlaşılmaktadır. Federalizmde, yetkilerin federal devlet ile federe devletlerarasında anayasa ile paylaşılmasında iki sistem öne çıkmaktadır. Bu incelemeyi, yöntem ve konu bakımından incelemek yararlı olacaktır.

Yöntem Bakımından

Yetkilerin federal yönetim ile federe yönetimler arasında paylaşılması konusunda başlıca iki sistem vardır. Birinci sistemde, federal yönetime bırakılan konular anayasada tüketici sayım yoluyla belirtilir ve kalan tüm yetkilerin federe birimlere ait olduğu hüküm altına alınır. İkinci sistemde bunun tersi geçerlidir. Anayasada federe yönetimlerin yetkileri tek tek belirtilir ve kalan tüm yetkiler federal yönetime bırakılır. İleride çıkabilecek yetki tartışmalarını önlemek için her iki yönetim alanına giren yetkilerin ayrıntılı olarak sayıldığı anayasalar da vardır.³³

---

³¹Yaşar Karayalçın “İsviçre Federal Mahkemesi ve Federal Kaza Mercileri”, Güney Matbaa ve Gazetecilik T.A.O.,Ankara,1950, s.3. Aktaran, Rafet Çevikbaş, *Yerel Siyaset:Aylık Bilimsel Siyasi Dergi*,Cilt 33, Eylül 2008, s. 3.

³²Ahmet Yıldız, *Ulus Devletin Bunalımı, Federalizm ve Kürt meselesi*, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2010, s.80.

³³Oktay Uygun,*op.cit.*,s. 146.

Konu Bakımından

Federal devletlerde, yetkilerin iki yönetim alanı arasında bölünmesi bakımından önemli farklılıklar vardır ama bazen bu yetkilerin kimde olduğu tartışma konusu yaratabilir yetkilerin içiçe girmesi durumu söz konusu olabilir. Uygun konuyu şöyle bir örnekle açıklamaktadır:“Küçük bir kasabanın atık su sistemi ile ilgili işlerin yerel yönetimlerin ilgi alanına girdiği kuşkusuzdur. Ancak atık suların uzaklaştırılma biçimi insan sağlığını, çevrenin ve doğal hayatın korunmasını ilgilendirdiği ölçüde ulusal nitelik kazanacak ve federal yönetimin yetki alanı içine girebilecektir. Federal yönetim, genel sağlığın ve çevrenin korunması gibi nedenlerle, tamamen yerel nitelikte bir konu gibi gözükse atık suların uzaklaştırılması konusunda tekbiçim projeler üretebilecek, teknik ve mali yardım vaat ederek bu projelerin uygulanmasını isteyebilecektir.”³⁴

Federal sistemde, federe devletler, federal devletlerin yönetimine katılmaktadır. Federe devletler arasında eşitlik ilkesi geçerlidir. Bütün faaliyetlerin, federal, federe ve yerel yönetimler arasında paylaşılan faaliyetler olması sistemin bir özelliğidir. Bu anlamda, yetkilerini kullanan yönetimlerin uyumlu çalışabilmesi için, işbirliği yapılmasını zorunlu kılar. Federalizm, federal devletler ile federe devletler arasında bir yetki bölüşümü olarak tanımlandığına göre, federal devlet ile federe devletler arasında veya federe devletlerin kendi aralarında yetki uyuşmazlıklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bir federal devlet, kendi iradesini federe devletlere veya federe devletlerden biri kendi iradesini diğer federe devletlere dayatabilir. Böylesi yetki uyuşmazlığının ortaya çıkması durumunda, bu uyuşmazlıkları çözmekle görevli bir federal yüksek mahkeme vardır. Örneğin ABD’de Yüksek Mahkeme, Almanya’da Federal Anayasa Mahkemesi böyledir.

---

³⁴*Ibid.*,s. 153.

Örneğin Irak'ta yetki paylaşımı farklılıkları göze çarpmaktadır. Federasyonlarda dış ilişkiler ve ulusal savunma konularında, bazı istisnalar dışında, federal yönetime tek elci yetkiler tanınmaktadır. Irak anayasasında ise bu esas ile çelişen hükümler vardır Irak'ın kuzeyinde Türkçesi "Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi", Irak'taki resmi adı ise "Kürdistan Bölgesel Hükümeti" (KBH)³⁵ olarak anılan bölgede federal sistemlerden farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Örneğin savunma alanında Irak Anayasası federe sistemlerden oldukça farklıdır. Federal sistemlerde tek savunma gücü varken, Irak'ta iki ordulu bir savunma gücü mevcuttur. KBH'deki Peşmerge güçleri anayasal anlamda tanınmaktadır.

Buna ek olarak, birçok federal sistemde devletler arası ticari anlaşmalar merkezi yönetim tarafından yapılırken, Irak'ta merkezi yönetim ve KBH ayrı ayrı söz hakkına sahip olabilmektedir. Federal yönetimlerin çoğunda federe birimlere uluslararası ilişkilere girme yetkisi verilmektedir. KBH'ye de tek başına uluslararası ilişkilere dâhil olma hakkı tanınmıştır. KBH'nin petrol konusunda yapmış olduğu uluslararası anlaşmalar Bağdat yönetimi ile sorun oluşturmaktadır ve henüz netlik kazanmamıştır. Görüldüğü üzere, resmi olarak Irak yönetimi federal bir rejim olarak belirtilse de farklı uygulamalar nedeniyle sistemin daha çok konfederal sisteme benzediğine dikkat çekmek gerekmektedir. Irak federal devlet olarak bilinen birçok örnekten farklı uygulamalara sahip olduğundan çalışmanın geri kalanında bazı federal sistem örnekleri anlatılacak ve ardından konfederal sisteme yer verilecektir.

---

³⁵Çalışmanın geri kalanında KBH olarak kullanılacaktır. Bölgenin adı İngilizce literatürde *Kurdistan Regional Government* olarak geçmektedir.

1.1.5 Federal Devletlere İlişkin Örnekler

Amerika Birleşik Devletleri

1787 tarihli Birleşik Devletler Anayasası'nda, ABD genelinde, uygulanabilir nitelikteki yetkileri, federal yönetime vermek ve diğer idari yetkileri de, birliği oluşturan eyaletlere bırakmak suretiyle, iktidarı kademeler arasında paylaşmaktadır. Birleşik devletlerin federal yönetimi, birliği oluşturan elli eyaletin, ait olduğu anayasal cumhuriyetin milli yönetimidir. Anayasa ulusal hükûmetin bünyesinin ana hatlarını tespit etmekte ve yetkileri ile faaliyetlerini belirtmektedir. Kendine has anayasa ve yetkilere sahip olan her eyalet de öteki işlerden sorumludur. Her eyalet yönetim bakımından şehir, kasaba, nahiye ve köylere ayrılmıştır ve eyaletlerin başında seçimle gelen bir vali bulunmaktadır.

Federal hükümet yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç organdan oluşmaktadır. Bu dallar ve onların güçleri ABD Anayasası içinde belirtilmiştir; güçler hakkında daha çok ayrıntı, kongre tarafından yürürlüğe geçirilen kanunlarda belirtilmektedir. Anayasada federal yönetimin yetki alanı içinde düzenlenen konular şunlardır:

- 1-Ulusal savunma ile ilgili faaliyetler
- 2-Gümrük faaliyetleri ile ilgili düzenlemeler
- 3-Dış ticarete ilişkin düzenlemeler
- 4-Eyaletlerarası ticarete ilişkin düzenlemeler
- 5-Vatandaşlık mevzuatı
- 6-İflas konusunda bütün ülke için tek tip yasa çıkarılması
- 7-Para rejimi

8-Vergi koyma, devlet adına borçlanma ve borç ödeme

9-Yüksek Mahkeme'nin altında, mahkemeler kurmak.³⁶

İsviçre

İsviçre Anayasası, Birleşik Devletler Anayasası gibi, genel yetki kuralını federe birimler (kantonlar) için öngörmüştür. 1848 Anayasası yürürlüğe girdiğinde, federal yönetime sınırlı yetkilertanımışlardır. Sonraki yıllarda gerçekleştirilen anayasa değişiklikleriyle, federal yönetimler tarafından yürütülen pek çok faaliyet federal yönetimin yetki alanına aktarılmıştır.³⁷Federasyonun örgütsel birimleri, sayıları yirmi altıya ulaşan kantonlar, Federal Meclis, Federal Konsey ve Federal Yüksek Mahkemedir.³⁸Yasama yetkisini kullanan federal meclis, kısmi temsil sistemiyle 200 üyeli Ulusal Konsey ile her kantonun iki, her yarı kantonun ise bir temsilcisinin bulunduğu 46 üyeli Kantonlar Konseyinden oluşmaktadır. Yürütme organı Federal Konsey, yedi üyeli bir kuruldur ve başkanlık dönüşümlü olarak yürütülmektedir.³⁹İsviçre'de yurttaşlar 'halk girişimi' aracılığı ile anayasada değişiklik yapma hakkına sahiptirler. 18 Nisan 1999 tarihli yeni İsviçre Anayasası'nda federal yönetimin yetkileri şu şekilde sıralanmaktadır:

1-Dış ilişkiler

2-Ulusal savunma

3-Üniversite eğitimi ve mesleki eğitim konusunda geniş yetkiler

4-Posta hizmetleri ve kitle iletişim araçları ile ilgili düzenlemeler

5-Genetik bilimine ilişkin düzenlemeler

---

³⁶*Ibid.*,s.155.

³⁷Thomas F.Gerster, *The Concept of Constitution-Switzerland, Federalism and Decentralization*, Thomas Gerster, Silvan Hutter, (ed.), Fribourg University Press of Fribourg, 1987, s. 139-154.

³⁸ Daniel J. Elazar, *op.cit.*, s. 123.

³⁹ Ahmet Yıldız, *op.cit.*, s. 124.

6-Çalışma hayatına ilişkin geniş yetkiler

7-Medeni hukuk, medeni usul hukuku, ceza hukuku

8-Ev sahibi ile kiracı ilişkisinin düzenlenmesi

9-Alkol üretimi ve satışına ilişkin düzenlemeler

10-Konut politikası ve ev sahibi ile kiracı ilişkisinin düzenlenmesi.⁴⁰

Almanya

23 Mayıs 1949 tarihli Alman Anayasası, bugüne dek pek çok kez değiştirilmekle birlikte, yetki paylaşımına ilişkin özgün yapısını korumaktadır. Alman Anayasası'na göre, federal yönetimin sınırlı ve sayılı olan yetkileri dışında kalan tüm yetkileri federe yönetimler (Lander) kullanır (mad.70). Federal yönetim, Amerikan federal yönetimin kullandığı bütün yetkilere sahiptir. Bunun yanı sıra, Anayasa'da ortak yetki alanı içinde 23 başlık halinde düzenlenen çok sayıda faaliyet bakımından da yetkilidir.⁴¹ Almanya'da federal yönetim, bütün önemli alanlarda politikayı belirler. Ama bunları birkaç alanda yürütür. Uygulama büyük ölçüde eyaletlere bırakılmıştır.

Alman Anayasası'nda ortak yetki alanına giren bazı konular şunlardır;

1-Medeni hukuk, ceza hukuku, usul hukuku, ceza infaz rejimi, adliye örgütü, baro, noterlik ve hukuk danışmanlığı

2-Dernek ve toplanma özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler

3-Yabancıların ikamet ve yerleşme rejimi, sürgün ve mülteci sorunları

4-Temel ekonomik yasalar; madencilik, sanayi, enerji, el sanatları, bankacılık, borsa ve sigorta

---

⁴⁰Oktay Uygun, *op.cit.*, s. 157.

⁴¹*Ibid.*, s. 158.

5-Tarım ve orman ürünleri, balıkçılık, kıyıların korunması.⁴²

Federe devletlerin, kendi aralarında eşitlik ilkesi geçerli olduğundan bu eşitliğinde göstermelik olmamasına, gerçekten önemli yetkilere sahip olmalarına özen gösterilmelidir. Bu da özellikle kanunların yapılmasında, ikinci meclisinde söz sahibi olması ile önlenebilir. Aksi takdirde göstermelik bir meclisten söz edilir. Bu düşüncenin de uygulamada ön plana çıkması ile birlikte federe devletler ülkede daha çok söz hakkına sahip olabilmekte ve ülke dayanışması için daha özgür adımlar atılması sağlanabilmektedir.

---

⁴² <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf> Alman Anayasası, mad.74, 1949, Erişim tarihi 23.02.2015.

Günümüzde kendini federal olarak tanımlayan ülkelerin federe birimlerinin ve özel yönetimlerinin sayısı şu şekildedir:⁴³

Ülke adı	Federe birimler	Özel yönetim birimleri	Anayasa
Almanya.....	16		23Mayıs1949
ABD.....	50	1 F. Başkent ⁴⁴	4Mart1789
Arjantin.....	22	1F.Başkent;1Bölge	22Ağustos1994
Avustralya.....	6	1 F. Başkent;1Bölge	9 Temmuz1900
Avusturya.....	9		1 Ekim1920
Belçika.....	6		5 Mayıs 1993
Birl. Arap Emirlikleri.....	7		2 Aralık 1971
Bosna- Hersek.....	2		21 Kasım 1995
Brezilya.....	22	1 F.Başkent;4 Bölge	5 Ekim 1988
Etiyopya.....	9		Mart 1994

---

⁴³Oktay Uygun, *op.cit.*, s. 114.

⁴⁴F.Başkent: Federal Başkent.

Hindistan.....	28	7 Bölge	26 Ocak1950
İsviçre.....	26		18 Nisan1999
Kanada.....	10	3 Bölge	17 Nisan1982
Malezya.....	13	1F. Başkent;1Bölge	31 Ağustos1957
Meksika.....	31	1 Bölge	5 Şubat1917
Nijerya.....	36	1 F. Başkent	1999
Pakistan.....	4	1 F. Başkent;1Bölge	14 Ağustos1973
Rusya.....	89		12 Aralık1993
Venezüella.....	20	1 F Başkent;3Bölge	30 Aralık1999

1.2 Konfederalizm

1.2.1 Konfederalizmin Tanımı ve Doğuşu

Irak'taki siyasi sistem resmi olarak federal bir rejimken rejimin taşıdığı nitelikler ve gerçekleştirilen uygulamalar konfederal sisteme işaret etmektedir. Konfederalizm yaygın bir siyasi sistem değildir. Konfederasyon sözcüğü Latince *confœderatio* kelimesinden türemiştir. Konfederasyon (*staatenbund, konföderation, confederation*), Türkçede devletler birliği veya birleşik devlet olarak da kullanılmaktadır. Konfederasyon, bağımsız kuruluşlar ve kurumlar tarafından, egemenliklerini muhafaza ederek, ortak ve sınırlı menfaatlerini sağlamak amacıyla, bir antlaşma ile kurulan topluluk olarak adlandırılmaktadır.⁴⁵ Konfederalizm, birden çok bağımsız devletin, ortak en az bir amaç için oluşturdukları siyasal birlikteliktir. Bu tanımı gereği, federalizm ile karıştırılma olasılığı bulunan konfederalizm, teknik anlamda uluslararası hukuk çerçevesinde bir devlet sayılmamaktadır. Çünkü konfederalizmde, üye devletlerin her birisinin uluslararası hukuk açısından bağımsız devlet nitelikleri vardır.

⁴⁵Tahir Muratoğlu, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C.18,2014, sayı 2, s.294.

Konfederal yapılanma, konfedere devletlerin egemenlik unsurlarını sınırlandırmamaktadır. Dış ilişkilerde üye devletler tamamen bağımsızdır. Konfederasyonun, üye devletler üzerinde zorlayıcı ve yaptırımsal yetkileri yoktur. Konfederasyon bir devletler birliği tipi olmakla beraber konfederasyonu oluşturan konfedere devletler iç ve dış işlerini yürütme ve düzenleme bakımından tamamen serbesttirler.⁴⁶ Konfederasyonu meydana getiren üye devletlerin her biri egemenlik ve bağımsızlıklarını korudukları halde federasyonda bağımsızlık federal devlet düzeyinde söz konusudur.⁴⁷ Bunun yanı sıra Murray Bookchin konfederalizmin tanımında kendi kendine yetebilmenin önemine değinirken demokrasinin gücüyle üye devletler arasındaki dayanışmanın da çok önemli bir husus olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁸

Ortak menfaatlerini, gerçekleştirmeye yarayacak nisbette, bir işbirliği içine giren konfederasyon adâhil üye devletler, birbirleri ile savaş yaptıklarında, uluslararası hukuk bakımından bu bir iç savaş sayılmaz. Bu nedenle konfederalizm teknik olarak, devlet vasfına sahip olmamakta, sadece üye devletlerin oluşturduğu akdi bir birliktelik vasfı ile hareket edebilmektedir. Konfederasyonda üye devletlerin temsilcilerinden meydana gelen bir meclisi vardır. Bu meclis tarafından alınan kararları üye devletlerin de tatbik edebilmesi için her devletin ayrı ayrı bizzat yetkili organınca benimsenerek tasdik edilmesi gerekmektedir. Bu durum Avrupa Birliği sistemine benzer. Avrupa Birliği birçok farklı ülkeden oluşmakta ve hepsinin ayrı ayrı büyükelçilikleri bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nin dış politikasını kendisi belirlemektedir ancak her 27 ülkenin ayrı ayrı büyükelçilik hakkı vardır. Konfederasyon devlet topluluğu bir antlaşma ile meydana geldiği için, üye devletler istedikleri zaman konfederal devletten ayrılabilirler. Zira konfederasyon tarafından çıkarılan

---

⁴⁶Zaman Gazetesi, *Federal ve Konfederal Devlet Farkı*, http://www.zaman.com.tr/gundem_federal-ve-konfederal-devlet-farki_arsivhaber-89308.html, 8 Eylül 1998, erişim tarihi 08 Mart 2015.

⁴⁷Edip Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, Cilt 1, Sayı 456, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, s.362.

⁴⁸Murray Bookchin, *"The Meaning of Confederalism"*, <http://theanarchistlibrary.org/library/murray-bookchin-the-meaning-of-confederalism>, 1990, erişim tarihi 09 Mart 2015.

kanunlar veya alınan kararlar konfederasyona üye devletler açısından bağlayıcı değildir. Bu kanun veya kararların uygulanabilmesi için bunların üye devletler tarafından kanunla uygun bulunması gerekir.⁴⁹ Konfederasyonlar genellikle savunma, ekonomi ve dış politika gibi alanlarda ortak bir amaca ulaşmak için kurulur. Bu ortak amaçlar doğrultusunda dış ilişkilere ait yetkiler konfederasyon veya konfederasyonun organları tarafından kullanılır. İç ilişkilerde, yani konfedere devletleri ilgilendiren konularda ise, konfederasyonlar doğrudan kamu gücü kullanma yetkisini haiz değildirler.

1.2.2 Konfederal Devletlere İlişkin Örnekler

Büyük Britanya egemenliğinden kurtulan, Kuzey Amerika sömürgeleri, 18. yüzyılda önce bağımsızlık ilan edip aralarında bir konfederal devlet (ABD) oluşturmuştur. Aynı ayrı küçük devletler olarak, ortaya çıkan bu konfederal yapılanma sonradan ise, federal devlet örgütlenmesine geçiş yapmışlardır.

Günümüz de, pek rastlanmayan bu karma devlet tipi, ya federalizme geçiş ile sonuçlanmakta ya da konfederasyon bir süre sonra dağılmaktadır. Örneğin İsviçre 1848 yılına kadar, ABD ise 1787 yılına kadar konfederal bir yapıya sahip iken, bunlar bu tarihlerden sonra federal devlet yapısına geçmişlerdir.⁵⁰ Buna karşın Birleşik Arap Cumhuriyeti ve son olarak Senegambia Konfederasyonu kuruldukları tarihten kısa bir süre sonra dağılmışlardır.⁵¹ Sırbistan ve Karadağ 2003-2006 tarihleri arasında konfederal bir sistem olarak varolmuşlardır.

Egemen devletlerin egemenliklerini yitirmeksizin oluşturdukları, gelişmiş ortak kurumlara sahip birlikler yani dar anlamda konfederasyon örnekleri günümüzde

---

⁴⁹Hartmut Maurer, *Staatsrecht I; Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen*, 6. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2010, s. 287.

⁵⁰*Ibid.*, s.288.

⁵¹Hakan Albayrak, "Senegambiya Notları", <http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/HakanAlbayrak/senegambiya-notlari/17859>, erişim tarihi 10 Mart 2015.

bulunmamaktadır. Tarihsel süreçte konfederasyonlar, birden çok devletin federasyon oluşturmadan önce meydana getirdiği geçiş rejimlerini teşkil etmiştir. Başka bir deyişle federasyon, “tarihi bakımdan konfederasyonun vasıl olduğu son merhale”dir.⁵²İsviçre, Almanya ve ABD’yi oluşturan devletler, federasyondan önce konfederasyon çatısı altında birleşmişler, tarihsel süreçte doğan ihtiyaçlar doğrultusunda, daha sıkı bir birlik kurma ihtiyacıyla federasyonlara dönüşmüşlerdir.⁵³

Konfederalizm, geniş anlamıyla ele alındığında, egemen devletlerin oluşturduğu, federal devletten daha gevşek nitelikteki tüm siyasal örgütlenmeleri ifade eder. Bu bağlamda, Avrupa Birliği gibi gelişmiş ortak kurumlara ve karar alma mekanizmalarına sahip birliklerin yanı sıra ikili ticaret anlaşmaları ile kurulan geçici nitelikteki birleşmeleri de konfederasyon kavramı ile adlandırmak mümkündür.⁵⁴

Irak’a bakacak olursak, şimdi ki mevcut sistem yasal olarak federal olarak adlandırılmakta ancak konfederal niteliklerde görülmektedir. Siyasi gerçeğe bakarsak başkent Bağdat’taki merkezi yönetim ve KBH bölgedeki iki komşu ülke gibidir. Özellikle sınır bakımından, yeraltı kaynaklarının sahiplenilmesi açısından sorunlar yaşanmaktadır. Erbil ve Bağdat arasındaki ilişkilerin işleyişinde büyük sorunlar görünmemektedir. Ancak sistemin yasal olarak federal veya konfederal mi olduğu sorusu hala karışıklık yaratmaktadır.

Devletler günümüzde, konfederasyonlar yerine uluslararası organizasyonlar kurarak ortak bir takım amaçlara ulaşmayı hedeflemektedirler. Uluslararası organizasyonların kuruluş amaçları kesinlikle sözleşmede yer almalıdır. Uluslararası organizasyonlar ile federasyonlar arasındaki fark açıktır. Federasyonla kurulan birlik devlet statüsüne sahipken, organizasyonlar

---

⁵²Selçuk Özçelik, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri Cilt I: Umumi Esaslar*, İstanbul, Fakülteler Matbaası 1982, s.169.

⁵³ İlhan Arsel, (1964) *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, Ankara, Doğu Matbaacılık. s 177, aktaran, Serkan Çınarlı, Ege Akademik Bakış / Cilt: 11, Sayı: 2, s. 301.

⁵⁴Oktay Uygun, *op.cit.*,s.133.

böyle bir statüden yoksundur. Devletler uluslararası alanda, milletlerarası hukuk esaslarına göre karşılıklı sözleşmelerle, ayrı bir devlet statüsüne sahip olmayan, bir takım örgüt ve organizasyonlar kurarak güçlenebilmekte ya da bölgesel ve dostane ilişkiler geliştirebilmektedir.⁵⁵

1.2.3 Konfederalizm ile Federalizm Farkı

Konfederasyonların federasyonlardan en temel farkı, konfederasyonun klasik anlamda devlet niteliğine sahip olmamasıdır. Konfederasyon çatısı altında biraraya gelen devletler hiç bir şekilde bağımsızlıklarını kaybetmezler. Oysa bir federal devlet çatısı altında bir araya gelen federe devletlerin bağımsızlıklarından söz edilemez. Dış ilişkiler bağlamında sadece federal devletin bağımsızlığı vardır. Federe devletler ancak iç ilişkiler bakımından egemenlik gücüne sahiptirler.⁵⁶

Uluslararası hukukta geçerli olan klasik yaklaşımlara göre federasyon ve konfederasyon ayrımı oldukça keskin olup aralarındaki farkları ortaya konmak suretiyle biri diğeri vasıtasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Birbirine alternatif modeller olarak kesin sınırlarla birbirinden ayıran bu klasik yaklaşım, yerini zamanla daha esnek bir ayrıma bırakmıştır.

Konfederasyonların iç ilişkiler bağlamında aldıkları kararların uygulanabilmesi bu kararların üye devletler tarafından onaylanmasına bağlıdır. Buna karşın federal devletlerde böylebir durum sözkonusu değildir. Federal devletler yetkileri dâhilinde olan konularda federe devletlerde uygulanmak üzere kanunlar çıkarabilir, ayrıca diğerk bazı düzenleyici ve bireysel işlemler tesis edebilirler.⁵⁷ İkisi arasında diğerk bir belirleyici fark, federe birimlerin,

---

⁵⁵Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 9. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2010, s.184.

⁵⁶Karl Doehring, *Allgemeine Staatslehre; Einesystematisch eDarstellung*, 3. Auflage, C. F. MüllerVerlag, Heidelberg, 2004, s. 68.

⁵⁷Kemal GÖZLER, *op.cit.*, s. 490.

uluslararası hukuka, aracısız muhatap olma yetkisinin olmamasıdır. Konfederalizmde, konfedere birimler egemenliklerini sürdürdükleri için bu yetkiye sahiptirler.

Bunlara ek olarak, federasyonun kuruluşunu sağlayan belge olan anayasa, bir iç hukuk belgesi iken konfederasyon uluslararası hukuka konu olan bir anlaşma vasıtasıyla kurulur. Ayrıca, konfederasyon bir devletler topluluğu olarak kabul edilirken federal devlet kendine özgü organlarıyla federe devletlerin üstünde yer almakta ve bunları uluslararası alanda tek bir siyasal bütün olarak temsil etmektedir. Son olarak, konfederasyonu meydana getiren üye devletlerin her biri egemenlik ve bağımsızlıklarını korudukları halde federasyonda bağımsızlık federal devlet düzeyinde söz konusudur.⁵⁸

Bu iki kavramın da temelinde ortak düşüncelerin ve değerlerin yattığına dikkat çekmek gerekmektedir. Her iki kavram da benzer kurumları ve süreçleri öngörebilmektedir. Ancak konfederasyon, başlı başına bir alternatif olmaktan çok federasyona giden süreçte geçici bir aşama olarak kabul edilmektedir.⁵⁹ Genellikle federalizm ve konfederalizm için kullanılan ortak kavram federalizmdir. Konfederalizm federalizmin bir türü olarak da algılanabilmektedir.

---

⁵⁸ Alper Arısoy, *op.cit.*, s. 1197.

⁵⁹ Michael Burgess, *op.cit.*, s. 259.

2-İrak Federal Yönetimi

2.1 Irak Tarihi

2.1.1 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi ve Irak

İrak, Osmanlı Devleti'nin çöküşünün ardından Ortadoğu'da kurulmuş olan devletlerden birisidir. Irak devleti ilk olarak 1921 yılında Bağdat ve Basra olmak üzere iki ayrı vilayetten oluşuyordu.⁶⁰ Sonrasında ise İngiliz mandası altında toplumsal ve dini farklılıkları fazla olan üç ayrı vilayet, Musul, Bağdat ve Basra bir araya getirilerek Irak devleti oluşturulmuştur.⁶¹

16 Mayıs 1916 yılında Rusya, Britanya ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot anlaşmasıyla Fransızlara verilen Musul vilayeti, 30Ekim 1918 Mondros ateşkes antlaşmasından sonra İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'yu ikna etmesi sonucu İngiliz sömürmesine geçmiştir.⁶²

Musul vilayeti coğrafi olarak Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye şehirlerinden oluşur ve Irak'ın kuzey doğusundadır. Bu vilayetin nüfusu 1922-1924 yılları arasında yapılan nüfus sayımına göre 8.00.000 çıkmıştır. 14.yy'ın sonlarında ilk defa Moğol Timurlenk tarafından Osmanlı topraklarına katılan Musul, 1534'te Kanuni Sultan Süleyman'ın işgali ile tekrar Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir. 1638'de ise IV. Murat önce Bağdat, Musul, Şarazur ve sonra Basra'yı topraklarına eklemiştir. Sonrasında da daima Osmanlı ve Irak bir türlü Irak'ı paylaşamamış ve bu sorunu çözememişlerdir.

1924 Ağustos'unda İngiltere sömürgesinde bulunan Irak ile Türkiye arasındaki sorunu çözmek amacıyla İngiltere Milletler Cemiyetindentalepte bulunmuştur. 20 Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti tarafından yapılan ilk toplantıya Musul vilayetiyle ilgili olarak Türkiye ve

---

⁶⁰ William L.Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, Boulder, Colorado, Westview Press, 2013, s. 190.

⁶¹ *Ibid.*, s. 190.

⁶² Henry A. Foster, *The Making of Modern Iraq a Product of World Forces*, Normon, University of Klohamapres, 1933, s.13.

Irak temsilcileri de katılmıştır. Milletler Cemiyeti temsilcisi HalmayyarBrantnik 30 Eylül 1924'te iki temsilciylede görüşmüş ve bir öneride bulunmuştur.⁶³ Bu öneri araştırma yapmak üzere 21 Ekim 1924'te üçlü bir komite kurulması üzerinedir ki bu komite araştırma komitesi olarak Musul'un Irak'a mı Türkiye'ye mi verilmesi konusunda ilgili olarak gerekli incelemeleri yerinde yapacak ve konseye sunacaktır. Araştırma komitesidönemin İsveç sorumlu bakanlarından MdeWirsen, Macar coğrafya uzmanı CauntTeleki ve Belçikalı Albay Paulis'ten oluşmaktaydı.⁶⁴ Komite 17 Kasım 1924 te bilgiler toplamaya başlamak suretiyle çalışmalarına başlamışlardır. Lozan Kongresi, Milletler Cemiyeti bilgileri ve Türk-İngiliz hükümetlerinin ellerinde ki bilgileri toplayarak hem Ankara hem de Londra'da görüşmeler, araştırmalar yapmışlardır. Daha sonra 16 Ocak 1925'te araştırmalarına devam etmek üzere Bağdat'a gitmişler ve hemen sonrasında yerinde gözlem yapmak ve bilgi toplamak amacıyla Musul'a geçmişlerdir.⁶⁵ Buradaki halka Türkiye'ye mi Irak'a mı ait olmak istedikleri konusunda sorular sormuş, halkın taleplerini gözlemlemişlerdir. Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Kifri, Altın Köprü ve Zaho'ya ziyarette bulunmuş ve halkın taleplerini tespit etmişlerdir. 19 Mart 1925'te komite araştırmalarını tamamlayıp Cenevre'ye dönmüş ve raporlarını Milletler Cemiyeti'ne sunmuşlardır. Milletler Cemiyeti ise bu noktada aşağıda ki kararları almıştır:

- 1) Türkiye-Irak arası sınır açısından Brüksel hattı en uygun hattır.
- 2) Musul'da ki nüfusu Kürtler, Araplar, Mesihiler, Türkmenler, Yezidiler ve Yahudiler oluşturmaktadır.
- 3) 1922-1924 yıllarında yapılan nüfus sayımı en doğru sayım olarak kabul edilmiştir ve bu sayıma göre; toplam nüfus 799.090 olmak üzere bu nüfusun, Kürtler 494.007, Araplar

---

⁶³*Ibid.*, s.14-15.

⁶⁴*Ibid.*, s.16.

⁶⁵*Ibid.*, s.162.

166.941, Mesihiler 61.336, Türkmenler 38.652, Yezidiler 26.257 ve Yahudiler 11.879 unu oluşturmaktadırlar.⁶⁶

Şiiiler Güney Irak'ta yaşarken, Bağdat civarında Sünni Araplar, Kuzey Irak'ta ise Kürt ve Türkmen nüfus yaşamaktadır. 24.07.1923 tarihinde Lozan Anlaşması imzalanınca Sevr geçersiz kabul edilmiştir. Bunun üzerine 1925'te Milletler Cemiyeti Musul vilayetini 25 sene İngiltere sömürgesinde kalmak şartıyla Irak'a bağlamaya karar vermiştir.⁶⁷ Kürtlerin devlet dairelerinde memuriyet görevlerini üstlenerek bu bölgenin onlar tarafından idare edilmesini istemişler, resmi dili Kürtçe kabul etmişlerdir.⁶⁸ İngiltere Musul konusunda Irak'ı desteklemiştir. *Irak Tarihinde ki Krallar ve Cumhurbaşkanları;*

<u>İsim</u>	<u>Görev Süresi</u>
I.Kral Faysal	23 Ağustos 1921 - 8 Eylül 1933
Kral Gazi	8 Eylül 1933 - 4 Nisan 1939
II.Kral Faysal	4 Nisan 1939 – 14 Temmuz 1958
AbdulkerimKasim (Cumhurbaşkanı)	14 Temmuz 1958 – 8 Şubat 1963
AbdulselemMohammed Arif (Cumhurbaşkanı)	8 Şubat 1963 – 16 Nisan 1966
AbdulrahmanMohammed Arif (Cumhurbaşkanı)	16 Nisan 1966 – 17 Temmuz 1968
Ahmed Hassan El Bekir (Cumhurbaşkanı)	17 Temmuz 1968–16 Temmuz 1979
Saddam Hussein (Cumhurbaşkanı)	16 Temmuz 1979 – 9 Nisan 2003
Gazi Acil El Yaver (Cumhurbaşkanı)	28 Haziran 2004 – 6 Nisan 2005
Celal Talabani (Cumhurbaşkanı)	7 Nisan 2005 – 24 Temmuz 2014
Dr.Fuad Masum (Cumhurbaşkanı)	24 Temmuz 2014 - Halen ⁶⁹ .

⁶⁶Ibid.,s.17.

⁶⁷Ibid., s.6.

⁶⁸Henry A.Foster, *op.cit.*s.28-29-33.

⁶⁹Blind İbrahim Hussein Şalih, *Federal Sistemlerde Federal Devlet ve Yerel Hükümet Arasında ki İlişkiler*, Al-Sulaimania, Kurdistan Stratejik Araştırma Merkezi, 2014, s.95.

2.1.2 İngiliz Yönetimi, İngiliz Yönetiminin Sonlanması ve Bağımsızlık Dönemi

Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlının Orta Doğu'dan çekilmesine neden olan bazı yerel isyanlar olmuştur. Bu isyanlarda İngilizler Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile birlikte hareket etmişlerdir.⁷⁰ Şerif Hüseyin ve oğullarına Osmanlının yıkılmasından sonra kurulacak olan Büyük Arap Devletinin Krallığı vaat edilmiştir.⁷¹ Fakat gerçekler söylendiği gibi olmamıştır. Orta Doğu farklı bir paylaşım sahne oluyordu. İngiltere, Fransa ile yapılan Syces-Picot Antlaşması uyarınca Musul'u, Fransızların "verimli hilal" in kuzeyindeki etki alanından uzaklaştırmıştır ve Milletler Cemiyeti'nin de Filistin ve Irak yönetimini İngiltere'ye bir hak olarak tanımasıyla İngiltere Nil' den İran'a kadar kırılmaz bir üstünlük sağlamıştır.⁷² Modern Irak, Osmanlıların I. Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle birlikte İngilizlerin Osmanlı eyaletleri olan Musul, Bağdat ve Basra'yı yeni bir politik oluşum olarak değiştirmeleri sonucu, Fırat-Dicle Havzasını kontrolü altına alan ve yakın bir bölge devleti tarafından yönetilmeyen yeni bir oluşumdur.

İngilizler başta ülkeyi bizzat yönetmeyi düşünmüşlerse de ancak halkın sert muhalefetiyle karşı karşıya kalmışlardır. Çıkan isyanlarda özellikle Şii halk rol almışlardır. Şiiilerin çoğunlukta olduğu Necef, bu dönemde isyanın merkezini oluşturmuştur. Sonuçta İngilizler tarafından Hz. Muhammet'in soyundan geldiği söylenen Kral Faysal Irak'ın başına geçirilmiştir. Bu yöntemle Faysal'ın babası ve kardeşini Ürdün'ün başına geçiren İngilizler hem Irak'a tamamen hâkim olmak hem de Osmanlının ardından doğan halife boşluğunu bu şekilde doldurarak diğer İslam ülkelerine de etki etmeyi planlamıştır.

⁷⁰ William R. Polk, *Irak'ı Anlamak*, Çev. Nurettin El Hüseyini, İstanbul, NTV Yayınları:3, 2007, s. 83.

⁷¹ Bassam Tibi, *Arap Milliyetçiliği*, Çev. Taşkın Temiz, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 155.

⁷² Mehran Kamrava, *The Modern Middle East*, California, University of California Press, 2011, s.46.

Kral Faysal'ın başa geçmesiyle beraber yaşanan en önemli gelişme Arap ulusçuluğunun teorisyeni Sati el Hüsri'nin Irak'a getirilmesidir. Onun kurduğu Arap birliğine yönelik eğitim sistemi özellikle Şii grupların tepkisini toplamıştır. Kral Faysal güçlü ve bağımsız bir Irak kurabilmenin yolunun güçlü bir ordudan geçtiğini biliyordu. Bu nedenle bu tip bir ordunun oluşması için çalışsa da Iraklı Kürtler ve Şiilerin olumsuz tavrıyla karşılaşmış ve askere almalarda daima sorunlar çıkartmışlardır. Her iki topluluk da Sünni Araplara asker olarak hizmet etmeyi reddetmişlerdir.

İlerleyen yıllarda Sünnilerle Şiiler arasındaki entegrasyon süreci yaşanmış karşılıklı evlilikler ve ticaret ilişkileri olmuştur. 1928'e gelindiğinde 88 kişilik Irak parlamentosunda 26 Şii üye vardı. 1930 yılında Irak hükümeti bağımsız bir devlet olma yolunda İngiltere ile 25 yıllık bir anlaşma imzalarken, 1932 yılında İngilizler manda yönetimine son vermeye razı olmuş ve Irak Milletler Cemiyetine bağımsız bir devlet olarak katılmıştır.⁷³ 1933'tekralın ölümünün ardından ülkede dinsel ve etnik çatışmalar artmıştır.

İkinci Dünya savaşı yıllarında hâkim güçler arasında yaşanan mücadele Irak üzerinde de olmuştur. Almanlar yaptıkları darbe ile kendilerine yakın bir yönetimi başa getirseler de yapılan ikinci darbe ile İngilizler tekrar hâkimiyeti kurmuşlardır. İkinci Dünya savaşı yıllarında Türkiye sınırlarına kadar gelen Almanların amaçlarından birisi de Türkiye'yi geçerek Irak'taki yandaşlarına yardım edip, buradaki İngiliz hâkimiyetini kırmaktı. İngilizler Irak'ı da Almanya'ya karşı savaşa girmeye teşvik etse de Irak yönetimi Türkiye'yi örnek alarak aynı politikaları izlemiş ve savaşa girmemiştir.

1936 yılında Kürt kökenli bir Albay olan Bekir Sıtkı liderliğinde bir darbe gerçekleşmiştir. 1941'de ise Mayıs harekâtı olarak bilinen ikinci bir darbe oldu. 1945 yılında Arap ülkeleri bir araya gelerek, bir Arap Birliği örgütü kurmuşlardır. Arap Birliği harekâtı

---

⁷³ William R.Polk, *op.cit.*, s. 104.

Arap ülkeleri arasında milliyetçilik duygularının da artmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak da Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan bir tek ülke olarak birleşme düşüncesi ortaya atılmıştır.⁷⁴ Arapların birleşme düşüncesini özellikle İngiltere destekliyordu. Bu birleşme ile İngilizler, Suriye ve Lübnan'daki Fransız hâkimiyetini kaldırarak bu bölgeleri de kendi hâkimiyeti altına almayı amaçlıyorlardı. Diğer güçlü bir Arap ülkesi olan Mısır'da bu birleşmeye karşı çıkıyordu. Onun endişesi ise Arap dünyasının en büyük ülkesi olma özelliğini yitirecek olmasıydı. Orta Doğu'da İngilizlerin etkisinin zayıflaması, İsrail devletini kurulması, Mısır'ın muhalefeti gibi nedenlerle bu birlik fikri hayata geçirilemedi.

İsrail'in kurulması ile Arap-Türk ilişkileri yeni bir döneme girdi. ABD'nin etkisi ile Türkiye'nin 1949'da İsrail devletini tanınması Arap ülkelerinde tepki ile karşılandı. Türkiye bu tepkileri azaltmak ve yeni müttefikler bulabilmek için Irak'la yakınlaşmaya çalıştı ve Musul'la ilgili sıkıntılara rağmen ABD ve İngiltere'nin aktif katılımlarıyla Bağdat Paktı'nı imzaladı. Bağdat Paktı Türkiye'nin Orta Doğu'ya karşı gittikçe artan ilgisinin bir sonucuydu. İlgi çekici nokta şuydu: Türkiye, bir yandan Orta Doğu'ya artan bir hızla entegre olurken, aslında aynı hızla Arap Orta Doğusundan uzaklaşmaktaydı. İşte Bağdat Paktı, ters yöndeki her iki gelişme için de bir dönüm noktası olmuştur.⁷⁵

İkinci Dünya savaşı sonrası Dünya üzerindeki güç dengelerinde büyük değişimler yaşandı. İngiltere hâkimiyetini yitirirken ortaya çıkan boşluğu ABD ve Sovyetler doldurmaya başladı. Irak ise bu dönemde Sovyetler Birliği yanında yer almıştır. 1958 yılında gerçekleşen askeri darbe ile Krallık devrilip, Cumhuriyet ilan edilmiştir⁷⁶ General Abdülkerim Kasım

---

⁷⁴Salwa Muhammad Labib, *El Cüzür el tarihiye li neşet Camiat el Duvel el Arabiye*, Kahira, Külliyyet el Ticare, Camiat el Kahire, 1971, s. 56.

⁷⁵Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler", Baskın Oran, (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, Cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.79.

⁷⁶Rebin Sofi Muhammed, *Mafakani Geli Kurd La Destury 2005 y Irakda (2005 Irak Anayasası'nda Kürtlerin Hakları)*, Süleymaniye, Stratejik Araştırma Merkezi, s.77.

cumhurbaşkanı oldu. Irak bu darbenin ardından Bağdat Pakti'ndan çekildiğini açıklamıştır. Irak'ta bu dönem özellikle komünizm ve etnik milliyetçiliğin hızla yayıldığı yıllardır.

Irak'ta yaşanan bu değişiklik Orta Doğu'daki tüm dengeleri alt üst etti. Irak'taki bu darbeden etkilenen Suriye'de benzer bir askeri darbe yaşandı. Orta Doğu'nun tamamen Sovyetler Birliği'nin hâkimiyetine girmemesi için ABD ve İngiltere harekete geçti. ABD Lübnan'a askeri müdahale yaparken, İngiltere Ürdün'deki karışıklığı bahane ederek buraya asker göndermiştir. Orta Doğu'nun önemli bir bölümünün Sovyet etkisi altına girmesi ABD ve müttefiklerini endişelendirmiştir. Özellikle Tahran'da ki Amerikan Elçiliği baskınından sonra açıklanan belgeler Türkiye'nin Irak ve Suriye'de yaşanan darbelerin ardından ABD'nin baskısıyla bu ülkelere yönelik bir işgal planı hazırladığı ve daha sonra bazı nedenlerden dolayı bundan vazgeçtiğini ortaya koymaktadır.

8 Şubat 1963'te Baas Partisi mensupları ve ordudaki milliyetçileri darbe girişiminde bulunmuşlardır.⁷⁷Fakat General Abdül Selam Arif yeni lider oldu ve ülke genelinde komünist avı başlatıldı. 17 Temmuz 1968'de Baas Partisi bir darbe ile iktidarı ele geçirdi. General Hasan El Bekir cumhurbaşkanı oldu. Temmuz 1979'da ise Saddam Hüseyin, Hasan El Bekir'i devirerek başkan olmuş ve zamanla başta komünistler olmak üzere tüm rakip ve düşmanlarından kurtulmuştur. Kürt meselesini çözmek için Iraklı Kürt liderler ile Bağdat hükümeti arasında 1970 yılında müzakereler başlamıştır. 11 Mart 1970 yılında Bağdat hükümeti tarafından bir bildiri yayınlanmış ve ateşkes olmuştur. Bu bildiriye göre Kürtlere 4 yıl içerisinde özerklik sağlanacaktır. O dönem Kürtler bu bildiriye büyük bir başarı olarak görmüşlerdir. Ancak Bağdat hükümeti sonrasında vazgeçmiş ve bu konuda Kürtler için hiç bir

---

⁷⁷*Ibid.*, s.77.

adım atmamıştır.⁷⁸ Saddam rejimi siyasi ve toplumsal tüm alanlarda baskıcı bir yönetim olmuştur. Kürtler'e ve tüm muhaliflerine yönelik çok sert önlemler aldığı bilinmektedir.

Saddam, 22 Eylül 1980'de İran'ı bombalayarak İran-İrak savaşını başlatmıştır.⁷⁹ 16 Mart 1988 Halepçe Katliamı bu savaşın sonlarında gerçekleşmiştir. "AnfalProcess" olarak bilinen katliamda 182.000 Kürt vatandaşı çocuklar ve kadınlar dahil vahşice öldürülmüştür. Bugün onlara ait çok sayıda toplu mezarlar bulunmaktadır.⁸⁰ Saddam Hüseyin, 1980-88 arası süren İran-İrak savaşının sonunda imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra da Kürtlere yönelik saldırılarına devam etmiştir. Saddam'ın Ağustos 1990 Kuveyt'i işgali ve bu işgal sonrasında yaşanan gelişmeler Irak kaderi açısından çok önemlidir. Çünkü 28 Şubat 1991'de Kuveyt'te teslim olan Saddam üç gün sonra Güney Irak'ta Şiiilerin Ayaklanması ile karşılaşmıştır. Kürtler 15 Mart'ta ayaklanmış ve Kerkük'ü ele geçirmişlerdir. Ama Saddam ordusu kısa bir süre sonra toparlanarak karşı saldırıya geçmiştir. Zorlanan Kürtler Türkiye'ye kaçınca dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal ABD'den yardım istemiştir.⁸¹ ABD vemmüttefiği İngiltere, Fransa ve Almanya Kürtleri korumak için Temmuz 1991'de uçaklarını Türkiye'ye göndermişlerdir. Gelen uçaklara da "Çekiç Güç"denilmiştir çünkü kuzey Irak'ta ilan ettikleri uçuşa yasak bölgeye yavaşan Irak uçaklarının tepesine inmesiyle isim yapmıştır. Böylece Irak ve bölge için "36.paralel" denilen yeni bir kavram tedavüle sokulmuştur.⁸²

Kürtler bu paralelin kuzeyinde ABD korumasında ambargo altındaki Irak'tan bağımsız olarak yaşamaya başlamıştır. Bu yaşam biçimi 20 Mart 2003'teki Amerikan işgalinden sonra farklı bir içerik kazanmıştır. Çünkü işgal öncesinde Londra'da 14 Aralık 2002'de toplanan

---

⁷⁸Fuad Hama Hurşit, *Kürtler (Al Akrad)*, Bağdat, 1971, s.69.

⁷⁹Mehran Kamrava, *op.cit.*, s.173.

⁸⁰Dr.Muhammad Omer Mawlud, *Federalyatu Derfaty Piyadekirdiny La Irakda*, Erbil, Araz Matbaa, 2006, s.147.

⁸¹ Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğu*, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2014, s. 132-133.

⁸²*Ibid.*, s.158.

Iraklı muhalifler hazırlıkları yapılan işgal operasyonundan sonra Irak'ın federal bir ülke olacağı konusunda anlaşmışlardır.9 Nisan 2003 tarihinde ise Saddam Hüseyin devrilmiştir.

2.1.3 Irak İşgali ve 2003 Sonrası Siyasi Sistem

20 Mart 2003'te Irak'a saldıran Amerikan ordusu 9 Nisan'da Bağdat'a girerek Saddam iktidarına son vermiştir. İşgalden hemen sonra Amerikalı yönetici Paul Bremer13 Temmuz 2003'te Geçici Yönetim Konseyini kurmuştur.⁸³ 25 kişilik bu konsey üyeleri- bunlar tüm kesimleri temsil eden üyelere oluşmaktadır- birer aylık dönemler için Irak cumhurbaşkanı görevini üstleneceklerdi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından çıkartılan 1500 numaralı kararla bu geçici konsey tanınmıştır ve yeni bir hükümet kurulması için bunun doğru bir adım olduğunu onaylamıştır. Geçici Yönetim Konseyi 12 Ağustos 2003'te yeni anayasa çalışmalarını yürütmesi için 25 kişiden oluşan bir komite kurmuştur. 25 kişiden oluşan Geçici Yönetim Konseyi üyelerinin her biri kendisini temsilen 25 kişilik komiteyi oluşturan üyelere birini tayin etmiştir. Mevcut Irak cumhurbaşkanı Dr.Fuat Masum o dönemde bir anayasa kongresi hazırlamak için bu komitenin başkanı olmuştur.⁸⁴Irak'ın gerçek yöneticisiBremer ise o sıralar ülkenin yeni anayasasını yazmaktaydı. Yeni anayasa 12 Ekim 2005'te referanduma sunulurken kabul edilmiştir. Bu yeni anayasaya göre Irak federal ve parlamenter demokratik bir devlet olmuş ve vilayetlere yeni federal bölgeler kurma yetkisi tanınmıştır.⁸⁵

15 Aralık 2005'te yapılan genel seçimler yapılmış ve bu seçimler ülkenin anayasal ve siyasal yapısını belirlemiştir. Çünkü bu seçimler öncesinde ülkede dini, etnik ve mezhepsel temelde yüzlerce parti kurulmuş ve her parti oy isterken kendi dinsel, mezhepsel ve etnik söylem ve programı ile bunu yapmıştır. Daha açık bir ifade ile Irak tek bir seçim bölgesi

---

⁸³Rebin Sofi Muhammed, *op.cit.*,s.136.

⁸⁴*Ibid.*, s.138.

⁸⁵*Ibid.*, s.199.

olarak belirlenince Kürtler Kürt partilerine, Şiiiler ve Sünniler de kendilerini temsil eden parti ya da parti koalisyonlarına oylarını vermişlerdir.

Her grubun arkasında ise destek gördüğü bölgesel ülkeler bulunmaktaydı. Örneğin Şii İran tüm Iraklı Şii partilere sınırsız destek vermekteydi. Bundan ve Şiiilerin güçlenmesinden rahatsız olan Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri Saddamcılar ve Kaide dahil Sünni grupların tümüne yardım ediyorlardı. Başka bölgesel ve uluslararası ülkeler ise Kürtleri kolluyorlardı. Seçim sonuçları açıklandığında ve Sünniler ile Şiiiler anlaşamayınca Amerikalılar devreye girmiştir. Mayıs 2006'da Nuri Al Maliki Başbakanlığında yeni hükümet kurulmuştur.⁸⁶ Herkesin olumlu baktığı Celal Talabani cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bunun üzerine başbakan Şii ve parlamento başkanı Sünni oldu. Cumhurbaşkanı Kürt Talabani'nin biri Şii Arap diğeri Sünni olmak üzere iki yardımcısı vardı.⁸⁷ Şii başbakanın ise Kürt, Şii ve Sünni yardımcıları bulunuyordu. Benzer durum Parlamento için de geçerlidir.

Bakanlıklar ise dinsel, etnik ve mezhepsel grupların kazandığı sandalye sayısına göre paylaşılıyordu. Sırası ile Şiiiler, Sünniler, Kürtler ve son olarak Türkmenler ve Asuriler, büyükelçiler, konsololar dâhil devletin tüm önemli makamları benzer oranlamalar içinde bölüşülüyordu. Böyle bir durumda devletin hemen hemen tüm görevlileri öncelikle temsil ettikleri etnik, mezhepsel, dinsel ve hatta grupsal çıkarlar için çalışmaktadırlar. Bir anlamda devlet paylaşılmaktadır. Kimsenin kimseden hesap sormadığı ya da sormadığı bu ülkede yolsuzluğun yıllık maliyeti 15-20 milyar dolardır. Çünkü tüm etnik, mezhepsel ve dinsel grupların silahlı milis güçleri vardır. En büyük silahlı güç, KBH'yebağlı olanıdır. Çünkü Kürt bölgesinde 100 bini aşkın Peşmergebulunmaktadır. Bupeshmergelerin maaşlarını merkezi hükümetten almaları gerekmesine rağmenbugerçekleşmemiştir. Ancak merkezi hükümetin hiç

---

⁸⁶William Cleveland, *op.cit.*, s.512.

⁸⁷*Ibid.*, s.177.

bir yetkisinin bulunmadığı peşmerge Irak ordusunun bir unsuru olarak görevlerine devam etmektedirler.

2.1.4 Kürtler ve Irak Siyasi Sistemindeki Rolü

Kürtler yüzlerce yıldır Fars, Arap, Türk ve birçok azınlık grupla birlikte yaşayan otokton bir halktır. Binlerce yıldır aynı topraklarda yaşayan ve azımsanamayacak bir nüfusu sahip olan bu halk, milattan önceki tarihler dışında bugüne kadar bir devlet kuramamıştır. Uluslararası bağlamda bir Kürt devleti kurmak uygun görülmediği gibi Orta Doğu Bölgesi'nde yeni bir devletin ortaya çıkmasının savaflara yol açabileceği de açıktır. Kürtler doğu, batı, kuzey ve güney olmak üzere dört bölgede yaşamaya devam etmektedir. Olası bir Kürt devleti akıllarda yer alsada bugüne kadar bir başarı elde edememişlerdir. Kimi yazarlara göre 1920 Sevr antlaşmasıyla (Lozan Antlaşması ile geçersiz kılınan) Kürtlere yarı özerk (*semi-autonomous*) bir yapı önerilmiştir.⁸⁸ Bazı yazarlar ise Kürtlere bir devlet önerildiğini iddia etmektedir.⁸⁹

2003 sonrası yeni anayasayı hazırlarken Kürtlerin önemli rolü olmuştur.⁹⁰ Celal Talabani ve Mesut Barzani, Kürtler, Türkmenler, Asuriler, Yezidi ve diğer etnik grupların, dini ve mezhepsel kesimlerin yasal haklarının garanti altına alınmasını sağlamak için yoğun çaba sarfetmişlerdir. Irak sistemi, anayasaya göre federal olan ancak konfederal nitelikler taşıyan dünyadaki tek örnektir. Irak'ta şu anda tek federal bölge varolmasına rağmen gelecekte başka bölgelerin istedikleri takdirde federal bölge olabilmesini sağlayacak bir anayasadır. Anayasaya göre, Kürtlerin talebi üzerine federal bölge olarak kabul edilmiştir.⁹¹Yenianayasada Arapça ve Kürtçe resmi dil olarak kabul edilmiştir.⁹²Ayrıca

⁸⁸ William L. Cleveland, *op.cit.*, s.185.

⁸⁹Fared Asasard, *Kürt Meselesi*, Süleymaniye, 2004, Stratejik Kürdistan Araştırma Merkezi, s.22.

⁹⁰*Ibid.*, s.172-179.

⁹¹2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, 117.maddenin a ve b fıkrası, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1352>, Erişim Tarihi: 10 Mart 2015.

Türkmenler diğer azınlıklar gibi dillerini kendi yaşadıkları bölgelerde özgürce kullanabildikleri gibi, bu hakları yasal koruma altındadır.⁹³ Yani gelecekte her il ya da iller, çoğunluk istediği takdirde il referandumu ile federal bölge olabilecektir.⁹⁴

Dini, etnik ve mezhepsel farklılıklar çok fazla olduğundan tabii olarak Irak mozaik bir ülkedir. Yazılan anayasa tüm bu farklılıkları gözeterek şekilde hazırlanmıştır. Bu anayasanın uygulanması ve varsa eksikliklerinin giderilmesi ile yeni Irak'ın kurulması çok daha kolay ve gerekli olacaktır. Çünkü Irak tarihinde ilk defa Arap ve Kürtlerin dışında diğer tüm etnik, dinsel ve mezhepsel kesimlerin hakları tanınmıştır. 13 Haziran 2005'te bir anayasa tasarısı hazırlamak üzere bir komite çalışmalarına başlamıştır ve bu komite içinde Kürtlerin rolü çok büyük olmuş ve dönemin Türk hükümeti tarafından da olumlu karşılanmıştır.⁹⁵

---

⁹²2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*, 4.maddenin 1. paragrafi.

⁹³2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*, 125. madde ve 4.maddenin 4.paragrafi.

⁹⁴2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası,*op.cit.*,119.madde.

⁹⁵*Ibid.*, s.179.

2.2 Irak'ta Siyasi Sistem

2.2.1 Irak Anayasasında Federal Sistem

Birçok İngiliz ve Fransa'nın koloni ülkesi gibi yeni kurulmuş Irak'ta, siyasi-askeri güç, bir azınlık olan Sünnilere bırakılmıştır.⁹⁶ Bunun amacı, Irak'ın sahte sınırlarının güvenlik ve istikrarını sağlamaktır. Irak kurulduğunda, İngilizler, bu ülkenin üst düzey subaylarını Sünni Araplardan seçmişlerdir. Diğer etnik ve mezhebi gruplardan ise, az sayıda ki üst düzey subaylar, ya İngilizler için çalışmış ya da Sünni Arap egemenliğini kabul etmiş kişilerdir. Osmanlı dönemi sistemini devam ettirmişlerdir. Çünkü Osmanlı döneminde her zaman Sünniler yönetimde olmuşlardır.

Siyasi ve askeri alanlar dışında, bütün istihbarat kuruluşlarının denetimi de Sünnilere verilmiştir. Kürtler, Türkmenler ve Şiiilerin bu tür kuruluşlarda yer almaları, çeşitli yollarla engellenmiştir. Sünni Araplar dışında, hiç kimse askeri ve istihbarat akademi ve merkezlerinde eğitim alamamıştır. Bütün hassas siyasi mevkilerde her zaman Sünni üçgeninden gelen kişiler oturmuşlardır. Sünni Arap otoritesine karşı çıkan tehditler ise, İngilizlerin siyasi ve askeri gücüyle bertaraf edilmiştir. Kürtler ve Şiiiler ülkenin nüfus çoğunluğunu teşkil etmelerine rağmen, yönetimden uzak tutulmuşlardır. Yönetimin üst kademelerinde yer alan az sayıdaki Kürt ve Şiiiler ise, çok sayıda sorunla ve engelle karşı karşıya kalmışlardır. Kimi zamanda siyasi oyunlarla yönetim kademelerinden uzaklaştırılmışlardır. Sünni Araplar ise, var olan otoritelerini, İngilizlerin himayesi ve diğer Arap ülkelerinin desteğiyle sağlamlaştırmışlardır. Irak'ın 80 yıllık geçmişinde, Kürt, Şii, Türkmen ve Asuriler hem yönetimden uzaklaştırılmış hem de şovenist ve insanlık dışı politikalara maruz kalmışlardır. Irak'ta Kürt ve Şiiilerin dramları bunun tartışılmaz örnekleridir. Baas rejimi yıkılana kadar, Kürt ve Şiiiler yönetimden pay alamamışlardır.

---

⁹⁶ İsmail Şahin, Cemile Şahin, Samet Yüce, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", *Akademik Bakış*, Cilt15, Sayı 15, 2014.

1932 de Irak, İngiltere'den bağımsızlığını ilan ederek ve Milletler Cemiyeti'nde üyelik sıfatını kazanmıştır. Buna rağmen, Irak hükümeti, 36yıl içerisinde Kürtler ve diğer azınlıkların ulusal ve kimlik sorunlarını çözmemiştir. 1925'te çıkartılan krallık anayasasında hiçbir şekilde Kürtler ve onların haklarından bahsedilmemiştir. Krallık döneminde, özel bir yasayla resmi olarak tanınmış Kürtçenin yerel mahkeme ve ilkokullarda kullanılması dışında Kürtlere hiçbir hak verilmemiştir.

1943 ve 1958 anayasa değişikliklerinde özel bir yasaya tabi tutulan Kürtçenin kısmi serbestliği, gündeme gelmediği gibi güvence altına da alınmamıştır.⁹⁷ Her ne kadar 1958 anayasasının 3.maddesi, Arap ve Kürtleri Irakı teşkil eden iki ortak ulus olarak tarif etmişse de bu teoride kalmış ve pratikte bunun hayat bulması için hiç bir yasa ve mekanizma oluşturulmamıştır.

Siyasi sistemde kuvvetler ayrılığı söz konusu değildir ve başbakan kabineyle parlamentoyu birlikte yönetmiştir. Bütün güç ve yetkilerin Abdulkerim Kasım'ın elinde toplanması sonucunda, ülkede tek kişilik yönetim anlayışı gelişmiş ve bu daha sonra diktatörlüğün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum 1961 yılında Kürtlerin ayaklanmasına yol açmıştır.1963 yılında oluşturulan yeni anayasada da Kürtlerin hakları gözetilmemiş, tam tersine anayasal, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel açılardan büyük darbeler vurulmuştur. Aynı şekilde, 1964'teki düzenlemelerde de demokrasi, insan hakları ya da Kürtlerin konumlarına ilişkin herhangi bir gelişme gözlenmemiştir.⁹⁸

29 Nisan 1964 anayasası cumhurbaşkanına mutlak güç ve yetki vermiştir. Bu anayasanın maddeleri yazılırken, Irak'ın Arap ülkeleriyle birleşmesi amacıyla birçok Arap ülkenin anayasasından alıntı yapılmıştır. Bu anayasanın 19. maddesinde, Kürtlerin bazı ulusal hakları Irak'ın birlik ve bütünlüğü içerisinde kabul edilmiştir. Anayasa değişikliği sırasında

---

⁹⁷Rebin Sofi Mohammed, *op.cit.*, s. 242.

⁹⁸*Ibid.*, s.243.

görünürde bu maddeyi değiştirmişlerdir ama özünde eskisi gibidir ve bundan dolayı Kürtlere ilişkin bir değişim olmamıştır. 22 Haziran bildirisi de sadece AbdurahmanBezaz yani dönemin başbakanının düşüncelerini yansıtmıştır. Cumhurbaşkanı ve ordu ona karşı olduğundan bildiri kâğıt üzerinde kalmış ve önemini yitirmiştir.

21 Eylül 1968 anayasal düzenlemeleri daha önceki anayasalarla kıyaslandığında yeni bir şey içermediği görülmektedir. 16.7.1970 tarihli anayasanın 5. maddesinin b şıkında, Irak halkı Arap ve Kürt olmak üzere iki asli unsurdan oluşur ibaresi yer almaktadır. Bu anayasada Kürt ve diğer azınlıkların kimlik hakları resmi olarak tanınmıştır. Anayasanın7.maddesinin b şıkında ise Arapçanın yanısıra, Kürtçenin de Kürt bölgelerinde resmi dil olarak tanınması yazılmıştır.8.maddenin c şıkında ise nüfusunun çoğu Kürt olan bölgeler yasaya göre düzenlenecek özerkliğe sahip olacaklardır.

Bu maddeden yola çıkarak, 1974'te Kürt bölgelerin özerkliğiyle ilgili 33 nolu özerklik yasası çıkarılmıştır.⁹⁹ Ama özünde özerklikle ilgili değildir, belki daha çok âdem-i merkeziyetçiliğiyle ilgilidir. Sadece bunun yanında özel olarak Kürtçenin serbestliği ve Erbil-Süleymaniye-Duhok illerinin bir bölge olarak tanınmasına vurgu yapılmıştır.

Bu anayasanın 5,7 ve 8. maddelerinde Kürt sorununun çözülmesine ve çok ulusluluğa vurgu yapılmıştır.¹⁰⁰ Fakat gerçekte Baas rejimi bunlara karşı olmuştur ve bu konulara taktiksel olarak yaklaşmışlardır. Bu dönemde, Baaslaştırma, Araplaştırma ve zorla göç ettirme politikaları sıklıkla uygulanmaktadır. Baas rejimi kendi çıkardığı anayasaya karşı çıkmış ve bu da Arap-Kürt ilişkilerinde güven bunalımına neden olmuştur. Rejimin tüm azınlıklara ve muhaliflere karşıt olan politikaları süreklilik kazanmıştır.

Baas rejiminden sonra, geçici anayasa sayılabilecek 62 maddelik Irak devletinin yönetim yasası, yönetim konseyi tarafından çıkarılmıştır. Bu yasa sadece geçiş sürecinde

---

⁹⁹*Ibid.*, s.244.

¹⁰⁰*Ibid.*, s244.

yürürlükte kalmış ve 31.12.2005 tarihinde resmen durdurulmuştur.¹⁰¹Bremer anayasasıyla da tanınan bu yasa, Irak'ta çıkartılan diğer yasa ve anayasalara göre Kürtlerin ve azınlıkların hakları konusunda önemli bir yasal belge niteliği taşımaktadır. Bu yasada zikredilen bazı haklar pratikte gerçekleştirilmiş ve bu vesileyle Irak'ın siyasi sisteminin bir diktatörlükten demokratik federal bir yapıya geçmesine imkân sağlamıştır. Bu da Irak halkları için önemli bir kazanımdır.

Anayasalar çok önemli hususlar içerir. Bayrak, resmi dil, dinsel, mezhepsel ve etnik grupların hakları, sınırlar, başkent v.s. gibi ülkenin esaslarını belirler. Hükümet ve devletin organları ile ilişkilerini düzenler, yasaların ne şekilde çıkacağını belirler, vatandaşlık hak ve görevlerini içerir ve hukuk devleti olabilmenin en önemli garantörü olması beklenir. Yeni anayasa da Irak halkında aynı umutları ortaya çıkarmıştır. KBH, merkezi hükümeti resmi olarak tanımış ve Arapçanın yanısıra Kürtçe'de Irak'ın resmi dili olarak kabul edilmiştir. Bölgelere geniş yetkiler verilmiş ve 58.maddede ise Irak'ın bazı bölgeleri ihtilafli bölgeler olarak resmen tanınmıştır. Üstelik bu bölgelerin sorununu çözmek amacıyla bazı mekanizmalar kurulmuştur. 58. madde de açık bir biçimde Kerkük'ten söz edilmiştir, ancak bütün bunlara rağmen bu madde yetersiz kaldığından gerçekleşmemiş ve 2005'te ki anayasanın 140. maddesine havale edilmiştir.

2003 yılında ABD'nin Irak topraklarına gelmesiyle hem Osmanlı İmparatorluğu hem Baas rejiminde süren Sünni Arap hâkimiyeti sona ermiştir. ABD'nin ön ayak olmasıyla farklı mezhep ve etnik gruplara yer vermeyi amaçlayan bir siyasi sistem kurulması hedeflenmiştir. Bu amaçla Irak topraklarına uygun olabileceği düşünülen federal yapıda bir yönetim kurulmuştur. İlk defa 09.04.2003'te Saddam devrildikten sonra devlet idari yasası

---

¹⁰¹*Ibid.*, s.244.

çıkartılmış ve sonrasında 2005'te daimi yeni anayasa çıkartılmıştır.¹⁰² 2005'te Irak'ın yeni anayasası, referandumla %78,59 evet oranıyla kabul edilmiştir. Bu anayasa ile ilk kez Kürtlerin, diğer etnik, dinsel ve mezhepsel grupların hakları tanınmış ve anayasada yer almışlardır. 2005 Irak anayasası ile Irak federal parlamenter demokratik bir devlet olarak kabul edilmiş ve Kürt bölgesi federal bir bölge olarak yeni anayasada yer almıştır.

Bütün bu anayasa ve yasalardan sonra, yapılan son düzenlemeler en demokratik anayasası olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁰³ Bu anayasanın en önemli noktası, siyasal sistemin diktatörlük ve merkezîyetçilikten bir demokratik parlamenter sistemine geçmesi olmuştur. Irak devletinin Arap kimliğinin yerine çok uluslu bir kimliği benimsemesi, kuvvetler ayrılığı, seçimlerin yapılması, demokratik biçimde iktidar değişikliği, mahkemelerin bağımsızlığı, ordu yönetiminin sivilleşmesi ve Irak'ın gelirlerinden bütün bölgelerin yararlanması gibi konulara açık biçimde vurgu yapılması önemli kazanımlardır.¹⁰⁴

Doğal kaynakların yönetimi, özellikle Irak ekonomisinin bel kemiğini oluşturan petrol ve gaz kaynakları, Irak merkezi hükümeti ve KBH tarafından birlikte yönetilecektir. Ancak yeni kaynakların yönetimi konusunda KBH tek başına hareket edebilme hakkına sahiptir. Irak merkezi hükümeti ve KBH arasında var olan ilişki modeli federal bir sisteme göre şekillenmiştir. KBH'ye, yabancı ülkelerin bazı bölgeleriyle özellikle kültürel ve toplumsal açıdan ilişki geliştirme hakkı tanınmıştır. Ancak bütçe ve gelirden pay alma konuları merkezi hükümete bağlanmıştır.

Geçen yüzyıl içerisinde Irak'ta çok çeşitli anayasalar çıkartılmıştır ancak hiçbirisi Irak halklarının taleplerini karşılamamış, mevcut yönetimlerin lehine işlemiştir. Son yüzyılda Irak'ın mutlu ve istikrarlı bir dönemden geçmediğini görmekteyiz. Hem iç savaşlar hem de

---

¹⁰² *Ibid.*, s.9.

¹⁰³ *Ibid.*, s.245.

¹⁰⁴ *Ibid.*, s.246.

komşu ülkelerle yapılan savaşlar Irak halkını çok zor koşullara sürüklemiştir. Demokrasi yokluğu ve tek rejim sistemiyle yönetilen halk yoksulluk ve istikrarsızlık görmüş, refah hayat seviyesine hiçbir zaman ulaşamamıştır.

Yeni anayasa teoride birçok yenilik getirirse de uygulamada güçlükler yaşanmaktadır. Azınlıklarınvaad edilen haklar verilmemiştir ve bu konuda merkezi hükümetle var olan sorunlar hala devam etmektedir. Yeni sistem,“federal” olarak adlandırılrsa da kendine özgü nitelikler taşımakta ve çok sayıda sorun içermektedir. Oluşturulan yeni yapıdaki en önemli sorun etnik ve mezhepsel ayrımlara yapılan vurgudur.¹⁰⁵Cumhurbaşkanı, başbakan, meclis başkanı, bakan ve milletvekillikleri için gerekli niteliklere ya da eğitime sahip olmaktan ziyade etnik ve mezhepsel kimliklerin ön koşul olduğu bir sistem getirilmiştir. Benzer bir sistemin Lübnan’da çok büyük sıkıntılara yol açtığı bilirse de bu yapı tercih edilmiştir. Buna göre, cumhurbaşkanı Kürt, başbakan Şii ve meclis başkanı Sünni kökenli olmak zorundadır. Yine bakanlıklar, milletvekillikleri ve kimi önemli bürokratik kadrolar kişilerin niteliklerine, eğitimlerine göre değil bu kimliklere göre oluşturulmaktadır.

Günümüzdeki Irak Anayasası’nda ki federal sistemin tarihte örneği bulunmamaktadır. Irak anayasasına göre anayasada bir değişiklik yapmak istendiğinde ise Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu birlikte veya Millet Meclisi üyelerinin 1/5 i anayasada değişiklik yapılması teklifinde bulunabilirlerdir. Bunun için Millet Meclisi üye sayısının 2/3 sinin onayı, halkın referandumla kabulü ve Cumhurbaşkanı’nın yedi gün içerisinde onayı ile değiştirilebilmektedir.¹⁰⁶

Federal Sistemin hâkim olduğu merkezi federal hükümetlerin yetkileri çok sınırlıdır. Federal devletin yetkili olduğu alanlar; savunma, dış ilişkiler ve para rejimidir. Hatta merkezi

---

¹⁰⁵ TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II, *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye*, Temmuz 2007, s. 133.

¹⁰⁶ 2005 Irak Anayasası, *op.cit.*,126.madde

hükümetlerin yetkileri de çok sınırlıdır. Irak Anayasası'nın 110. maddesine göre Irak federal hükümetinin yetkileri şunlardır;

- a) dış politika ve diplomatik temsil faaliyetlerini belirlemek
- b) uluslararası sözleşmeler ile dış borç politikasını müzakere etmek, imzalamak ve onaylamak
- c) dış iktisat ve ticaret politikasını belirlemek
- d) silahlı kuvvetlerin teşkil edilmesi
- e) milli güvenlik politikasını belirlemek
- f) maliye politikası, devletin genel bütçesi ve para politikasını belirlemek, merkez bankasını kurmak ve idare etmek
- g) gümrük rejimini belirlemek
- h) para basmak
- ı) Irak'ta vilayetlerin sınırlarında yapılan ticaret politikasını düzenlemek
- i) vatandaşlığa ilişkin politikaları belirlemek
- j) genel bütçe ve yatırım projelerini düzenlemek
- k) Irak dışından gelen su kaynaklarıyla ilgili siyaseti planlamak
- l) genel nüfus sayımı ve istatistikleri düzenlemek.¹⁰⁷

Bu yetkiler merkezi hükümete ait olmakla beraber tekelleşme yoktur. Mesela, dış ilişkiler anayasanın 121. madde ve 4. fıkrasına göre; kültürel, sosyal işler ve kalkınmayı takip etmek üzere Irak Büyükelçiliklerinde ve diplomatik misyonlarında bölgeler ve vilayetler için ofisler açılabilir. Irak Anayasasına göre her üç ilde çoğunluk bir araya gelerek istedikleri takdirde federal bir bölge oluşturabilmektedir.¹⁰⁸ Bu hem kültürel hem de sosyal açıdan gereklidir. Ancak Irak'ta sadece bir federal bölge vardır. Irak'ta bir merkezi hükümet,

---

¹⁰⁷ 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*,s. 58-59.

¹⁰⁸ 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*,s. 59.

bir federal bölge ve diğer illerden oluşmaktadır. Merkezi hükümet ile KBH'nin bazı alanlarda yetki çatışması yaşadığını görmekteyiz.

2.2.2 Irak'ta Federal ve Konfederal Sistem Özellikleri

Federal sistemlerle Irak'ta ki federal sistem karşılaştırıldığında hiçbir benzerlik bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Eski ya da yeni federal sistemin getirdiği şartların mevcut Irak'ta ki federal sisteme çok zor entegre olacağı da açıktır. Mevcut sistem federal yapı ile konfederal yapının özelliklerini bir arada taşımaktadır. Tarihte hiç bir federal sistemde tek başına bir bölge yoktur. Irak'a bakacak olursak, şimdiki mevcut sistem yasal olarak daha çok konfederal sisteme benzemektedir ve siyasi olarak Bağdat ve KBH bölgedeki iki komşu ülke gibigörünmektedir. İkili ilişkiler açısından büyük sorunlar olmasa da özellikle sınır ve yeraltı kaynaklarının sahiplenilmesi açısından sorunlar yaşanmaktadır.

Konfederal sistemin niteliklerini Irak anayasasından örneklerle açıklamak mümkündür. Anayasanın 121. madde ve 5.fıkrasına göre ise KBH'nin kendi asayişini sağlamak üzere, herhangi bir savunma gücüne yani silahlı kuvvetler ve polis gücüne sahip olma hakkı vardır.¹⁰⁹ Avrupa Birliği'ndeki gibi merkezi hükümete karşı kendi özgürlükleri bulunmaktadır ve bunlar anayasaya göre bölge başkanının kontrolü ve yetkisi altındadır.

Anayasanın 121. madde ve 1.fıkrasına göre KBH'nin tamamen yasa kurma, uygulama ve hukuk hakkına sahip yani yasama, yürütme ve yargı erklerini kullanma hakkı vardır.¹¹⁰ Ancak bazı diğer yasalar merkezi hükümetin yetkisindedir. Yasama, yürütme ve yargı yetkileri tamamen bölgeye bağlıdır ve merkezi hükümetin bunların üzerinde hiçbir etkisi yoktur.

KBH henüz Irak para birimini (Dinar) kullanmaktadır. Bu konfederal sistemlerde de kullanılan olağan bir uygulamadır. Ancak belli konularda federal sisteme yaklaşılmaktadır.

¹⁰⁹ 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*, s. 58-59.

¹¹⁰ 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*, s. 58.

Örneğin merkezi hükümet KBH'de ki bürokratların maaşlarını ödemektedir. Bu durum konfederal sistemde mümkün değildir. Mesela 27 Avrupa Birliği ülkesinden 17 si euro para birimini kullanmaktadır. Konfederal sistemlerde her ülke, varsa kendi kaynağını kendisi idare etmekte ama bunu merkezi hükümetle birlikte yapmaktadır. Irak anayasasının 112. maddesinde, doğal kaynaklar konusunda bölgesel ve merkezi hükümet birlikte strateji ve siyaseti tayin edeceği, petrol ve doğalgaz kaynaklarını birlikte yöneteceği belirtilmiştir.¹¹¹ Ancak yeni petrol kaynakları sadece bölgesel hükümet tarafından idare edilmektedir. Ayrıca anayasanın 114. maddesine göre, gümrük, elektrik enerjisi ana kaynaklarının düzenlenmesi, çevre kirliliğinin önlenmesi, kalkınma politikaları, eğitim ve öğretim politikasının belirlenmesi konuları da her iki hükümet tarafından yönetilecektir.¹¹² Bu da yine Avrupa Birliğiörneğine benzemektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde de sınır ve gümrük bulunmamaktadır. Siyaset konusunda ortaklıklar. Irak'ın da konfederal Avrupa Birliği gibi tek pazarı mevcuttur. Bağdat ve KBH arasında gümrük için bir sınır bulunmamaktadır.

Avrupa Birliği vatandaşlarının heryerde oturma izni vardır. KBH'ndedurum aynı olmakla beraber Irak'ın diğer illerinden bu bölgeye gelenlerin oturma izni almaları gerekmektedir. Anayasanın 115. maddesine göre bölgesel hükümetin idari yetkileri çok güçlüdür. Federal otorite ile bölgesel veya vilayet yönetimleri arasında yetkilerin kullanımı konusunda anlaşmazlık ortaya çıktığı takdirde bölge ve vilayet yasaları geçerlidir. Irak'ın diğer kesimiyle mukayese ettiğinizde yasal olarak bölgesel hükümet çok daha egemendir. Bu etki Avrupa Birliği'yle benzerdir ve AB'nin yetkileri üye ülkelere karşı sınırlıdır.

Bölgesel hükümetin yasaları merkezi hükümet yasalarına göre daha güçlüdür. Tüm federal sistemlerde merkezi hükümet yasaları bölgesel yasalardan daha güçlü ve yetkilidir. Ancak konfederal sistemlerde tam aksi söz konusudur. Irak anayasasının 121. maddesinin

---

¹¹¹ 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*, s. 55.

¹¹² 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*, s. 55-56.

2.fıkrasına göre, bölgesel hükümet, tüm merkezi federal otoritenin yasalarını kendine göre düzeltme ve uygun hale getirme hakkına sahiptir.¹¹³ Anayasanın 115.maddesine göre federal otorite ve bölgesel ve vilayet yönetimleri arasında diğer yetkilerin kullanımı konusunda anlaşmazlık çıktığı takdirde, bölge ve vilayet yasaları geçerlidir.¹¹⁴

Merkezi hükümet ve bölgesel hükümet kanun çıkarma konusunda aynı yetkilere sahiptir, ortaktır ve birlikte hareket ederler. Avrupa Birliği'ndeyasa çıkarmak için tüm 27 ülke dahilinde ortak bir encümen vardır. Konfederal bir sistem oluşturmak için, anayasa üzerinde bir düzenleme ya da uzlaşma gerekmektedir. Avrupa Birliği ulusal bir uzlaşma yoluyla oluşturulmuştur. Irak anayasası ise konfederal bir uzlaşma olarak da kabul edilebilir. Konfederal sistemler tamamen bir ihtiyaç ve serbest iradeyle oluşturulabilir. Irak anayasasında da özellikle girişte bu belirtilir. Anayasada; “biz Irak halkı ve tüm etnik grupları serbest bir irade ile federal sistemi birlikte kurduk ve birlikte özgürce yaşamaya karar verdik” ibaresi vardır.

Konfederal sistemlerde ortak bayrak ve marş olabilir. Irak'ta da ortak bir bayrak var ve ortak bir marş için çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışma merkezi ve bölgesel hükümetin ortak kararıyla hayata geçmiştir. Avrupa Birliği'nin ise hem kendine özel bayrağı hem de tüm üye ülkelerin kendi bayrakları vardır. Her iki bayrak yanyana koyulur. Irak'ta da aynı şekilde Irak bayrağı ve bölgesel hükümetin bayrağı yanyana koyulmaktadır. Konfederal sistemlerde Avrupa Birliği'nde olduğu gibi her ülkenin kendi özel günü ve tatili vardır. Irak'ta da bölgesel hükümetin de kendi özel günleri ve tatilleri var, merkezi hükümetin de kendi özel günleri ve münasebetleri bulunmaktadır.

---

¹¹³ 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*,s. 58.

¹¹⁴2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*,s. 56.

Sınır konusuna geldiğimizde, konfederal nitelikte olup konfederal sistemlerde ülkelerin kendi içlerinde sınırlarını tayin ettiklerini görmekteyiz. KBH'de yine konfederal nitelikte olup kendi sınırını kendisi belirlemiştir.

Irak'ta sistem Irak Federal Sistemi olarak tanınmıştır. Ama aslında hemkonfederal hem federal sistem özellikleri taşımakta olan ara bir sistemdir. İlginç bir şekilde İsviçre bir federal sistemdir ama ismi İsviçre Konfederal Sistemi olarak geçmektedir. İsimler çoğu zaman niteliğe ilişkin tanımlama içermemektedir. Konfederal sistemin en sıkıntılı özelliği çok kolay güncellenemiyor olmasıdır. Güncellemek gerektiğinde tüm üyelerin hemfikir olması ve onaylaması gerekmektedir. Irak anayasasına baktığımızda da çok kolay güncellenemediğini görmekteyiz. Irak'ta da anayasayı tadil etmek çok zor bir süreçtir. Anayasanın 126.maddesine göre, cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu birlikte veya millet meclisi üyelerinin 1/5'i anayasada değişiklik yapılması teklifinde bulunabilirler. Bunun için millet meclisi üye sayısının 2/3'ünün onayı, halkın referandumla kabulü ve cumhurbaşkanı'nın yedi gün içerisinde onayı ile değiştirilebilir.¹¹⁵ Daha sonra da halka sorulur. Eğer ki bu madde bölgesel hükümetle ilgili bir maddeyse bu bölge parlamentosunda da oylanır. Bölgesel hükümetin veto etme hakkı vardır. Aynı şekilde Avrupa Birliği'nde de herhangi bir değişiklik için tüm üye ülkelerin oyu gerekmektedir.

Irak Federal Sistemi'nin kimi yerlerde yumuşak bir konfederal sistem niteliği daha çok göze çarpmaktadır. Örneğin, yasama, yürütme ve yargı Bağdat'ın yetkisi altında değildir. Avrupa Birliği'nin yetkisi de üye ülkelerin yetkisinin altında olabilmektedir. Ayrıca bölgesel hükümetin petrol ve gaz konusunda çok yetkisi bulunmaktadır. Hatta kendi bakanlıklarını oluşturmuşlar ve Bağdat'tan bağımsız iş yapabilmektedirler. KBH lideri çok serbest hareket edebilmektedir. Mesela bugüne kadar birçok firmayla petrol anlaşmaları imzalamış ve bu

---

¹¹⁵ 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası, *op.cit.*, s. 62.

anlaşmalar imzalanırken Bağdat'a bağlı kalınmamış ve danışılmamıştır. Merkezi hükümetin bölgesel hükümette hiçbir resmi dairesi (kurumu) yoktur. Eğer olursa da bölgesel hükümetten izin alınması gerekmektedir.

2.2.3 Irak'ta Etnik ve Mezhepsel Siyasi Bölüşüm

Irak etnik, dinsel ve mezhepsel çeşitlilik açısından mozaik bir ülkedir. Etnik olarak Arap, Kürt, Türkmen, Keldani, Asuri ve Ermeni milletleri mevcuttur. Dinsel olarak Müslüman, Hristiyan, Yezidi ve Sabia dini grupları vardır. Mezhebi olarak, Sünni, Şii ve çeşitli kiliseler varlığını sürdürmektedir. 1958 Irak Anayasasında tüm bu çeşitliliğe rağmen sadece Araplar ve Kürtler resmi millet olarak kabul edilmiştir. Sabia dini grubu Arapların içinde var olan Yezidiler de Kürtlerin içinde yer alan bir dini azınlıktır.

Saddam sonrasında Irak'ta siyasi sistem kurulmaya çalışılırken her grubun arkasında kendisine destek veren bölgesel ülkeler vardır. Şii İran, Irak'ta ki Şii'lere destek verirken, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri, Sünni grupları desteklemişlerdir. Üstelik bunu yaparken Kaide veya Saddamcılar diye ayırım yapmamışlardır. Bunun yanısıra ABD ve Avrupa ülkeleri Kürtlere destek vermişlerdir. Türkiye ise Türkmenlere destek vermiştir. Bu ülkelerin verdikleri siyasi destek koşulsuz değildir ve bağlama göre değişebilmektedir.

11 Mart 1970'de Irak merkezi hükümetiyle Kürtler arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre merkezi hükümet 1 yıl sonra nüfus sayımı yapacağına söz vermiştir. Bu anlaşmadan sonra Kürtler Irak merkezi hükümetinden Kerkük ve Irak'ta bir nüfus sayımı yapılmasını talep etmişlerdir. Bunu talep etmelerinin sebebi ise Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeleri ve illeri tespit etmektir. Ama Irak merkezi hükümeti söz vermesine rağmen bu nüfus sayımını yapmamıştır. Bu sebeple 1957 yılında Kerkük'te yapılan nüfus sayımını esas almışlardır. Bu sayıma göre ise Kürtler, Araplar, Türkmenler ve diğer etnik unsurlar şu şekildedir: Kürtler %48, Araplar %30, Türkmenler %21 olarak

görülmektedir.¹¹⁶ Sonrasında Saddam Hüseyin'in Araplaştırma siyaseti başlamış ve bu sebeple bu sayılar da değişim göstermiştir. Dolayısıyla 1977'de Kerkük'te yeni bir sayım yapılmış ve bu sayım sonucunagöre, Araplar %44, Kürtler %38, Türkmenler %17 çıkmıştır.¹¹⁷ Yani Arap nüfusu Saddam'ın Araplaştırma siyaseti sonrasında artmıştır. 2014 Temmuz itibariyle yaklaşık 32 milyon 585 bin nüfusa sahip olan Irak'ın %99'u Müslüman (%60-65 Şii, %32-37 Sünni), %0,8'i ise Hıristiyan'dır. Etnik dağılım olarak ise %70-80 Arap, %15-20 Kürt, %5 Türkmen, Asuri ve diğer etnik unsurlardır.¹¹⁸

Bazı siyasi gözlemcilerin muğlak ve belirsiz olarak tasvir ettiği Irak'ın gelecekte dağılması muhtemeldir. Günümüzde Irak'taki siyasi durumu federal olan ancak işleyiş ve sistem olarak konfederal sisteme de yakın bir yönetime işaret etmektedir. Baas döneminde temsil hakkı bulunmayan Kürtler ve Şiilerin çoğunluğuyeni federal sistemden yana tavır almaktadırlar. Sünniler ise bu sisteme karşı çıkmaktadırlar. Ancak Şii-Sünni çekişmesinin derinleşmesiyle güvenlik durumunun daha kötüye gitmesi söz konusudur. Irak hâli hazırda hem siyasi hem de coğrafi olarak dağılmış izlenimi vermektedir. Kürtler, Sünniler, Şiiler, Türkmenler, Asuriler ve diğer azınlıklar sadece kendi bölgelerinde yaşamaktadırlar. Askeri açıdan ise Irak savunmasız bir ülke konumundadır. ABD veya merkezi yönetim Irak'ı koruyabilecek bir ordu kuramamıştır.

Etnik ve mezhepsel ayrımlar, şekillendirilen bu yeni yapıda en çok vurgulanan unsurlar olmaktadır.¹¹⁹ Devletin birinci derecede ki pozisyonları - cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, meclis başkanlığı, bakanlıklar ve milletvekillikleri- için gerekli niteliklere ya da eğitimlere sahip olmamamaktadır. Bu pozisyonlar için etnik ve mezhepsel kimliklerin belirleyici olduğu bir sistem getirilmiştir. Aslında benzer sistem Lübnan'da da mevcuttur ve

---

¹¹⁶Rebin Sofi Muhammed , *op.cit.*, s.165.

¹¹⁷*Ibid.*, s.166.

¹¹⁸<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, erişim tarihi: 31 Aralık 2014.

¹¹⁹ TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II, *op.cit.*, s. 133.

çok büyük sıkıntılara sebep olduğu bilinmektedir. Buna rağmen böyle bir sistem Lûbnan'dan örnek alınmıştır. Buna göre, cumhurbaşkanı Kûrt, başbakan şii ve meclis başkanı Sünni kökenli olmak zorundadır. Bakanlıklar, milletvekillikleri ve kimi önemli bürokratik kadrolar ise etnik veya mezhepsel kimliklere göre oluşturulmaktadır. Bu sistem yani mezhepsel ve etniksel sistem devam ettiği müddetçe sağlıklı bir demokrasi ve refah olmayacağı gibi çatışmalar ve gerginlikler yaşanmaya devam edecektir.

2.3 Lübnan'da Siyasi Sistem

2.3.1 Lübnan Tarihi

Irak'ta ki siyasi yapıyı anlayabilmek için Lübnan'a bakmak gerekmektedir. Lübnan'da Irak gibi siyasi bölüşüm üzerine kurulu bir sistemle yönetilmektedir. Lübnan'da ki bölüşüm mezhepsel ve dinseldir. Ayrıca bölgesel özerklik bulunmamaktadır. İki ülkenin karşılaştırmasını yapabilmek için önce Lübnan hakkında bilgi verilecektir.

Lübnan, her birinin kendine has tarih ve gelenekleri korumasına izin veren ve onsekiz mezhepten oluşan bir ülkedir.¹²⁰ Lübnan'ı farklı kılan en önemli özelliği, yüzyıllar boyunca çatışma halinde bulunan iki gelenek olan Müslüman ve Hıristiyan toplulukları birleştirmesidir. Lübnan'da Müslüman ve Hıristiyanlar, otorite paylaşımı ve dağıtımı ile birlikte yaşamaktadırlar.

Lübnan 17.yüzyıla kadar siyasi bir sisteme sahip değildir. Lübnan kelime anlamı olarak Tevrat'tan gelip sıradağlar anlamına gelmektedir.¹²¹ Lübnan, Yavuz Selim'in Ağustos 1516'da Mercidabık Savaşı'nda Suriye'ye girmesinden kısa bir süre sonra Osmanlı egemenliğine girmiş ve I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu egemenliğin altında kalmıştır.¹²² Lübnan'da ki Osmanlı yönetimi 400 yıl boyunca sürmüştür. Bu dönemde Lübnan oldukça özerk bir yapıya sahip olmuştur. Çünkü Osmanlının politikaları her dinin ve kültürün özgürce yaşanabilmesine olanak sağlamıştır. Bu özgürlük anlayışı ile farklı inanışların farklı anlayışları ülkede dinsel ve mezhepsel bir mozaik oluşumunu beraberinde getirmiştir. Ancak bu topraklarda 1800 lü yıllarda Hıristiyan Maruniler ve Şii Dürziler arasında büyük çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar Osmanlı'nın Lübnan'da dini yönetim biçimlerine dayalı farklı politikalar izlemesine sebep olmuştur.

¹²⁰ Al Huri Basim Al Rayi, *1943 Pakt'ı (Misak 1943)*, Maroni Belgesel Araştırma Merkezi, Beyrut, 2009, s.5.

¹²¹ Ali Suleman Al Mikdad, *Mezheplerden Taif'e*, Beyrut, Arba Araştırma Merkezi, 1999, s.103.

¹²² Hüsnü Mahalli, *Ortadoğu'da Kanlı Bahar*, İstanbul, Destek Yayınları, 2012, s.101.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisiyle, İngiliz ve Fransızlar Lübnan topraklarını işgal etmiştir. Sonrasında I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Paris Barış Konferansı gerçekleşmiştir. Marunîler Fransa'nın boyunduruğunda olmak ve Lübnan'ı yeniden şekillendirmek istemişlerdir ve bu doğrultuda Paris Barış Konferansı'nda bu taleplerini dile getirmiş ve savunmuşlardır.¹²³ 5 Nisan 1920'de San Remo Konferansı ile Lübnan, Suriye ve Fransa'nın manda yönetimine verilmiştir. Fransa, 1 Eylül 1920'de Büyük Lübnan Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Lübnan Devlet'i Beyrut, Beka, Trablusşam, Sayda ve Sûr'u da içine alan bir devlet olarak kurulmuştur. İki dünya savaşı arası dönemde İngilizler Ortadoğu'da ki durumlarını garanti altına alırken Fransızlar farklı bir politika izlemişlerdir. Fransa'nın Suriye ve Lübnan'da ki denetimi büyük bir askeri birlik ve karmaşık bir Fransız sivil idareciler hiyerarşisiyle desteklenmiştir. Fransa'nın doğrudan yönetim politikası, karar verme otoritesini yüksek komisere devrediyor ve yerel politikacıların özerklik uygulamalarına pek alan bırakmıyordu.¹²⁴

Günümüzde halen 1926 anayasası geçerli olan Lübnan için 23 Mayıs 1926 tarihinde Fransızlar tarafından bir anayasa hazırlanmıştır ki bu anayasa aynı zamanda Lübnan'ın ilk siyasi yapılanmasını oluşturmuştur. Bu anayasanın en can alıcı noktası Lübnan'ın işlerinde bağımsız dışişlerinde tamamen Fransa'ya bağlı bırakılmış olmasıdır. Farklı dini ve mezhebi farklılıkları içerisinde barındıran Lübnan daima iç çatışma tehlikesini barındıran bir ülke olmuştur.

İki siyasi şahsiyet vardır ki Lübnan'da manda rejimi sırasında çok etkin rol oynamışlardır. Her iki şahsiyette Başbakanlık görevlerinde bulunmuştur. Bunlardan Bişare Huri, Arap milliyetçileriyle uzlaşma yoluna gitmiş, Emile Edde ise Lübnan'ın Fransızların

---

¹²³Ali Suleman Al Mikdad, *op.cit.*, s.107.

¹²⁴William L.Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s.242.

kontrolünde hristiyan bir ülke olarak kalması çabasını sürdürmüştür. Eylül 1936 tarihinde Fransa Suriye ile manda yönetimini sona erdiren bir ön anlaşma imzalamıştır.¹²⁵ Fransa ile yapılan bu anlaşmaya göre, üç yıl içerisinde Lübnan'da tam bağımsızlık olacak ve Lübnan, Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne üye olacaktır. Bu arada 1939'da II. Dünya Savaşı sebebiyle anayasa rafa kaldırılmıştır. Lübnan 1943'te yeni bir meclis seçip anayasayı yeniden yürürlüğe koymaya çalışırken, Almanya tarafından işgal edilmiş Fransa'nın Özgür Fransa Hareketi'nin vesayet yönetimi meclisi dağıtarak anayasayı iptal etmiştir. Daha sonra özellikle Arapların desteğini kaybetmek istemeyen İngiltere'nin baskıları sonucu Fransa Mart 1943'de Lübnan anayasasını tekrar yürürlüğe koymuş ve yapılan müzakereler neticesinde yazılı olmayan "1943 Ulusal Pakı" üzerinde anlaşılmıştır.

22 Kasım 1943'de Lübnan Fransa'dan bağımsızlığını almıştır. 1945 yılında Lübnan hem BM hem de Arap Birliği'ne üye olmuştur. Fransa 1946'da Lübnan'ı terketmiştir.¹²⁶ 1946'da Fransa'nın Lübnan'dan çekilmesiyle yerel liderlik pek benzeri olmayan siyasal bir sistemin gelişmesine katkıda bulunmuştur.¹²⁷

Resmen 1975'te, gayriresmi olarak ise 1958'de başlayan Lübnan İç Savaşı Lübnan'da büyük bir kriz sürecinin yaşanmasına sebep olmuştur.¹²⁸ Uzun ve çelişkili bir siyasal ve kültürel tarih içinde yer alan Lübnan krizi, aşiretler, zaimler, bağılıklar ve şiddet üreten bir kültür ile uzun bir iç savaş yaşamıştır. Bu savaş 1989 Taif Antlaşması'na kadara sürmüş ve iç savaş sürerken 1976'da Suriye, 1982 yılında da İsrail ülkeye müdahale bulunmuş ve askeri birlikleriyle yerleşmişlerdir. Arap dünyasının hem en Batılılaşmış, hem en Osmanlı, hem de

---

¹²⁵http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/2011127_orsamreportt47tr.pdf, Erişim Tarihi:27.1.2011.

¹²⁶ Hüsnü Mahalli, *op cit.*, s.101.

¹²⁷ William L. Cleveland, *op.cit.*, s.243.

¹²⁸ Hamit Bozarslan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.170.

en cemaatçi ülkesi olarak Lübnan'ın kendine has nitelikleri bulunmaktadır.¹²⁹ 1943 Ulusal Paktı'yla çelişen bir tarzda, Lübnan dışındaki ülkelerle yapılan ittifaklar siyaset sahnesinde bir koz haline gelmiş, bu da yerel aktörlerin artık kendi iç dinamikleriyle yönetemedikleri silahlı çatışmalara veya ablukalara yol açmıştır.¹³⁰

---

¹²⁹Elizabeth Picard, *Liban Etat de discorde*, a.g.e., s.22-23-29.

¹³⁰Hamit Bozarlan, *op.cit.*, s.171

2.3.2 Ulusal Pakt ve Etnik ve Mezhepsel Siyasi Bölüşüm

Lübnan siyasi rejimi 1943 yılında 1943 Ulusal Pakt ya da Ulusal Sözleşme temeli üzerine kurulmuştur.¹³¹Bu siyasi sistem, idari ve siyasi konumları, yine mezhepsel bir temel üzerine paylaşılmasını öngörmektedir. Böylece Lübnan'daki siyasi sistem, Lübnan toplumuna tek bir halk olarak bakmayıp onlara topluluklar grubu olarak bakmaktadır. Bu da Lübnan'daki siyasi sistemin önemli özelliklerinden biridir.

1943 yılında imzalanan Ulusal Pakt 1932 nüfus sayımına dayanan bir yönetim biçimi benimsemiştir.¹³²Lübnan'daki siyasal yapının temelleri buna dayanmaktadır. Buna göre siyasi iktidar, din faktörüne göre paylaşılmış ve meclis altı Hıristiyan, beş Müslüman oranına göre düzenlenmiştir.¹³³ Cumhurbaşkanı Maruni, Başbakanın Sünni, Meclis Başkanının ise Şii olması hükme bağlanmıştır. Ancak üst düzeydeki görevlerin hemen hepsi Marunîlerin elindedir.

Yani Lübnan'da ki siyasi sisteme yakından bakıldığında, siyasi rejimin, etnik yapıya değil toplulukların koalisyonuna dayanmakta olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Lübnan toplumuna, topluluklar ile İslami ve Hıristiyan mezheplerden oluşan çoğulcu bir toplum olarak bakılmaktadır. Bu noktadan hareketle, Lübnan'da on sekiz mezhep vardır.¹³⁴ Bunların çoğunluğunu Hıristiyan mezhepler oluşturmaktadır. Müslümanlarda ise Sünni, Şii, Dürzi ve Aleviler vardır. Yani müslümanlarda dört topluluk, Hıristiyanlarda ondört topluluk mevcuttur. Bu demektir ki, en azından sayı bakımından hıristiyanlardamüslümanlardan daha fazla bölünmüşlük, çeşitlilik ve farklılıklar bulunmaktadır.

---

¹³¹Al Huri BasimAl Rayi, *op.cit.*, s.174.

¹³²William L.Cleveland, *op.cit.*,s.213.

¹³³*Ibid.*,s.213.

¹³⁴Ali Suleman Al Mikdad, *op.cit.*, s.13-15.

Bu mezhepsel sistem, siyasi, idari ve sosyal düzeye işlemiştir. Bu durum, baştan sona mezhepsel bir toplumla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Böylece mezhepçiliğin, Lübnan'ın siyasi, idari ve sosyal sisteminin temel bir özelliğini oluşturduğunu görmekteyiz. Bu sistemden en çok yararlananlar ise mezhep liderleri olmuştur. Bu sebeple önemli problemlerin çözümünde bakan, milletvekili ve bürokrat gibi resmi sıfatı olanlar değil, ülkede kendini kabul ettirmiş geleneksel mezhep liderleri ve mezheplerin kurduğu milis kuvvetlerin komutanları söz sahibi olmuştur. Mezhep esasına dayalı sistem, halkın çıkarları bir yana, hâkim sınıfların farklı çıkarlarını bile uzlaştırmadığını göstermektedir.

Mezhepler arası mücadele nedeniyle tarafsız ve güçlü bir ordu kuramayan Lübnan'da merkezi idare güçsüz kalmıştır. Her mezhep, dinsel ve etnik grubun kendi milis kuvvetlerini kurması, iç savaşı körüklemiştir. Sonrasında ise milis kuvvetleri devlet içinde devlet gibi hareket etmiştir. Lübnan'da Hıristiyan olan Cemayel, Şemun, Hûri, Edde; Sünni mezhebe mensup Selam, Kerami, Sulh, Hariri; Şii mezhebe mensup Berri, Nasrallah; Dürzi Canbolat ve Arslan gibi isimler ülke tarihinde devamlı duyulmuş ve bu ailelerin liderlikleri babadan oğula intikal etmiştir. Çeşitli menfaatler ve dengeler, zaman zaman belirli Müslüman ve Hıristiyan aileleri ve grupları karışık biçimde bir araya getirmiş ve bu durum birbirlerine muhalif kanatların oluşmasına yol açmıştır.¹³⁵

Lübnan'da iki dönem mevcuttur. Birincisi, 1943 yılından 1989 yılına kadar olan dönem, ikincisi ise 1989 sonrası yani Taif anlaşması sonrası dönemdir. İlk dönemde iktidar Marunîlerin elindedir. Bu sebeple her şey Marunîlerin istediği gibi olmuştur. Bir taraf egemendir, diğer taraf tüm imtiyazlardan mahrum olmuştur. Lübnan'ın demografik yapısının değişmesi ve Müslüman nüfusun hızla artması, onların taleplerini hızla arttırmıştır. Bunun yanında Lübnan'da Arap Milliyetçiliği, anti-emperyalizm ve komünizm gibi ideolojik

---

¹³⁵Arman Assaf, *Mezhepler Arasında Lübnan (1920-1990)*, Lübnan, Sair Al Maşrak, 2014, s.9-10.

bölünmeler de başlamıştır.¹³⁶ Ayrıca bu iç bölünmelerin yanında ABD, Fransa, Suriye, Mısır ve Sovyetler Birliği'nin ülke üzerindeki baskıları giderek artmıştır. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Arapların yenilgiye uğraması ve İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'yi işgal etmesi sonucu yüz binlerce Filistinli mülteci Lübnan'a geçmiştir. 1969 yılında Lübnan hükümeti ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında yapılan Kahire Anlaşmasından sonra Filistinliler Lübnan'daki kamplarda silahlanma, askeri eğitim yapma hakkına sahip olmuşlardır. Bu tarihten sonra Lübnan Hıristiyanları, Filistinlileri kendileri için bir tehlike olarak görmüş ve askeri harcamalarını arttırmıştır.

Bu sebeple 1975 yılında başlayan iç savaşın iki önemli sebebi vardı diyebiliriz. Birincisi Filistinlilerin nüfuzu, ikincisi ise bu savaş başladıktan bir süre sonra adeta savaş Müslümanların Hristiyan nüfuzuna karşı bir mücadelesi haline gelmiştir. 1943 Ulusal Pakt'ın temel eksikliği bu olmuştur. Ulusal Pakt, Taif Antlaşması'na kadar sürmüştür. 1989 yılında ise Taif Antlaşması imzalanmıştır, bu da bir nevi yeni Ulusal Pakt'tır. Lübnan'ın anayasası Taif Antlaşması'na göre değişmiştir. Taif Antlaşması'nın en önemli ve olumlu noktası iç savaşı bitirmesidir. Ancak diğer taraftan Taif Antlaşması'nda birçok problem vardır. Mesela, ilk olarak Hristiyanların nüfuzunu oldukça azalmıştır. Taif Antlaşması'ndan önce Müslümanlar geri plandayken, Taif'ten sonra Hristiyanlar nüfuz kaybetmiştir.¹³⁷ Hristiyanlar, uç gruplar haline geldiklerini ve bir şekilde mevcut durumun değişip müslümanlarla bir dengelenme gerekliliğini sıklıkla dile getirmektedirler. İkinci eksiklik mezhebe dayalı siyasi sistemin pekiştirilmesidir. Parlamentoda mezheplere göre milletvekilleri seçilmiştir. Ama devletin içindeki idari mevkilerde Ulusal Pakt'ta uzlaşmaya varılan mezheplere dayalı mevki paylaşımı kaldırılmıştır. Taif'te ise birinci derecedeki

---

¹³⁶*Ibid.*, s.12.

¹³⁷Prof.Dr. Muhammad Nurettin, Beyrut,02.03.2015 saat 10.00 tarihli röportaj.

mevkiilerin yarısı hristiyanlara, diğer yarısı müslümanlaraverilmiştir. Yani Taif anlaşması dini sistemi yok etmek yerine güçlendirmiştir. Devlet memuru olabilmek için kişilerin mutlaka kendi dini liderinden izin alması gerekmektedir. Bundan Taif anlaşmasının dini liderliği güçlendirmiş olması anlamı çıkmaktadır.

1989 Taif Antlaşması her ne kadar üç başkanlığın mezhepsel olarak dağılımını koruduysa da, ne anayasada ve ne de herhangi bir belgede parlamento başkanlığının Şii, hükümetin Sünni ve cumhurbaşkanlığının da Marunîlerin olduğuna dair her hangi bir yasal belge veya yazılı bir metin yoktur. Bu üç kurumun başkanlığı bir örfdür ve şifahi bir anlaşmadır herhangi bir yazılı metine de dönüştürülmemiştir. Ancak buna bir anlaşmadan daha fazla bağlı kalınmıştır. Hükümet başkanlığı Sünnilere ve cumhurbaşkanlığı da Marunîlere verilmiştir. Bu dağılım Fransız mandası zamanında bile mevcuttur ancak 1943 yılında bağımsızlığın kazanılmasından sonraki dönem kadar belirgin değildir. Örneğin Fransız devleti zamanındaki dönemlerde cumhurbaşkanı bazen ortodoks ve parlamento başkanı da bazen Hıristiyan olmuştur. Yani bu üç başkanlık için dağılım sadece üç mezheple sınırlı değildi. Ancak Lübnan'ın 1946 da bağımsızlığını kazanmasıyla yazılı bir metin olmamakla birlikte bu norm üzerinde anlaşılmıştır. Bu nokta çok önemlidir ve hala işleyiş bu şekilde devam etmektedir.

1989 Taifanlaşmasıyla durumlar değişmiş ve Lübnan siyasi iktidarı üzerindeki Marunîlerin egemenliği ve cumhurbaşkanının yetkileri geri plana düşmüştür. Cumhurbaşkanının meclisi, hükümeti ve bakanlarıfesh etme yetkisi elinden alınmıştır. Yetkiler dağıtılmış, cumhurbaşkanından alınıp, bir kısmı parlamentoya veya meclis başkanına, diğer bir kısmı da hükümete verilmiştir. Cumhurbaşkanı ise hemen hemen İngiltere Kraliçesi gibi olmuştur. Yani kralın etkili bir rolünün olması için yeterli yetkileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla hep iki dönemden söz edilir; Taif öncesi ve Taif sonrası. Taif

anlaşması, Lübnan'da Şiiler ve Sünnilere daha önceden sahip olamadıkları yetkileri vermiştir. Tabii ki bu meclis başkanlığı ve hükümet başkanlığı kanalıyla gerçekleşmiştir. Yetkilerin en büyüğü hükümete yani Sünnilere verilmiştir. Yani Taif sonrası Lübnan siyasi sisteminden en kazançlı çıkan Sünniler olmuştur. Başbakan Sünnilerden olup çok geniş bir yetkiye sahiptir. Ancak Şiiler de Taif öncesi görmezlikten gelinen bir topluluktur. Ancak Taif anlaşmasıyla meclis başkanının süresi bir yıl yerine dört yıl olmuştur. Böylece Meclis Başkanının istediği ve istemediği yasa taslaklarını gündeme koyma yetkisi olmuştur. Siyasi iktidarın siyasi kararını etkilemede temel bir öge olmuştur.

2.3.3 Lübnan'da Siyaset ve Hizbullah'ın Rolü

1982 yılında Lübnan'da iç savaş devam ederken, Şeyh Subhy Al Tufayli tarafından Hizbullah kurulmuştur. 1982'de Lübnan'da örgütlenmeye başlayan Hizbullah, Humeyni'nin desteğiyle kısa zamanda güçlenmeye başlamıştır. Lübnan'da Humeyni'nin gönderdiği Devrim Muhafızları ve Emel Örgütü'nden kopan radikallerin de desteğiyle Baalbek ve Beka bölgelerinde örgütlenmeye başlamıştır.¹³⁸ O yıllarda camilerde imamlık yapan Şeyh Muhammed Hüseyin Fadlallah, Hizbullah'a sıcak bakmaktadır. Hizbullah'ın davetini kabul etmiş ancak savaşmak yerine örgüt içinde ruhani bir lider gibi tavsiye ve öğüt vermek amacındadır. Kısa sürede de bu amacına ulaşmıştır. Hizbullah ilk zamanlar kollektif bir yönetime sahiptir. Nasrallah, örgütün güney kanadını yönetirken, Fadlallah fikri yapıyı oluşturmuştur. Hüseyin Abbas Musavi ve Suphi El Tufeyli gibi isimlerde teşkilatta etkin rol almış, her biriminde çalışmış, köylerden savaşçı toplamış kişilerdir. Fadlallah örgütün manevi iskeletini oluşturan adamdır.¹³⁹ Öldüğü 2010 yılına kadar örgütün iki numaralı ismi sayılmış ve basın yayın organlarında vaazlar vererek adeta örgütün bel kemiği olmuştur.

Hizbullah İran devrimi gerçekleştirildikten sonra, devrimden esinlenerek kurulmuş Şii bir örgüttür. Şu anda güney Lübnan'da ulusal mücadele savaşı vermektedir. Hizbullah üyelerinin hepsi Şii olup, İran ile yakın ilişkileri vardır.¹⁴⁰ Örgütün sahip olduğu silahlı güç gözönünde bulundurulursa Hizbullah'ın Lübnan'ın siyasal yapısı içerisinde ve başta İsrail olmak üzere bölgesel hesaplarda ne denli önemli bir faktör olduğu net olarak görülmektedir.

Irak'taki mezhepsel ve etnik temele dayanan siyasi paylaşım Lübnan'dan esinlenilmiş bir sistemdir. Yani aslında Lübnan'ın en kötü tarafı örnek alınmıştır. Irak'ın Lübnan gibi

---

¹³⁸http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013214_%C3%A7a%C4%9Flar-hizbullah.pdf, erişim tarihi: 23.03.2015

¹³⁹Erdin Murat, *Hizbullah ve Hamas*, İstanbul, 2002, Kastaş Yayınevi 2. baskı, s.10.

¹⁴⁰Ali Suleman Al Mikdad, *op.cit.*, s.162.

mezhepsel ve etnik kaos yaşıyan ve bir ülke olduğunu göstermektedir. Mezhepsel rejim devam ettikçe de sakin olmayacaktır.

Hizbullah'ın terör boyutları olduğu kabul edilse de İsrail'e karşı siyasi ve askeri olarak direnmesi, bölgede Batılıların politikalarına karşı durabilmesi nedeniyle Lübnan içerisinde ona şii bir parti olarak bakılmaktadır.¹⁴¹ Dolayısıyla, iktidarda şii hissesinin bir parçasıdır. Yani eğer şiilerin 27 milletvekili varsa, bir parlamento seçiminde Hizbullah'ın parlamentodaki hissesi bu 27 vekilin bir kısmıdır. şiilerin siyasi alanda çok güçlü bir tarafı daha vardır. O da başkanlığını Parlamento Başkanı Nabih Berri'nin yaptığı Emel Hareketidir.

1992-2005 yılları arası dönem, hükümet düzeyinde değil parlamento düzeyinde Hizbullah'ın siyasi iktidara katılmasının başlangıcı olmuştur. Burada Emel Hareketi tercih nedenidir. Çünkü Hizbullah, 2005 yılı öncesi siyasette sınırlı bir etkiye sahiptir.Bütün gücünü İsrail'e karşı direnmeye vermiştir. Ayrıca bu dönem Suriye'nin Lübnan'da etkin olduğu bir dönemdir. Suriyelilerin tercihi, parlamento başkanlığının şiilerde ve Hizbullah'ın da siyasi iktidar dışında kalmasından yana olmuştur. Farklı kaynaklara göre bugün Hizbullah'ın ortalama 60.000 silahlı militanı ve bir anda sokaklara dkebileceği yüzbinlerce örgütlü sempatzanı vardır.¹⁴²

Hizbullah'ın siyasi iktidara dâhil olması 2005 yılında Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Suriye'nin Lübnan'da ki mevcudiyeti boyunca Marunî, Sünni ve şiiler arasındaki bütün anlaşmazlıklar ve partilerin anlaşmazlıkları Suriye tarafından zme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bölgesel taraflar ve Batılılar, Suudi Arabistan, İnan ve ABD tarafından Taif Antlaşması ile Suriye yetkili kılınmış bir ülkedir. Suriye Lübnan'dan çekildiğinde, Lübnan'da siyasi bir boşluk ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 2005 yılından bu yana

---

¹⁴¹Prof.Dr. Muhammad Nurettin, Beyrut,02.03.2015, saat 10.00 tarihli röportaj.

¹⁴²Hsn Mahalli, *op.cit.*, s.62.

Lübnan'da peş peşe siyasi krizler görmekteyiz. Hizbullah, Suriyelilerle koalisyon içinde olan sol güçler, Ulusal Partiler Gücü, Milliyetçi Suriye Partisi gibi gruplar oluşan siyasi boşluğu doldurmak üzere girişimde bulunmuştur. Hizbullah da Lübnan'da idari ve siyasi yaşama etkin bir ortak olarak girmiştir. Bakanlara, milletvekillerine ve bürokratlara sahip olmuştur. Suriyelilerin çekilmesi, Taif Antlaşması'ndaki aksaklığı ve bu Antlaşma'nın Sünnilerin lehine olduğunu ortaya koymuştur. Böylelikle Sünniler, Hariri'nin suikastinden sonra bir kısmı Hıristiyan ve Dürzilerle ittifak kurarak Şiilerin aleyhine siyasi sistemde bir mezhepsel dengesizlik yaratma imkânına sahip olmuşlardır.

Hizbullah giderek güçlenirken 7 Mayıs 2008 olayları vuku bulmuştur. 7 Mayıs olaylarında Hizbullah'ın askeri olarak Beyrut'u kontrolü altına almış ve Velid Canbolat ile Saad Hariri gibi liderleri mecburi ikamet altında tutmuştur.¹⁴³ Bunun ardından Doha'da bir konferans düzenlenmiştir ve aynı ay içinde Doha Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile Taif Antlaşması'nın uygulanan hükümlerinde kısmen değişiklikler olmuştur ve Şiiler, hükümette merkezi bir konum edinmişlerdir. Bu antlaşma ile Şiiler, kendi çıkarlarına uygun olmadığını düşündükleri kararlara karşı veto hakkı edinmişlerdir. Böylece Sünnilerin lehine işleyen Taif Antlaşması değişmiştir. Sonuç olarak Hizbullah'ın siyasi hayattaki şimdiki rolü etkili ve önemli bir roldür. Silahlı bir baskı grubu olarak siyaseti lehine çevirebilmektedir. Lübnan'daki Şii mezhebinin ayrılmaz bir parçası haline geldiklerini ve ayrılıkçı bir grup olmadıklarını da eklemek gerekmektedir.

Lübnan'daki, bütün mezheplerin dışarıda bir desteği bulunmaktadır. Sünnileri Suudi Arabistan, Hıristiyanları Fransa ve Amerika, Ortodoks Hıristiyanları Rusya desteklemektedir.Şiiler Taif öncesi diğer mezheplere göre en az yurtdışı irtibatı olan gruptur.

---

¹⁴³<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3514>, erişim tarihi: 21 Mart 2015.

Ortodoksların Rusya ile bağlantıları vardır. Suriye'nin çekilmesinden sonraki süreçte İran'ın Hizbullah ile iyi ilişkiler kurduğu gözlenmektedir.

2.3.4 Lübnan'da Siyasi Yapı ve Anayasa

Ülkede Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında eşitliğin sağlanması adına anayasanın 24'üncü maddesinde, her inanç grubunun mensuplarının devlet kademelerinde toplumun içindeki oranlarına göre temsil edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca ülkedeki coğrafi bölgeler için de nispi temsil sistemi getirilmiştir. Hatta bu değişiklik sonrasında Lübnan'da "İkinci Cumhuriyet" döneminin başladığı söyleniyor. Son olarak Eylül 2004'te millet meclisi, Suriye yanlısı Devlet Başkanı Emile Lahoud'un üç yıl daha görevde kalabilmesi için anayasada bir değişiklik yapılmıştır.

Lübnan anayasasının 18. maddesine göre siyasi sistem demokratik parlamenter cumhuriyet olarak belirtilir. Lübnan siyasi sistemi din ve mezhep esasına göre şekillendirilmiş ve önceleri meclis altı Hristiyan, beş Müslüman oranına göre tertip edilmiştir. 1989 yılında Taif Antlaşması ile meclisteki sandalye sayısı eşit hale getirilmiştir. Meclis ve kabinede her mezhebin temsilcisi bulunmaya başlamıştır. Bu yapı akla uygun gibi gelse de çağdaş ve demokratik bir yapı olarak görülmemektedir. Çünkü bu sistem geçmişten gelen mezhebi ve etnik duyguları besleyen hatta gelişmesini körükleyen bir yapıya sahiptir. Geleneksel değerler bir arada yaşanabilir bir şekilde gelişim ve değişim göstermez ise sosyal barışın sağlanması söz konusu olmayacaktır. Lübnan'da yürürlüğe giren sistem, bölgelerarası politik ve ekonomik bakımdan var olan eşitsizliği ve ayrımcılığı daha da arttırmıştır. Lübnan siyasi yapılanması din ve mezhep ayırımı üzerine oturtulduğu için, ülkede yaşayan topluluklar arasında eşitlik ve adalet ilkeleri tesis edilememiştir. Mezhep esasına dayalı sistem, siyasi istikrarın önünde sürekli bir engel teşkil etmiştir.

Prof.Dr. Muhammad Nureddin'e göre, farklı mezhebi ve siyasi görüşlerin sıkı ve etkin bir biçimde örgütlendiği bu ülkede, yaklaşık olarak % 35'inin Hıristiyan, % 30'unun Şii, %30'unun Sünni, % 5'inin Dürzi olduğu bilinmektedir. Ülkede Hıristiyan ve Müslümanların mensubu bulunduğu onlarca farklı grup da bulunmaktadır. Lübnan'daki büyük partilerin tümü mezhebe dayalı partiler olduğu için, Lübnan parlamentosunu oluşturan 128 sandalyenin nasıl paylaşılacağı seçimlerden önce az çok bilinmektedir. Bu dağılım içinde her dinsel ve etnik grubun kendi içinde sandalye paylaştığını merkezî yönetimin yanı sıra, yerel yönetimin de mezheplere göre dağıldığını söyleyebiliriz. Örneğin Şiileri Hizbullah ve Emel, Dürzileri Canbulat ve Arslan aileleri temsil etmektedir.¹⁴⁴

Prof.Dr. Muhammad Nureddin, Lübnan iç savaşı nedeniyle gerçekleşen göçler sebebiyle ülkedeki Hıristiyanların genel nüfusa oranı en iyimser rakamla % 35 olmasına rağmen, parlamentodaki sandalyelerin yarısının onlara verilmesinin Hıristiyanlar için bir avantaj olduğunu söylemektedir.¹⁴⁵ Hıristiyanlara verilen 64 sandalyenin dağılımı şöyledir: 34 Maruni, 14 Grek Ortodoks, 8 Grek Katolik, 5 Ermeni Ortodoks, 1 Ermeni Katolik, 1 Anglikan, 1 Küçük Azınlıklar. Müslümanlara verilen 64 sandalyenin dağılımı ise, 27 Sünni, 27 Şii, 8 Dürzi, 2 Alevi şeklinde olmaktadır.¹⁴⁶

Lübnan siyasi örgütlenmesi din temeline dayandığı için ülke yöneticileri de ona göre şekillenmiştir. Buna göre; Cumhurbaşkanı Hıristiyan Marunî, Başbakan Sünni, Yardımcısı Hıristiyan Ortodoks, Meclis Başkanı Şii, Yardımcısı Hıristiyan Ortodoks'tur. Yine Ordu Komutanı Marunî, Genel Kurmay Başkanı Dürzi, Savunma bakanı Hıristiyan Ortodoks, Emniyet Genel Müdürü Sünni, Jandarma Komutanı ve Askeri İstihbarat başkanı Maruni, Polis

---

¹⁴⁴Prof.Dr. Muhammad Nurettin, Beyrut,02.03.2015, saat 10.00 tarihli röportaj.

¹⁴⁵*Ibid.*

¹⁴⁶http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/261/lubnanda_secimler_ve_siyasal_bolunmusluk, 24.06.2005, Erişim Tarihi: 19.04.2015.

Müdürü Dürzi, Merkez Bankası Başkanı Maruni'dir.¹⁴⁷ Hükümet için de aynı durum geçerlidir.

Son Lübnan kabinesinde; Başbakan, Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı, Çalışma Bakanı, Gençlik ve Spor bakanı Sünni; Sağlık Bakanı, Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji Bakanlığı Şii; Eğitim Bakanlığı ile İletişim Bakanlığı Dürzi; Maliye Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, Sosyal İşler Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, Turizm Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı Marunî; Başbakan Yardımcılığı, Savunma Bakanlığı, İdari Kalkınma Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı Ortodoks; Parlamento işlerinden Sorumlu Devlet Bakanlığı ve Göçmen Bakanlığı Katolik; Ekonomi Bakanlığı ve haberleşme Bakanlığı Ermenidir.¹⁴⁸ Kanunlar parlamento ve kabine (bakanlar kurulu) tarafından çıkartılır. Sistem cumhurbaşkanı, başbakan ve parlamento başkanı olmak üzere üç ana organdan oluşur. Cumhurbaşkanı parlamento tarafından gizli oylama ile altı yıl için seçilir ve üçte iki oy alması yeterlidir. Altı yıllık görev süresini doldurduktan sonra yeniden seçilebilme hakkına sahip olabilmesi için altı yıl beklemesi gerekir. Bu sürenin sonunda tekrar aday olabilir.

Lübnan siyasi sisteminin demokrasiden payını almadığı görülmektedir. Her grup kendi inancını yaşamakta özgür olsa da siyasi sistemde özgürlüklerden bahsedilememektedir. Bu sistem dini ve mezhebe dayalı bir sistem olduğundan, nüfuz siyasi-dini liderlerin elindedir. Millet milletvekillerini seçmektedir ama kendi liderlerine oy vermektedir. Yani Şii Şii'ye, Maruni Maruni'ye oy vermektedir. Eğer bir yolsuzluk olursa, o zaman o kişi yolsuzluk için değil mezhebinden dolayı yargılanmaktadır. Bu sistemi değiştirmek için hükümetin desteğe

---

¹⁴⁷ Hüsnü Mahalli, Akşam Gazetesi,

http://www.milligazete.com.tr/haber/Asker_gonderirken_dikkat_edilecekler/31601#.VP7NbHysWSo, 29.08.2006, Erişim Tarihi: 03.03 2015.

¹⁴⁸ Alptekin Dursunoğlu, *Lübnan'da Bozulan Oyun ve ABD Yenilgisi*, 14.08.2005, http://turkish.irib.ir/siasi/A_lubnanAmerikaoyun.htm, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2015.

ihtiyacı vardır. Ancak bölgesel ve bölge dışındaki güçler beklenen desteği vermemektedir. Tersine Lübnan'ın iç işlerine müdahale etmeyi tercih etmektedirler.

Cumhurbaşkanı görev ve yetkileri

Cumhurbaşkanı anayasanın 49.maddesine göre devletin başıdır ve ulusun birliğinin sembolüdür.¹⁴⁹ Temsilciler Meclisi'nin üçte iki çoğunluğuyla gizli oylama ile seçilir. İlk gizli oylama sonucunda mutlak çoğunluğun sağlanması yeterli olmaktadır. Görev süresi altı yıldır ve görev süresi dolduktan sonra ki altı sene içinde tekrar seçilmesi yasaktır. Yüksek Savunma Konseyine başkanlık eder ve silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Anayasanın belirlediği zaman dilimi içerisinde kabine tarafından onaylanan kanunları resmen ilan eder.

Cumhurbaşkanı istediği zaman oylamaya katılmaksızın bakanlar kuruluna başkanlık edebilir, temsilciler meclisiyle müzakere ederek ve parlamento görüşmelerine bağlı kalarak başbakanı belirler, başbakan ile anlaşarak kabineyi tayin eder ve bakanlık istifalarını kabul eder, kabine istifalarını kabul eder, bakanlar konseyi tarafından bildirilen hesapları temsilciler meclisine aktarır, büyükelçileri ve itimat mektuplarını kabul eder, kararname gereği bazı mahalli bağışlamaları onaylar ancak genel af sadece yasa ile onanabilir, gerek gördüğünde temsilciler meclisine seslenebilir, acil bir durum söz konusu olduğunda ajanda dışında ki bir konuyu bakanlar kurulunun gündemine taşıyabilir, gerekli gördüğünde başbakanla anlaşarak bakanlar kurulunu olağanüstü toplantıya çağırabilir.¹⁵⁰

---

¹⁴⁹*Ibid.*, s.239.

¹⁵⁰1926 Lübnan Anayasası 11. madde.

<http://www.presidency.gov.lb/English/LebaneseSystem/Documents/Lebanese%20Constitution.pdf>, erişim tarihi: 09.02.2015.

Başbakan görev ve yetkileri

Lübnan anayasasının 64.maddesine göre başbakan yürütmeden sorumludur, bakanlar kuruluna başkanlık eder ve aynı zamanda silahlı kuvvetlerin başkan yardımcısıdır.¹⁵¹ Ayrıca parlamentoya karşı hükümetin politikalarından sorumludur, kabineyi cumhurbaşkanı ile istişare ederek kurabilir, cumhurbaşkanı ile birlikte merasim ve bayramları tayin eder, kanun çıkarmak ve değiştirmek için imzası gereklidir, bakanlar kurulu oturumları ve gündemi belirler, olağanüstü durumlarda cumhurbaşkanına bilgi vermekle yükümlüdür, başbakan tüm bakanlıkların çalışmalarından sorumludur, bakanlarla ister tek tek ister toplu olarak toplantılar düzenleyebilir ve istediği hususlarda istişare eder.

Lübnan anayasasının 69.maddesine göre;

- Başbakan kendi iradesi ile görevden çekilirse,
- Bakanlar kurulunun üçte biri istifa etmesini isterse,
- Başbakanlık görevi devam ederken ölürse,
- Parlamento başbakanın yetkisini geri alırsa,
- Görev süresi biterse,
- Hükümet istifa ederse başbakanın görevi sonlanmaktadır.¹⁵²

Bakanlar kurulu görev ve yetkileri

Bakanlar kurulu anayasanın 65.maddesine göre her alanda devletin genel politikasını belirler, kanunların ve düzenin işleyişini, yürütülmesini takip eder, korur, kurumlar, güvenlik birimleri, sivil ve askeri devlet organları olmak üzere tüm organların faaliyetlerini idare eder, devlet memurlarını atar, görev dışı bırakır veya istifalarını kabul eder.¹⁵³ Temsilciler meclisi her biri bir aydan uzun süre zarfında gerekçe göstermeden bir olağan toplantıyı ve iki

---

¹⁵¹Ali SulemanAlMikdad, *op.cit.*, s.240.

¹⁵²Lübnan Anayasası, *op.cit.*, 69.madde.

¹⁵³*Ibid.*, 65.madde.

olağanüstü toplantıyı yapamazsa ya da tüm bütçe planını hükümeti zayıf düşürmek amacıyla geri çevirirse bakanlar kurulunun temsilciler meclisini feshetme hakkı vardır¹⁵⁴. Bakanlar kurulu periyodik olarak özel oturumlarda biraraya gelir ve cumhurbaşkanı oturuma katıldığı takdirde kurula cumhurbaşkanı başkanlık eder ve oturumun yapılması için üçte iki mutlak çoğunluk katılımı gerekmektedir. Kararlarını oybirliği ile alırlar, eğer bu mümkün olmazsa katılımcıların oy kullanması yoluna gidilir ve oy çokluğu ile karara varılır. Anayasa değişikliği, acil durum deklarasyonu, savaş ve barış durumları, genel seferberlik, uluslararası, uzun dönem kapsamlı geliştirme planları, çalışanların ataması, yönetim birimlerinin yeniden düzenlenmesi, temsilciler meclisi görevinin feshedilmesi, seçim kanunu, vatandaşlık kanunu, personel statü kanunları ve bakanların görevden alınması konuları söz konusu olduğunda üye sayısının üçte ikisinin mutlak onayı gerekmektedir.¹⁵⁵

Bakan görev ve Yetkileri

Bakanın tüm yaptıkları hükümetin siyasetini yansıtmalı ve hükümetle paralel yürümelidir. Bakanların daima temel konularda toplu kararlara uymak zorunluluğu vardır ve bu kurallar dışına çıkmamalıdır. Kendisinin istifa etme yetkisi yoktur ama bakanlar kurulu kararıyla görevden istifa olabilir. Parlamentonun da güvenoyunu çekme hakkı bulunmaktadır.¹⁵⁶

Parlamento görev ve yetkileri

Lübnan Anayasası, Lübnan'ın demokratik ve parlamenter bir Cumhuriyet olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵⁷ Bakanlar Kuruluna Başbakan başkanlık etmektedir. Anayasa; yasama, yürütme ve yargı sistemlerinin ayrılığına dayanır. Meclis ideolojik ayırmadan ziyade etnik ve

---

¹⁵⁴ *Ibid.*,

¹⁵⁵ Ali Suleman Al Mikdad, *op.cit.*, s.241.

¹⁵⁶ *Vesika Al Vifak Al Vatani Al Lubnani*, Taif, 1989, s.11.

¹⁵⁷ *Ibid.*, s.238.

dini kimliklere göre şekillenmektedir ve parlamento 128 vekilden oluşmaktadır.¹⁵⁸21 yaşını dolduran her vatandaş Yüksek Seçim Kurulu'nun belirlediği şartlara uygunsa milletvekili olabilir.¹⁵⁹

Taif Anlaşması öncesi ve sonrası parlamento sandalye dağılımı:

<u>Dini-Mezhepsel Gruplar</u>	<u>Taif'ten Önce</u>	<u>Taif'ten Sonra</u>
Marunîler	30	34
Grek Ortodoks	11	14
Grek Katolik	6	8
Ermeni Ortodoks	4	5
Ermeni Katolik	1	1
Protestan	1	1
Diğer Hristiyanlar	1	1
HRİSTİYANLAR TOPLAM	54	64
Sünni	20	27
Şii	19	27
Dürzi	6	8
Alevi	0	2
MÜSLÜMANLAR TOPLAM	45	64
GENEL TOPLAM	99	128 ¹⁶⁰

¹⁵⁸Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.bilgesam.org/incele/1318/-orta-dogu%E2%80%99da-secimler--3----lubnan-parlamento-secimleri/#.VP7PGHysWSo>, erişim tarihi 23 Şubat 2015.

¹⁵⁹Lübnan Anayasası, *op.cit.*, 21.madde.

¹⁶⁰Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.bilgesam.org/incele/1318/-orta-dogu%E2%80%99da-secimler--3----lubnan-parlamento-secimleri/#.VP7PGHysWSo>,Erişim Tarihi: 23 Şubat 2015.

2.3.5 Irak ve Lübnan Siyasi Sistemlerinde Benzerlikler ve Farklılıklar

Orta Doğu'da etnik, dinsel ve mezhepsel bölünmeye dayalı siyasi bir sistem ile yönetilen iki ülke Lübnan ve Irak'tır. Irak ve Lübnan arasında coğrafi olarak bir benzerlik olmasa da seçilen siyasi sistem ve barındırdıkları gruplar açısından benzerlikler bulunmaktadır. Lübnan'da siyaset dini grup ve mezhep aidiyetlerine göre şekillenmiştir. Adetabir federalizm varmış gibi her dini grup diğer dini gruplarla anlaşmalıdır ve Lübnan'da her mezhebin kendi lideri mevcuttur. Ayrıca her grubun sahip olduğu bir mevki vardır. Örneğin ordu komutanı Marunî olmalıdır, Merkez Bankası başkanı Marunî olmalıdır, Lübnan üniversitesinin başkanı Şii, İmar ve İskân daire konseyinin başkanı Sünni olmalıdır.

Anayasada yazılı olmamasına rağmen, sözlü uzlaşuya göre Irak'ta hükümet başbakanının Şii olması konusunda anlaşılmıştır, Lübnan anayasasında bulunmamasına rağmen Lübnan'da parlamento başkanı Şii olmalıdır. Irak'ta parlamentonun başkanı Sünni mezhepten olurken, Lübnan'da başbakan Sünni olmalıdır. Irak'ta cumhurbaşkanı Kürt Lübnan'da ise cumhurbaşkanı Marunî olmalıdır. Bu noktadan bakıldığında her iki ülkede de kimlik aidiyetlerine göre bölünme esas alınmıştır. Lübnan'daki sistem mezheplere vurgu yaparken Irak'takinde hem mezhep hem etnik köken farkı önem arz etmektedir. Bu durum iki ülkeninde anayasalarında resmi olarak yer almaktadır, uygulamada yürütülmektedir. Cumhurbaşkanı, başbakan, meclis başkanına ilişkin bölüşüm örf olarak devam ederken, diğer bürokratik mevkilerin bölüşümü resmi olarak bellidir. Irak'ta seçim sonuçlarına göre bu bölüşümler (bakanlık, müsteşarlık gibi mevkiler) yenilenmektedir. Lübnan'da otonomi yoktur, güç bölüşümü vardır, Irak'ta ise otonomi mevcuttur.

Lübnan'da hükümetin yarısı hristiyan, yarısı müslüman olmalıdır. Şu anda Lübnan'da ki milletvekili sayısı 128 olup yarısı müslüman yarısı hristiyan vekillerden oluşmaktadır.

Müslümanların içinde 27 Şii, 27 Sünni, Hıristiyanların içinde 34 milletvekili Marunî olmalıdır. Irak parlamentosu 328 milletvekilinden oluşmaktadır. Son seçim 30 Nisan 2014 tarihinde yapılmıştır. Resmi sonuçlara göre sandalye dağılımı şöyledir: 328 milletvekilinin 181'i Şii Arap, 74'ü Sünni Arap, 62'si Kürt, 5'i Hıristiyan, 3'ü Türkmen, 1'i Yezidi, 1'i Sabia ve 1'i Şebek dir. 328 milletvekilinin 83' ü yani %25,3 ü kadındır.¹⁶¹ Ayrıca Irak milletvekillerinin ve bakanlarının dağılımı anayasada belirtilmemiştir.

Aynı coğrafyanın kaderini paylaşan Lübnan Irak'ın siyasi sistemlerine baktığımızda, Lübnan'ın yönetim şekli merkezi demokratik parlamenter cumhuriyet, Irak'ın yönetim şekli ise federal parlamenter cumhuriyettir. Lübnan Anayasası 102 maddeden, Irak anayasası ise 144 maddeden oluşmaktadır. Her iki ülkede de anayasada belirtilmemesine rağmen yönetim etnik ve dini kimliklere mensup gruplar arasında paylaşılmaktadır. Bu durum demokrasinin temel ilkelerine ters olmakla beraber bu sistemler sürdürülmektedir. Lübnan örflerine göre ülkenin cumhurbaşkanı Hıristiyan, başbakanı Sünni müslüman, meclis başkanında Şii olmak zorundadır. Irak'ta ise ülkenin cumhurbaşkanının Sünni Kürt, başbakanının Şii, meclis başkanının ise Sünni olması konusunda uzlaşmıştır. Lübnan'da cumhurbaşkanı aynı zamanda silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Irak'ta ise başbakan silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Lübnan'da cumhurbaşkanı altı yıllığına, Irak'ta ise dört yıllığına seçilir.

Lübnan'ın resmi dili Arapçadır. Kanunların belirlediği ölçüde gerekli durumlarda Fransızca da kullanılabilir.¹⁶² Irak'ın resmi dili anayasaya göre hem Arapça hem de Kürtçedir. Lübnan'da 21 yaşını doldurmuş her genç oy kullanma hakkına sahiptir.¹⁶³ Irak anayasasına göre ise 18 yaşını doldurmuş her birey oy kullanabilir. Lübnan anayasasında herhangi bir değişiklik yapılmak istendiğinde temsilciler meclisinden en az on üye değişiklik

---

¹⁶¹Shwan Daudi, *Kadın ve Parlamento*, Hewal Derneği Yayını, Süleymaniye, sayı:608, yayın günü: 7.3.2015, 2015.

¹⁶²Lübnan Anayasası, *op.cit.*, 11. madde.

¹⁶³*Ibid.*, 21. madde.

talebinde bulunmak zorundadır. Değişikliğin yapılabilmesi içinse toplam üye sayısının üçte ikisinin oyu gereklidir.¹⁶⁴ Irak anayasasına göre anayasada bir değişiklik yapmak istendiğinde ise Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu birlikte veya Millet Meclisi üyelerinin beşte biri anayasada değişiklik yapılması teklifinde bulunabilirler. Bunun için Millet Meclisi üye sayısının üçte ikisinin onayı, halkın referandumla kabulü ve cumhurbaşkanı'nın yedi gün içerisinde onayı ile değiştirilebilir.¹⁶⁵

Lübnan'da ki sistemin en kötü tarafları Irak'ın 2003 sonrası yönetimi tarafından örnek alınmıştır. Önemli siyasi pozisyonların mezhebi ve etnik özelliklere göre belirlenmesi özellikle demokraside yarattığı tahribat bakımından ülkenin siyasi gelişimine olumsuz etkiler yapmaktadır. Refah, barış ve huzur ortamının yaratılmasını zorlaştırmaktadır. Irak'ta bu federal sistem geliştirilmeli ve partiler tüm demokratik sistemlerde olduğu gibi, mezhep veya dine göre değil, siyasi ideolojiye göre kurulmalıdır. Günümüzde Irak'ta ki yönetim prosedür olarak demokratik sisteme entegre olmaya ve seçimler yürütülmeye, sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durum yeterli olmamaktadır. Gruplar arasında diyalog yolu ile çözüm bulmak gerekmektedir.

---

¹⁶⁴ *Ibid.*, 77. madde.

¹⁶⁵ 2005 Irak Anayasası, *op.cit.*, 126. madde.

3- Sonuç

Çalışmada federalizm ile konfederalizmin anlamı, teorik tartışmaları ve Irak'ın federal ve konfederal nitelikleri anlatılmıştır. Ardından, Irak'ta 2003 sonrası kurulan siyasi sistemin Lübnan ile benzerlikleri incelenmiştir. Kapsam olarak günümüz dünyasında çok fazla yer tutmaya devam eden federalizm, var olan dinamik yapısı ile toplumlarda bir çıkış yolu olarak görünse de hızlı bir şekilde bu kaniya varmak doğru olmayacaktır. Çünkü federalizm demokrasinin geliş yolu değildir. Latin Amerika ülkelerinde gördüğümüz gibi federal devlet ile yönetilen ülkelerin aslında görünürde federal olduklarını yönetimlerinde ise üniter yapının dışına çıkamadıklarını ve demokrasi rejimini uygulamada büyük sorunlar yaşadıklarını görmekteyiz. Federalizm ancak ve ancak sosyal yapının gerekli kılması ve elverişli olması ile düzenli bir hal alabilecek ve demokrasinin temel kavramlarıyla uyumlu bir hale gelebilecektir.

Dini ve mezhepsel temelli federe sistemlerde ise sorun büyüktür. Toplumsal yapıda demokratik kurumlar, siyasi partiler ya da ideolojiler yerine mezhepler, etnik gruplar veya aile bağları daha önemli görülmektedir. Bu durumda ülke için ortak politikalar oluşturulamamaktadır. Mevcut halleriyle Irak ve Lübnan siyasi sistemleri demokratik açıdan büyük eksikliklere sahiptir. Bu çalışma temelde Irak siyasi sistemini anlattığından, dini, etnik ve mezhepsel bölünmeler konusunda benzerlikler gösteren ve aynı coğrafyanın ülkesi olan Lübnan'a değinmeden geçmek doğru olmayacak düşüncesiyle hazırlanmıştır.

Neticede etnik, dinsel ve mezhepsel bölünmeye dayalı siyasi sistemleri bünyesinde barındıran Irak ve Lübnan'ın yaşadığı çatışmalara, mevcut güçlüklerle, bazı noktaların anayasada yer almayarak sadece örfeye dayalı olarak uygulanmasının bu ülkelerde hala çok yetersiz aynı zamanda demokrasi adına büyük eksiklikleri olan anayasal bir sistem olduğuna dikkat çekilmiştir. Özellikle dinsel ve mezhepsel bölünmelere dayalı böyle bir sistem

içerisinde varolan gruplar için, barışı, refahı ve huzuru yakalamak pek mümkün görünmemektedir.

4- EK: LÜBNAN HAKKINDA RÖPORTAJ

Bu röportaj, Prof. Dr. Muhammad Nureddin ile 02.03.2015 tarihinde saat 10.00'da Lübnan Üniversitesi'nde bu çalışmanın yazarı tarafından yapılmıştır. Prof.Dr. Muhammad Nureddin "Stratejik Araştırmaları Merkezi"nin müdürüdür ve Lübnan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türk Tarihi ve Türkçe profesörüdür.

SORU: Mezhep Temelli Siyaset Hakkında Fikirler?

CEVAP:

Lübnan'daki siyasi rejim, etnik yapıya değil toplulukların koalisyonuna dayanmaktadır. Dolayısıyla Lübnan toplumuna, topluluklar ile İslami ve Hıristiyan mezheplerden oluşan çoğulcu bir toplum olarak bakılmaktadır. Daha detaylı olarak ise Hıristiyanlar içinde bir grup topluluk ve İslam dini içinde bir grup topluluklar olarak bakılır. Bu noktadan hareketle, Lübnan'da on sekiz mezhep vardır. Bunların çoğunluğunu Hıristiyan dinindekiler oluşturmaktadır. Müslümanlarda ise Sünni, Şii, Dürzi ve Aleviler vardır. Yani dört topluluk Müslümanlarda, ondörttopluluk Hıristiyanlarda vardır. Bu demektir ki, en azından sayı bakımından Hıristiyanlarda Müslümanlardan daha fazla parçalanma, çeşitlilik ve farklılıklar mevcuttur. Lübnan siyasi rejimi 1943 yılında 1943 Ulusal Pakt ya da Ulusal Sözleşme temeli üzerine kurulmuştur. Ancak bu siyasi sistem, idari ve siyasi konuları, yine mezhepsel bir temel üzerine paylaşılmasını öngörmektedir. Böylece Lübnan'daki siyasi sistem, Lübnan toplumuna tek bir halk olarak bakmayıp onlara topluluklar grubu olarak bakmaktadır. Bu da Lübnan'daki siyasi sistemin önemli özelliklerinden biridir. Bu mezhepsel sistem, siyasi, idari ve sosyal düzeyde olduğuna göre bu demektir ki, bizler, baştan sona mezhepsel bir toplumla karşı karşıyayız. Böylece mezhepçiliğin, Lübnan'ın siyasi, idari ve sosyal sisteminin temel bir özelliğini oluşturduğunu görmekteyiz.

SORU: Hizbullah'ın bu sistemdeki rolü?

CEVAP:

Lübnan'daki siyasi sistem mezhepsel temel üzerinde kurulduğuna göre, toplum bireyleri arasındaki ilişki bir vatandaş ile diğer bir vatandaş arasındaki ilişki gibi değildir. Ulusal Sözleşme, tarih ve kader birliğiyle bağlı olan ülkelerdeki gibi değildir. Herşeyden önce Hizbullah Lübnan'da Şii mezheplidir. Bu rejimin de dayanaklarından biridir. Yani Lübnan'da üç büyük mezhep vardır. Bunlar Marunî, Sünni ve Şii'dir. Lübnan bağımsızlığını kazandığı günden beri Şiiler yasama organını yani parlamentoyu ellerinde tutmaktadırlar. Hükümet başkanlığı ise Sünnilere ve cumhurbaşkanlığı da Marunîlere verilmiştir. Bu dağılım Fransız mandası zamanında bile mevcuttu. Ancak 1943 yılında bağımsızlığın kazanılmasından sonraki kadar belirgin değildi. Örneğin Fransız devleti zamanındaki dönemlerde cumhurbaşkanı bazen ortodoks ve parlamento başkanı da bazen Hıristiyan olurdu. Yani bu üç başkanlık için dağılım sadece üç mezheple sınırlı değildi. Ancak Lübnan'ın 1943'de bağımsızlığını kazanmasıyla yazılı bir metin olmamakla birlikte bu norm üzerinde anlaşıldı. Bu nokta çok önemlidir ve hala işleyiş bu şekilde devam etmektedir. Ayrıca 1989 Taif anlaşması her ne kadar üç başkanlığın mezhepsel olarak dağılımını koruduysa da, ne anayasada ve ne de herhangi bir belgede parlamento başkanlığının Şii, hükümetin Sünni ve cumhurbaşkanlığının da Marunîlerin olduğuna dair herhangi bir yasal belge veya yazılı bir metin yoktur. Kesinlikle yoktur. Bu üç kurumun başkanlığı bir örfdür ve şifahi bir anlaşmadır, herhangi bir yazılı metine de dönüştürülmemiştir. Ancak buna bir anlaşmadan daha fazla bağlı kalınmıştır. Irak'taki durum Lübnan'dan alınmıştır. Yani aslında Lübnan'ın en kötü tarafı örnek alınmıştır. Bu da Irak'ın Lübnan gibi kaos yaşayan bir ülke olduğunu gösterir. Mezhepsel rejim devam ettikçe de sakin olmayacaktır. Neticede Şiilerin Lübnan'da siyasi iktidarda olması 1943 yılına hatta bundan da eskiye dayanır ama biz bağımsızlık dönemiyle

yetinelim. Bu noktadan hareketle, 1989 Taif anlaşmasına varıldığında, her zaman bir tez vardır. Lübnan siyasi tarihinde iki dönemi birbirinden ayırmamız gerekir. 1943 ve 1989 dönemleri. 1943' te başlayan dönem Lübnan iktidarında bir Marunî tam siyasi tahakküm dönemi, Cumhurbaşkanı Lübnan'ın başında taçsız bir kral, cumhurbaşkanı Marunî, parlamentoyu fesih, hükümeti ve bakanları azleder. Yani o her şeydir. O her şey idi. Taif anlaşmasıyla durumlar değişti ve Lübnan siyasi iktidarı üzerindeki Marunîlerin egemenliği sona erdi. Yetkiler dağıtıldı, cumhurbaşkanından alınıp, bir kısmı parlamentoya veya meclis başkanına, diğer bir kısmı da hükümete verildi. Cumhurbaşkanı ise hemen hemen İngiltere Kraliçesi gibi oldu. Yani kralın etkili bir rolünün olması için yeterli yetkileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla hep iki dönemden söz edilir; Taif öncesi ve Taif sonrası. Taif anlaşması, Lübnan'da Şiiler ve Sünnilere daha önceden sahip olamadıkları yetkileri vermiştir. Tabii ki bu meclis başkanlığı ve hükümet başkanlığı kanalıyla gerçekleşmiştir. Yetkilerin en büyüğü hükümete yani Sünnilere verilmiştir. Yani Taif sonrası Lübnan siyasi sisteminden en kazançlı çıkan Sünniler olmuştur. Başbakan Sünnilerden olup çok geniş bir yetkiye sahiptir. Ancak Şiiler de Taif öncesi görmezlikten gelinen bir topluluktu. Yani meclis başkanının yetkileri yoktu. Marunî ve Sünnileri önemsemezdi. Ancak Taif anlaşmasıyla meclis başkanının süresi bir yıl yerine dört yıl olmuştur. Böylece Meclis Başkanının istediği ve istemediği yasa taslaklarını gündeme koyma yetkisi olmuştur. Siyasi iktidarın siyasi kararını etkilemede temel bir öge olmuştur. İşte Lübnan Şiilerinin politik süreci bu şekilde gerçekleşmiştir.

Hizbullah ise nihayetinde Şii bir partidir. Tabii ki bir parti olarak başka boyutları vardır. İsrail'e karşı direnme boyutu ve bölgede batı politikasına karşı durma boyutu vardır. Ancak Lübnan içinde ona bir Şii parti olarak bakılmaktadır. Dolayısıyla, iktidarda Şii hissesinin bir parçasıdır. Yani eğer Şiilerin 27 milletvekili varsa, bir parlamento seçiminde

Hizbullah'ın parlamentodaki hissesi bu 27 vekilin bir kısmıdır. Şiiilerin siyasi alanda çok güçlü bir tarafı daha vardır. O da başkanlığını Parlamento Başkanı NebilBerri'nin yaptığı Emel Hareketidir. Netice itibarıyla Hizbullah'ın İsrail'e karşı bir direniş hareketi olması ve 1986 yılından beri işgale karşı direnişe soyunması sebebiyle ister bakanlar düzeyinde olsun isterse milletvekilleri veya devlet görevlerinde, genel müdürlük v.s. olsun siyasi iktidara katılmaktan uzak kalmıştır. Hatta ve hatta Hizbullah'tan bir şahsiyet herhangi bir Bakanlığa atanmamış ve kendisi de bunu istememiştir.

1992 ilk parlamento seçimlerinden 2005 yılı Suriyelilerin Lübnan'dan ayrılmasına kadar yani 1992-2005 yılları arası dönem, hükümet düzeyinde değil parlamento düzeyinde Hizbullah'ın siyasi iktidara katılmasının başlangıcı idi. Burada Emel Hareketi tercih nedeniydi. Çünkü Hizbullah, 2005 yılı öncesi sınırlı ve zayıftı. Çünkü birinci olarak bütün gücünü İsrail'e karşı direnmeye vermiş ve ikinci olarak da bu dönem Suriye'nin Lübnan'da oluşum dönemi idi. Sonuç olarak, Suriyelilerin tercihi parlamento başkanlığının Şiiilerde ve Hizbullah'ın da siyasi iktidar dışında kalmasından yanaydı. Bu Hizbullah'a karşı bir düşmanlıktan dolayı değil Hizbullah ile Suriye arasında bir strateji ilişkisinden kaynaklanmaktaydı. Hizbullah'ın siyasi iktidara dâhil olması 2005 yılından ve Suriye'nin çekilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Suriye'nin çekilmesi Lübnan'da bir siyasi alanı ortaya çıkarmıştır. Suriye'nin Lübnan'da ki mevcudiyeti boyunca Marunî, Sünni ve Şiiiler arasındaki bütün anlaşmazlıklar ve partilerin anlaşmazlıkları Suriye tarafından çözüme kavuşturulurdu. Bölgesel taraflar ve batılılar, Suudi Arabistan, İran ve ABD tarafından yetkili kılınmış bir referans ülkeydi. Suriye Lübnan'dan çekildiğinde, Lübnan'da siyasi saha açığı ortaya çıkmıştır. Böylece iç siyasi hareketi zapt eden ve düzenleyen bir referans taraf kalmamıştır. Bu nedenle 2005 yılından bu yana Lübnan'da peş peşe siyasi krizler görmekteyiz. Çünkü Suriyeliler döneminde olduğu gibi ortada bu krizleri çözecek referans bir taraf yoktur. Bu

arada Şii tarafından Hizbullah bu boşluğu en azından Şiiler ve Suriyelilerle koalisyon içinde olan sol güçler, Ulusal Partiler Gücü, Milliyetçi Suriye Partisi gibiler açısından doldurmak üzere girişimde bulunmuştur. Yani neticede Hizbullah Lübnan'da idari ve siyasi yaşama etkin bir ortak olarak girmiştir. Bakanlara, yönetimde ve devlet içinde konumlara v.s. ye sahip olmuştur. Bunun yanısıra, Şiiler, üç temel (Şii, Sünni ve Marunî) unsurdan birini teşkil ettiklerine göre, Suriyelilerin çekilmesi, Taif anlaşmasındaki aksaklığı ve Sünnilerin lehine olduğunu ortaya koymuştur. Böylelikle Sünniler, Hariri'nin suikastinden sonra bir kısım Hıristiyan ve Dürzilerle ittifak kurarak ve tabii Suriyelilerin çekilmesiyle, Şiilerin aleyhine siyasi sistemde bir mezhepsel dengesizlik yaratma imkânına sahip olmuşlardır. Bu arada 7 Mayıs 2008 olayları vuku bulmuştur. 7 Mayıs olayı Hizbullah'ın askeri olarak Beyrut'u kontrolü altına alması ve Velid Canbolat ile Saad Hariri gibi bazı 14 Mart liderlerini mecburi geçici ikamet altında tutması demektir. Bunun ışığında Doha'da bir konferans düzenlenmiştir. Sonra aynı ay içinde veya önündeki ay içinde yeni bir anlaşmaya varılmıştır ki bu da Doha Anlaşması idi. Bu anlaşma, Taif anlaşmasının kısmen düzeltilmişidir. Nasıl kısmen sorusu sorulursa? Şiiler, müttefikleriyle yürütme organı merkezi olan hükümette politik karar merkezi olmalıdır.

Bu düzeltme Şiilere, Lübnan'daki Şiilere hizmet etmeyen herhangi bir karara karşı veto hakkı vermiştir. Böylece Sünnilerin yararına olan Taif anlaşmasındaki dengesizlikler giderilmiştir. Suriyelilerin bulunması bu kusuru kapatmaktaydı ancak Suriyeliler çekilince bu kusur ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Hizbullah'ın siyasi hayatta şimdiki rolü etkin, etkili ve önemli bir roldür. Bunu Parlamento Başkanı Berri'nin Emel Hareketi ile işbirliği yaparak gerçekleştirmektedir. Netice itibarıyla Hizbullah Hareketi, Lübnan'da siyasi olup, ayrılıkçı değildir. Aksine o, Lübnan'daki Şii mezhebinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Lübnan'daki, bütün mezheplerin dışarıda bir referansı vardır. Sünnilerin Lübnan'da Abdulnasır'ı vardı. Daha sonra Suudi Arabistan Sünnilerin esas referansı olmuştur. Fransa ve Amerika ise Hıristiyanların her zaman için Lübnan'daki referansı olmuştur. Şiiilerin belirli bir dönem için referansları Necef'te idi. Bunun siyasi sisteme değil dini nüfuza etkisi çok güçlüydü. Bilindiği gibi Şiiiler, Taif öncesi veya 1986 işgali öncesi diğer mezheplere göre en az yurtdışı irtibatı olan mezhebi gruptur. Ortodoksların Beyaz Rusya ile bağlantıları vardı. Taif anlaşması ve Suriye'nin girişi sonrası ve özellikle Suriye'nin çekilmesinden sonra ki süreçte şüphesiz ki İran'ın bir güç nüfuzu veya Şii mezhebiyle ve özellikle Hizbullah ile güçlü ilişkileri mevcuttur. Dolayısıyla da Hizbullah'ın İran veya hem İran'daki hem de Irak'taki bütün Şiiilerle ilişkisi, herhangi bir başka mezhebin dış referanslarla ilişkisinden farklı değildir. Bu bir istisna değildir, sadece bu da değildir, hepsinin dışarıda referansları vardır.

SORU: İsrail'in Lübnan üzerinde ki rolü ve etkisi nedir?

CEVAP:

Lübnan'ın siyasi sisteminde İsrail'in rolü etkin değildir. İsrail, Lübnan'da ki dini ve mezhepsel grupların kendi arasında çatışmasını sağlamak için önemli bir rol oynamıştır. İsrail'in Lübnan'da ki rolü deyince, 1978 yılında İsrail'in Lübnan'a girmesi ve o dönemde İsrail sınırında bir tampon bölgesi kurması akıllara gelmektedir. Bu tampon bölge yerel hıristiyan grupların kontrolü altındaydı. İsrail özellikle Hıristiyanlar ve Marunîlerle iyi ilişkiler içine girmiştir. İsrail için önemli olan kendi güvenliğidir. Aynı zaman Suriye ve İran'a karşı Lübnan'ın sahasını kullanıp İran ve Suriye'nin nüfuzunu zayıflatmaktır. Sürekli olarak İsrail'in varlığı hissedilmektedir ancak Lübnan'ın siyasi sisteminde rolü yoktur.

SORU: ZAİM (liderlik) sistemi işliyor mu?

CEVAP:

Lübnan'da sadece zaim ve dini liderlik sistemi çalışıyor. Zaim kendi mezhebi ve kendi dininde toplanır.

SORU: NationalPakt'ın eksiklikleri nelerdir?

CEVAP:

Lübnan'da ikidönem mevcuttur. Birincisi, 1943 yılından 1989 yılına kadar; bu dönemde iktidar Marunîlerin elindeydi. Bu sebeple herşeyMarunîlerin istediği olmuştur. Bir taraf egemendir, diğer taraf tüm imtiyazlardan mahrum olmuştur. Bu sebeple 1975 yılında ki iç savaşın en önemli sebebi (tabii birçok sebebi vardı) ya da 2 önemli sebebi vardı diyebiliriz. Birincisi Filistinlilerin nüfuzu, ikincisi ise bu savaş başladıktan bir süre sonra adeta savaş Müslümanların Hıristiyan nüfuzuna karşı bir mücadelesi haline gelmiştir. 1943 UlusalPakt'ın ana eksikliği bu olmuştur. Ulusal Pakt Taif anlaşmasına kadar sürmüştür. 1989 yılında ise Taif anlaşması imzalandı ki bu da bir nevi yeni UlusalPakt'tır. Taif anlaşması bir nevi anayasa gibi olmuştur. Lübnan'ın anayasası Taif anlaşmasına göre değişmiştir. Taif anlaşmasının en önemli ve olumlu noktası iç savaşı bitirmesidir. Ancak diğer taraftan Taif anlaşmasında çok problemler vardır. Mesela, birincisi Hristiyanların nüfuzunu neredeyse bitirmiştir. Taif anlaşmasından önce müslümanlar mazlumdu, Taiften sonra hristiyanlar mazlum olmuştur. Hristiyanlar, marjinal gruplar haline geldiklerini ve bir şekilde mevcut durumun değişip müslümanlarla bir dengelenme gerekliliğini sıklıkla dile getirmekteler. İkinci eksiklik dini sistemi pekiştirmesidir. Parlamentoda mezheplere göre milletvekilleri seçilmiştir. Ama devletin içinde ki idari mevkilerde Ulusal Pakt mezhep ayrılıklarını kaldırmıştır. Taif'teise birinci derecede ki mevkiilerin yarısı hristiyanlara, diğer yarısı müslümanlara verildi. Daha önce böyle birşey yoktur. Yani Taif anlaşması dini sistemi yok etmek yerine güçlendirmiştir,

bu başka bir eksikliklerdir. Her insanın devlet memuru olabilmesi için mutlaka kendi dini liderinden veya siyasi dini liderinden izin alması gerekmektedir. Bundan Taif anlaşmasının dini liderliği güçlendirmiş olması anlamı çıkmaktadır. Her mezhep kendi lideri yanında yer alır. Bu sistemi, ülkeyi geri götürmektir.

SORU: Lübnan’da demokrasi nasıl çalışıyor?

CEVAP:

Eski başbakan Selimi Hos (Sünni) Sünnilerin arasında en laik şahsiyetti. Kendisinin ünlü bir deyimini vardır; “Lübnan’da demokrasi az, özgürlükler çok.” Lübnanlılar özgürlüğü seven bir halk değil ama dini grupların çok olması sebebiyle özgürlükler fazlasıyla mevcuttur. Her grup kendi istediğini söyler, kendi istediğini yapar. Ancak siyasi sistemde özgürlük yoktur, demokrasi hiç yoktur. Mademki bu sistem dini bir sistem, o zaman nüfuz siyasi dini liderlerin elindedir, milletin elinde değildir. Millet milletvekilleri seçmektedir ama kendi liderlerini seçmektedir. Yani Şii Şii’ye, Maruni Maruni’yeoyvermektedir.Eğer bir yolsuzluk olursa, o zaman o kişi yolsuzluk için değil mezhebinden dolayı yargılanmaktadır. Bu siyasi sistemde demokrasiyle ilgili hiçbir şey bulunmaktadır. Bunu düzeltmek için hükümetin dışında bir anlaşma çıkartmak gerekmektedir.

SORU: TAİF anlaşmasında Suudi Arabistan’ın etkisi yok mudur?

CEVAP:

Bütün bölgesel güçler böyle bir sistemi istiyor. Hem Suudi Arabistan, hem Irak, hem İngiltere, hem İsrail, hem ABD, Hem Kürdistan yönetimi v.s.. Çünkü tarihte Lübnan’ın rolü budur. Eğer dini olarak olumsuz bir sistem olmazsa Lübnan’ın tüm iç işlerine girmekte zorlanırlar. Ama din yoluyla grupları parçalayarak Lübnan’ın iç işlerine müdahale edebiliyorlar. Her dini grup bir diğer gruptan çekiniyor. Mesela Hıristiyanların içinde

OrtodokslarMarunîlerden, MarunîlerOrtodokslardan, Müslümanlardan Sünniler Şiilerden, Şiiler Sünnilerden v.s. çekinirler. Dış güçler Lübnan'ın bu zafiyetinden istifade ediyorlar.

SORU: Irak ve Lübnan Siyasi sistemleri arasında ki benzerlikler nelerdir?

CEVAP:

Irak ve Lübnan arasında coğrafi olarak hiç bir benzerlik yok. Bir kere Lübnan çok küçük bir ülkedir. Aslında Lübnan'da dini grupların federalizmi vardır. Ya da mezhepsel federalizm vardır diyebiliriz. Adeta federalizm varmış gibi her dini grup diğer dini gruplarla anlaşmalıdır. Her grubun bir mülkü vardır. Örneğin ordu komutanı Marunî olmalıdır, Merkez bankası başkanı Marunî olmalıdır, Lübnan üniversitesinin başkanı Şii olmalıdır, İmar ve İskan daire başkanı Sünni olmalıdır. Yani federalizmde olduğu gibi her grubun bir mülkü mevcuttur, bir nevi mezhebi federalizm yaşanmaktadır.

Irak ile siyasi açıdan bir bakıma benzerlik bulunmaktadır. Her müessesenin etniksel kendi başkanı vardır. Irak'ta hükümet başbakanı Şii olmalıdır, Lübnan'da başbakan Sünni olmalıdır. Lübnan anayasasında bulunmamasına rağmen Lübnan'da parlamento başkanı Şii olmalıdır, Irak'ta parlamentonun başkanı Sünni olmalıdır, Irak'ta cumhurbaşkanı Sünni Kürt olmalıdır, Lübnan'da cumhurbaşkanı Marunî olmalıdır. Bu noktadan bakıldığında her iki ülkede de din ve etnisitenin önemi görülmektedir. Lübnan'da hükümetin yarısı hristiyan, yarısı müslüman olmalıdır.

Şu anda Lübnan'da ki milletvekili sayısı 128 olup yarısı müslüman yarısı hristiyan vekillerden oluşmaktadır. Müslümanların içinde 27 Şii, 27 Sünni, Hıristiyanların içinde 34 milletvekili Marunî olmalıdır. Taif anlaşmasından önce hristiyan milletvekili sayısı 55, müslüman sayısı 44 olmak üzere toplamda 99 idi. Yani her 6 hristiyan milletvekiline karşı 5 tane müslüman milletvekili vardı. Taif anlaşmasında Hıristiyanlar için iyi olumlu bir taraf

vardır. Lübnan nüfusunun %30-35 i hristiyan, %65-70 i ise müslümandır. Nüfus azlığı olduğu halde hem parlamento hem de hükümet içinde sayıca eşitlik vardır.

Parlamentoda müslümanların içinde Sünni, Şii, Dürzi ve Aleviler bulunmaktadır. Lübnan idari sisteminde yine birinci derecede ki idari mevkilerde (merkez bankası, ordu komutanı, gümrük genel müdürü v.s.) yarısı müslüman yarısı hristiyan olmalıdır. Bir yerde dini bir sistem varsa yolsuzluk daha fazla olmaktadır, laik bir sistem varsa yolsuzluk daha az olmaktadır. İki sistemin cezai yaptırımları da farklıdır.

5- KAYNAKÇA

A.Foster, Henry, *The Making of Modern Iraq a Product of World Forces*, Normon, University of Klohmapres, 1933.

Al Mikdad, Ali Suleman, *Mezheplerden Taif'e*, Arba Araştırma Merkezi, Beyrut, 1999.

Al Rayi, Al Huri Basim, *1943Pakt'ı (Misak 1943)*, Maroni Belgesel Araştırma Merkezi, Beyrut, 2009.

Albayrak, Hakan, "Senegambiya Notları"
<http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/HakanAlbayrak/senegambiya-notlari/17859>, Erişim tarihi 10 Mart 2015.

Arısoy, Alper, "Avrupa'da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar", *Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review*, Cilt 10, Sayı 4, Ekim 2010.

Arsel, İlhan, (1964) *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, Ankara, Doğu Matbaacılık, aktaran, Serkan Çınarlı, *Ege Akademik Bakış / Cilt: 11, Sayı: 2*.

Asasard, Fared, *Kürt Meselesi*, Stratejik Kürdistan Araştırma Merkezi, Süleymaniye, 2004.

Assaf, Arman, *Mezhepler Arasında Lübnan (1920-1990)*, Lübnan, 2014, Sair Al Maşrak.

Bekir Balta, Tahsin, *Federal Sistem Üzerine Bazı Düşünceler*, Çev. Özer Ozankaya, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, 1965.

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.bilgesam.org/incele/1318/-orta-dogu%E2%80%99da-secimler--3----lubnan-parlamento-secimleri/#.VP7PGHysWSo>, Erişim tarihi 23 Şubat 2015.

Birch, Antony, "Another Liberal Theory of Secession", *Political Studies*, Cilt:32 No:4, University of Victoria, Aralık 1984.

Bogdanor, Vernon (Yayına Hazırlayan), *Blackwell Siyaset Bilimi Ansiklopedisi I*, Çev. Bülent Peker, Leyla Keskiner, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1999.

Bookchin, Murray, makale, *The Meaning of Confederalism*, Green Perspectives, A Left Green Publication, 20 November 1989.

Bozarslan, Hamit, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Burgess, Michael, *Federalizm and European Union: the Building of Europe, 1950-2000*, London, New York, Routledge.

- C. Coy, J. Baker, *Fountainhead of Federalism: Heinrich Bullinger and the Covenantal Tradition*, Kentucky, John Knox Press, 1991.
- C. Friedrich, *Constitutional Government and Democracy: Theory and Practice in Europe and America*, 4.B Blaisdell, Waltham, 1968.
- Cleveland, William L., *A History of the Modern Middle East*, Boulder, Colorado, Westview Press, 2013.
- Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.
- Çandar, Cengiz, *Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğu*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Çelik, Edip, *Milletlerarası Hukuk*, Cilt 1, Sayı 456, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.
- Daudi, Shwan, Hewal Derneği Yayını, sayı:608, 2015.
- Karl Doehring, *Allgemeine Staatslehre; Einesystematische Darstellung*, 3. Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2004.
- Dr. Omer Mawlud, Muhammad, *Federaliyatu Derfaty Piyadekirdiny La Irakda*, Erbil, Araz Matbaa, 2006.
- Dursunoğlu, Alptekin, *Lübnan'da Bozulan Oyun ve ABD Yenilgisi*, 14.08.2005
- Elazar, Daniel, *Exploring Federalism*, Tuscaloosa, Alabama, The University of Alabama Press, 1987.
- F. Gerster, Thomas, *The Concept of Constitution-Switzerland, Federalism and Decentralization*, Thomas Gerster, Silvan Hutter, (ed.), Fribourg University Press of Fribourg, 1987.
- Fırat, Melek - Kürkçüoğlu, Ömer, "Orta Doğu'yla İlişkiler", Baskın Oran, (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, Cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- Friedrich, Carl J., *Sınırlı Devlet*, Çev: Mehmet Turhan, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1999.
- Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2012.
- H. Riker, William, *Federalism: Origin, Operation, Significance*, Little, Brown, Boston, 1964.
- Heywood, Andrew, *Siyaset*, Çev. Bekir Berat Özipek v.d., Ankara, Liberte, 2006.

- http://turkish.irib.ir/siasi/A_lubnanAmerikaoyun.htm, Erişim tarihi: 17 Ocak 2015..
- <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf>, Alman Anayasası, mad.74, 1949.
- <http://www.auilr.org/pdf/8/8-23.10.pdf>, p. 448, Erişim Tarihi: 23.07.2014.
- http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/2011127_orsamreportt47tr.pdf, Erişim tarihi:27.1.2011.
- http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013214_%C3%A7a%C4%9Flar-hizbullah.pdf, Erişim Tarihi: 23.03.2015.
- <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3514>, erişim tarihi: 21 Mart 2015.
- http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/261/lubnanda_secimler_ve_siyasal_bolunmusluk, 14.06.2005, erişim tarihi : 19.04.2015.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, Erişim Tarihi: 31 Aralık 2014.
- Hurşit, Fuad Hama, *Kürtler* (Al Akrad), Bağdat, 1971.
- Hussein Şalih, Blind İbrahim, *Federal Sistemlerde Federal Devlet ve Yerel Hükümet Arasında ki İlişkiler*, Al-Sulaimania, Kurdistan Stratejik Araştırma Merkezi, 2014.
- Irak Anayasası 2005, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1352>, Erişim tarihi: 10 Mart 2015.
- International Encyclopedia of Science, “*Federalizm*” maddesi, Aktaran, D.J.Elazar.
- Kabağaç,Sinan,Alova, Erdal, *Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul,Sosyal Yayınları, 1995.
- Kamrava, Mehran, *The Modern Middle East*, California, University of California Press, 2011.
- Karayalçın,Yaşar, *İsviçre Federal Mahkemesi ve Federal Kaza Mercileri*, Güney matbaa ve Gazetecilik T.A.O.,Ank.,1950, s. 3. Aktaran, Rafet Çevikbaş, Yerel Siyaset: Aylık Bilimsel Siyasi Dergi, Cilt 33, Eylül 2008.
- King, Preston, *Federations and Federalism*, Baltimore, Johns Hopkins University Press,1982.
- Labib, SalwaMuhammad, *El Cüzür el tarihiye li neşet Camiat el Duvel el Arabiye*, Kahira, Külliyyet el Ticare, Camiat el Kahire, 1971.
- Lijphart, Arend,*Çağdaş Demokrasiler*, Çev. Ergun Özbudun, Ersin Onulduran, İstanbul, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1986.

Lijphart, Arend, *Patterns of Democracy, Division of Power: The Federal-Unitary and Centralized-Decentralized Contrasts*, New Haven, Yale University Press, 1999.

Livingston, W. S., "A Note on the Nature of Federalism", *The Journal of Public and International Affairs*, Cilt 67, Sayı 1, Mart 1952.

Lübnan Anayasası ,

<http://www.presidency.gov.lb/English/LebaneseSystem/Documents/Lebanese%20Constitution.pdf>, erişim tarihi 09.02.2015.

Lütem, İlhan, "Cihanşümül Bir Federalizmin Şartları ve Güçlükleri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt VIII, Sayı: 1-2, 1950.

Mahalli, Hüsnü, *Akşam Gazetesi*, 2006,

http://www.milligazete.com.tr/haber/Asker_gonderirken_dikkat_edilecekler/31601#.VP7NbHysWSo, 29.08.2006. erişim tarihi 03 Mart 2015.

Mahalli, Hüsnü, *Ortadoğu'da Kanlı Bahar*, İstanbul, Destek Yayınları, 2012.

Maurer, Hartmut, *Staatsrecht I; Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen*, 6. Auflage, Verlag, C.H.Beck, München 2010.

Murat, Erdin, *Hizbullah ve Hamas*, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2002.

Muratoğlu, Tahir, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C.18, sayı2, 2014.

Özçelik, Selçuk, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri Cilt I: Umumi Esaslar*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1982.

Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Ankara, 9. Baskı, Turhan Kitabevi, 2010.

Picard, Elizabeth, *Liban Etat de discorde*, Des Fondations aux guerres fratricides, Flammarion, Paris, 1988.

Polk, William R. , *Irak'ı Anlamak*, Çev. Nurettin El Hüseyini, İstanbul, NTV Yayınları:3, 2007.

Prof.Dr. Nureddin, Muhammad, Beyrut, 02.03.2015 saat 10.00 tarihli röportaj.

Sofi Muhammed, Rebin, *Mafakani Geli Kurdla Destury 2005 y Irakda (2005 Irak Anayasasında Kürtlerin Hakları)*, Süleymaniye, Stratejik Araştırma Merkezi, 2007.

Şahin, İsmail- Şahin, Cemile -Yüce, Samet, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", *Akademik Bakış*, Cilt 15, Sayı 15, 2014.

TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II, *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*, Temmuz 2007.

Tibi, Bassam, *Arap Milliyetçiliği*, Çev. Taşkın Temiz, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998.

Uygun, Oktay, *Federal Devlet Temel İlkeleri, Başlıca Kurumlar ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, İstanbul, Oniki Levha yayıncılık, 2007.

Vesika Al Vifak Al Vatani Al Lubnani, Taif, 1989.

Wheare, K., *Federal Government*, The University of Chicago Press, 1947.

Webster's New Universal Unabridged Dictionary, New York, Simon and Schuster, 1979, p. 671. Aktaran, Yavuz Özdemir, Elif Aktaş, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turcic*, Volume 8/8, Ankara, Summer 2013.

Yıldız, Ahmet, *Ulus Devletin Bunalımı, Federalizm ve Kürt meselesi*, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2010.

Zaman Gazetesi, *Federal ve Konfederal Devlet Farkı*,
http://www.zaman.com.tr/gundem_federal-ve-konfederal-devlet-farki_arsivhaber-89308.html,
8 Eylül 1998, Erişim tarihi: 08 Mart 2015.